

UČINCI PARENTIFIKACIJE U ADOLESCENATA IZLOŽENIH MATERIJALNOJ DEPRIVACIJI I NASILJU U OBITELJI

Stanić, Luka

Doctoral thesis / Doktorski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:064677>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Studijski centar socijalnog rada

Luka Stanić

**UČINCI PARENTIFIKACIJE U
ADOLESCENATA IZLOŽENIH
MATERIJALNOJ DEPRIVACIJI I NASILJU U
OBITELJI**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2024

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet
Studijski centar socijalnog rada

Luka Stanić

**UČINCI PARENTIFIKACIJE U
ADOLESCENATA IZLOŽENIH
MATERIJALNOJ DEPRIVACIJI I NASILJU U
OBITELJI**

DOKTORSKI RAD

Mentorica:
Prof. dr. sc. Marina Ajduković

Zagreb, 2024

Sveučilište u Zagrebu

Faculty of Law
Social Work Study Centre

Luka Stanić

**THE EFFECTS OF PARENTIFICATION IN
ADOLESCENTS EXPOSED TO MATERIAL
DEPRIVATION AND DOMESTIC VIOLENCE**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:

Prof. Marina Ajduković, PhD

Zagreb, 2024

O MENTORICI

Prof. dr. sc. Marina Ajduković, diplomu profesora psihologije i sociologije (1980.), znanstveni magisterij iz psihologije (1982.) te doktorat iz psihologije (1986.) stekla je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom 1997. godine provela je devet mjeseci kao gost istraživač na School of Social Welfare, University of California, Berkeley. U okviru programa međusveučilišne razmijene "Alpe-Adria" provela je 1992. godine tromjesečno usavršavanje iz područja sudske psihologije na Sveučilištu u Linzu, Austrija.

Od 1985. godine do 2023. godine je radila na Pravnom fakultetu, Studijski centar socijalnog rada, a trenutno iz mirovine, temeljem ugovora o radu, vodi znanstveni projekt „*Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata*“ (HRZZ, 2021- 2024). Od 2002. godine je redovita profesorica u trajnom zvanju. Bila je nositeljica je većeg broja kolegija na Studijskom centru socijalnog rada, kolegija Sudska psihologija na Pravnom studiju Pravnog fakulteta u Zagrebu i Psihologija u javnoj upravi na Studiju javne uprave Pravnog fakulteta u Zagrebu. Pokretač je i voditeljica prvog poslijediplomskog znanstvenog studija iz socijalnih djelatnosti koji se odvija od 2002. godine. Od osnutka do listopada 2023. bila je voditeljica poslijediplomskog specijalističkog studija Supervizija psihosocijalnog rada te voditeljica Doktorskog studija Socijalni rad i socijalne politike. Mentorica je uspješno obranjenih 29 doktorata znanosti, 19 znanstvenih magisterija i 75 specijalističkih radova.

Od 1991. godine kontinuirano vodi kompetitivne znanstveno-istraživačke projekte koje su financirali nadležno ministarstvo i ostala tijela nadležna za znanost. Prvi projekt je bio „*Psihosocijalni aspekti zlostavljanja i zanemarivanja djece*“ (1991 - 1994), slijedi „*Modeli akcijskih i evaluacijskih istraživanja u socijalnom radu*“ (2001-2005) te „*Djeca, mladi i obitelj socijalni razvoj Hrvatske*“ (2006-2012). Također od 2013/2014 u okviru potpore Sveučilišta u Zagrebu kontinuirano vodi istraživačke projekte. Vodila je projekt „*Ekonomске poteškoće obitelji, psihosocijalni problemi i obrazovni ishodi adolescenata u vrijeme ekonomske krize*“ (HRZZ, 2015- 2019) i „*Subjektivna dobrobit djece u Hrvatskoj*“ koji se provodi u sklopu međunarodnog istraživanja dječje dobrobiti Children's world: The International Survey of Children's Well-Being (ISCWeB) (2018-2020). Trenutno vodi projekt „*Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata*“ (HRZZ, 2021- 2024).

Vodila je na nacionalnoj razini sljedeće međunarodne znanstvene projekte: Projekt *"Povijest socijalnog rada u Istočnoj Europi 1900.-1960."/* *"History of social work in Eastern Europe 1900 – 1960"*, FP7 projekt BECAN (ID: 23478/HEALTH/CALL 2007-B) (2019-2013), projekt Leonardo da Vinci Multilateral Projects *"A European system of Comparability and Validation of supervisory competences"* (52722-LLP-AT-LEONARDO-LMP) (2012 do svibnja 2015).

Zaključno sa srpnjem 2024. godine, objavila je 13 autorskih i 12 uredničkih knjiga, te 165 znanstvenih članaka i 82 stručna članka. Indeks citiranosti na Google scholar joj je 4886, H-indeks 37, a i10-indeks 107.

Od 2009. godine do 2017. bila je (dva mandata) predsjednica Matičnog odbora za polje politologije, sociologije, demografije, socijalnih djelatnosti i sigurnosnih i obrambenih znanosti. Dugogodišnja je suradnica UNICEF-a u zagovaranju dobrobiti djece. Bila je dugogodišnja urednica Ljetopisa socijalnog rada (1994-2021).

Dosljedno, dulje od 30 godine, je i kao mentorica i istraživačica, vodila veći broj projekta i istraživanja manjeg opsega u čijem fokusu je dobrobit i mentalno djece i mladih.

ZAHVALE

Zahvaljujem mentorici prof.dr.sc. Marini Ajduković na podršci, razumijevanju, strpljenju, pružanju prilika za učenjem i napredovanjem te svim savjetima i usmjeravanju.

Također zahvaljujem prof.dr.sc. Silviji Ručević i izv.prof.dr.sc. Lindi Rajhvajn Bulat na usmjeravanju u obradi podataka, detaljnom pregledu rada te korisnim i konstruktivnim prijedlozima za poboljšanje ovog rada. Hvala i dr.sc. Ines Rezo Bagarić na korisnim savjetima oko odabira teme, pristupa pisanju doktorata i „guranja naprijed“.

Hvala obitelji na podršci od početka mog obrazovnog puta te podržavanju i razumijevanju mojih izbora. Hvala mojoj djevojci i Borisu što nisu sumnjali u moje uspješno završavanje doktorata, svim raspravama (povezanim i nepovezanim s doktoratom) te podršci i pružanju sigurnosti.

SAŽETAK

Parentifikacija je proces u kojem dolazi do obrata uloga u odnosu roditelj – dijete te djeca preuzimaju uloge i odgovornosti prema roditeljima koje su razvojno neprikladne i opterećujuće. Postoje dvije vrste parentifikacije, instrumentalna i emocionalna. Instrumentalna parentifikacija odnosi se na djetetovo preuzimanje konkretnih funkcija poput održavanja kućanstva i kupnje namirnica, dok se emocionalna parentifikacija odnosi na procese u kojima dijete preuzima brigu za emocionalne potrebe roditelja, pružanje emocionalne podrške roditeljima te ublažavanje i rješavanje roditeljskih sukoba. Dosadašnja istraživanja pokazuju da se obje vrste parentifikacije pojavljuju u okolnostima poput obiteljskih ekonomskih teškoća, nasilja u obitelji, problema mentalnog zdravlja i ovisnosti roditelja. Također, istraživanja pokazuju da je parentifikacija, posebice emocionalna, povezana s internaliziranim problemima te da djevojke iskazuju više razine emocionalne parentifikacije nego mladići. Ipak, treba napomenuti da u Hrvatskoj niti jedno istraživanje dosad nije ispitivalo parentifikaciju u adolescenata. Polazeći od navedenoga postavljena tri cilja ovog rada. Prvi cilj je ispitati rodne razlike u doživljenom nasilju u obitelji, emocionalnoj parentifikaciji i internaliziranim problemima adolescenata. Drugi cilj je ispitati međusobni odnos doživljenog nasilja u obitelji, emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema adolescenata te moderacijski učinak samopoštovanja na odnos emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema. Treći cilj je ispitati međusobni odnos ekonomskih teškoća u obitelji, svakodnevnog roditeljskog stresa, emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema adolescenata te moderacijski učinak samopoštovanja na odnos emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema. Istraživanje je provedeno kao dio projekta „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata“ (IP-2020-02-5967) financiranog od Hrvatske zaklade za znanost. U istraživanju su sudjelovali učenici prvih razreda srednjih škola iz Sisačko-moslavačke, Brodsko-posavske i Karlovačke županije te njihovi roditelji. Za ispitivanje prvog i drugog cilja, uzorak čini 701 adolescent, a za ispitivanje trećeg cilja 378 adolescenata te njihove majke. Kao metode obrade podataka korišteni su t-test za ispitivanje rodni razlika te strukturalno modeliranje za ispitivanje međusobnih odnosa ispitivanih varijabli. Rezultati pokazuju da djevojke češće doživljavaju psihičku agresiju, češće su izložene roditeljskim sukobima, iskazuju više razine emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema nego mladići. Doživljena psihička agresija pozitivno je povezana s emocionalnom parentifikacijom, a

emocionalna parentifikacija je pozitivno povezana s internaliziranim problemima te ima potpuni medijacijski učinak između psihičke agresije i internaliziranih problema adolescenata. Nadalje, majčine percipirane ekonomske teškoće su povezane s emocionalnom parentifikacijom, a emocionalna parentifikacija ima potpuni medijacijski učinak između ekonomskih teškoća i internaliziranih problema adolescenata. Samopoštovanje nema statistički značajan učinak na odnos emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema adolescenata. Istraživanje doprinosi razumijevanju u kojim okolnostima dolazi do parentifikacije i njenim posljedicama u adolescenata. Rezultati mogu poslužiti stručnjacima koji rade s adolescentima i njihovim obiteljima.

Ključne riječi: parentifikacija, adolescenti, nasilje u obitelji, ekonomske teškoće, internalizirani problemi

SUMMARY

Introduction

Parentification is a process in which there is a reversal of roles in the parent-child relationship, with children assuming roles and responsibilities toward their parents that are developmentally inappropriate and burdensome. Two forms of parentification exist: instrumental and emotional. Instrumental parentification involves the child taking on concrete tasks, such as maintaining the household and purchasing groceries. In contrast, emotional parentification refers to situations where the child becomes responsible for addressing the emotional needs of the parents, providing emotional support, and mediating or resolving parental conflicts.

The phenomenon of parentification has been explained in the literature through several theoretical frameworks, including family systems theory, attachment theory, emotional security theory, and the family stress model. Existing research supports these theoretical assumptions, demonstrating that both types of parentification arises in contexts such as economic hardship, domestic violence, parental mental health issues, and substance abuse. Furthermore, studies indicate that parentification, especially emotional parentification, is associated with internalised problems in adolescents and that girls exhibit higher levels of parentification than boys. However, it is important to note that in Croatia, no research has yet been conducted to examine parentification among adolescents.

Therefore, three objectives have been established for this study. The first objective is to examine gender differences in experiences of domestic violence, emotional parentification, and internalised problems among adolescents. The second objective is to investigate the interrelationships between experiences of domestic violence, emotional parentification, and internalised problems in adolescents, as well as the moderating effect of self-esteem on the relationship between emotional parentification and internalised problems. The third objective is to explore the interrelationships between economic hardship in the family, daily parental stress, emotional parentification, and internalised problems in adolescents, along with the moderating effect of self-esteem on the relationship between emotional parentification and internalised problems.

Methods

The present PhD is part of a larger project entitled "Intergenerational Risk Transmission for Adolescent Mental Health" (IP-2020-02-5967), funded by the Croatian Science Foundation. The research sample was selected using a two-stage cluster sampling method, resulting in a study conducted on a sample of 701 adolescents and their parents from three counties in Croatia that were affected by the Homeland War. For the investigation of the first and second objectives, the sample consists of 701 adolescents, while for the investigation of the third objective, the sample includes 378 adolescents and their mothers.

The following measurement instruments were used for adolescents in this study: the Psychological Aggression subscale from the Parent-Child Conflict Tactics Scales (CTSPC-CA; Straus et al., 1998), a custom item to assess exposure to parental conflicts, items related to emotional parentification from the Parentification Questionnaire (PQ-Y; Godsall & Jurkovic, 1995), the general self-concept subscale from the Self-Description Questionnaire II (SDQ II; Marsh, 1992), and the depression and anxiety subscales from the Depression, Anxiety and Stress Scale-21 (DASS-21; Lovibond & Lovibond, 1995).

For mothers, the following instruments were employed: the Perception of Family Financial Difficulties Questionnaire (Rajhvajn Bulat, Ajduković & Sušac, 2016), custom items to assess daily stress based on The Survey of Recent Life Experiences (Kohn & Macdonald, 1990), and the Everyday Stress and Experienced Stressors Questionnaire (Ajduković, Rajter & Sušac, 2011).

For data analysis, a t-test was used to examine gender differences, and structural equation modelling (SEM) was employed to explore the interrelationships among the studied variables.

Results

The results indicate that girls are more likely than boys to experience psychological aggression, are more frequently exposed to parental conflicts, and report higher levels of parentification and internalised problems. Experienced psychological aggression is positively associated with

emotional parentification, and parentification is positively correlated with internalised problems, serving as a complete mediator between psychological aggression and internalised problems in adolescents. Contrary to expectations, exposure to parental conflicts was not found to be associated with emotional parentification. Furthermore, mothers' perceived economic difficulties are linked to emotional parentification, with emotional parentification acting as a complete mediator between economic hardship and internalised problems in adolescents. However, daily maternal stress is not associated with emotional parentification. Self-esteem does not have a statistically significant effect on the relationship between emotional parentification and internalised problems in adolescents, which is contrary to the initial hypothesis.

Conclusion

The results indicate that emotional parentification can have negative consequences for adolescent mental health, underscoring the importance of future research on parentification and the circumstances under which it occurs. This study shows that experienced psychological aggression and family economic difficulties can predict emotional parentification in adolescents, which is consistent with previous research. However, the anticipated association between exposure to parental conflicts and emotional parentification was not confirmed. This may be due to the method used to assess parental conflicts, which did not examine the specific characteristics of these conflicts that could be important predictors of emotional parentification. Additionally, self-esteem did not moderate the relationship between emotional parentification and internalised problems, suggesting that self-esteem may not serve as a protective factor against adolescents' internalised problems. Future research should explore other potential protective factors against internalised problems resulting from emotional parentification.

This research highlights the importance of recognising the roles children assume within their families and designing interventions accordingly. Furthermore, it is crucial to ensure formal sources of social support for families and adolescents in adverse situations to reduce the developmentally inappropriate support that children may provide to their parents. Given that the results show girls are more likely than boys to be exposed to psychological aggression, parental conflicts, and exhibit higher levels of emotional parentification and internalised problems, it is

essential to develop gender-sensitive interventions. Integrated approaches to providing support to families are vital, facilitating the adoption of appropriate parenting practices and alleviating economic difficulties within the family.

Keywords: parentification, adolescents, domestic violence, economic difficulties, internalised problems

IZJAVA O AUTORSTVU

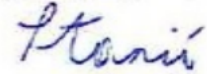
Ja, **Luka Stanić**, izjavljujem da sam autor doktorskog rada pod nazivom „Učinci parentifikacije u adolescenata izloženih materijalnoj deprivaciji i nasilju u obitelji“.

Potpisom jamčim:

- da je predloženi rad isključivo rezultat mog vlastitog istraživačkog rada;
- da su radovi i mišljenja drugih autora/ica koje koristim jasno navedeni i označeni u tekstu te u popisu literature.

U Zagrebu, 20. kolovoza 2024. godine

Potpis autora:

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.2. Teorijska objašnjenja učinaka parentifikacije po mentalno zdravlje uslijed siromaštva i nasilja u obitelji	3
1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja o parentifikaciji.....	9
1.3. Objašnjenje ispitivanih konstrukata	13
1.3.1. Psihička agresija	13
1.3.2. Roditeljski sukob	15
1.3.3. Samopoštovanje.....	16
1.3.4. Materijalna deprivacija i percepcija ekonomskih teškoća	18
1.3.5. Depresivnost i anksioznost	19
2. CILJ ISTRAŽIVANJA	22
2.1. Problemi i hipoteze – rodne razlike.....	23
2.2. Problemi i hipoteze (Model 1)	23
2.3. Problemi i hipoteze (Model 2)	24
3. METODOLOGIJA	25
3.1. Uzorak	25
3.1.1. Uzorak za ispitivanje rodni razlika i modela razvoja internaliziranih problema u okolnostima roditeljskih sukoba i psihičke agresije posredovanih parentifikacijom (model 1)	25
3.1.2. Uzorak za ispitivanje model razvoja problema mentalnog zdravlja u okolnostima finansijskih teškoća posredovanih parentifikacijom (model 2).....	26
3.2. Instrumentarij za adolescente	29
3.3. Instrumentarij za majke.....	32
3.4. Postupak provedbe istraživanja i poštivanje etičkih načela.	32
3.5. Obrada podataka.....	33

4. REZULTATI	38
4.1. Provjera mjerne invarijantnosti za skalu emocionalne parentifikacije između djevojaka i mladića	38
4.2. Provjera mjerne invarijantnosti za skalu samopoštovanja između djevojaka i mladića	39
4.3. Provjera mjerne invarijantnosti za skalu psihičke agresije između djevojaka i mladića	40
4.4. Provjera mjerne invarijantnosti za skalu depresivnosti i anksioznosti između djevojaka i mladića	41
4.5. Skala percepcije financijskih teškoća (majke)	43
4.6. Skala svakodnevnog stresa (majke)	43
4.7. Deskriptivna obilježja	44
4.8. Korelacije ispitivanih varijabli	46
5. REZULTATI TESTIRANJA HIPOTEZA	47
5.1. Ispitivanje rodni razlika u doživljenoj psihičkoj agresiji, izloženosti roditeljskim sukobima, emocionalnoj parentifikaciji te internaliziranim problemima (Hipoteze 1 i 2)	47
5.2. Testiranje odnosa psihičke agresije, roditeljskih sukoba, parentifikacije te problema mentalnog zdravlja u adolescenata (Model 1).....	48
5.3. Testiranje moderacijskog učinka samopoštovanja na odnos parentifikacije i problema mentalnog zdravlja (Model 1).....	51
5.4. Testiranje odnosa majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, parentifikacije te problema mentalnog zdravlja u adolescenata (Model 2)	53
5.5. Testiranje moderacijskog učinka samopoštovanja (Model 2).....	55
6. RASPRAVA	57
6.1. Rodne razlike u ispitivanim varijablama.....	57
6.2. Odnos psihičke agresije, roditeljskih sukoba i problema mentalnog zdravlja (Model 1) ..	60
6.3. Odnos majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, parentifikacije i problema mentalnog zdravlja adolescenata (Model 2)	65

6.4. Moderacijski učinak samopoštovanja na odnos parentifikacije i internaliziranih problema	69
6.5. Ograničenja istraživanja.....	72
6.6. Preporuke za daljnja istraživanja.....	77
6.7. Znanstveni i praktični doprinos istraživanja	78
7. ZAKLJUČAK	81
LITERATURA	83
ŽIVOTOPIS AUTORA	113

1. UVOD

“*Shameless*” je američka TV serija koja je počela s prikazivanjem 2011. godine. Ona prati događaje u obitelji Gallagher u kojoj su oba roditelja ovisnici, a majka uz to ima dijagnosticirani bipolarni poremećaj. Majka je napustila obitelj, a otac, iako fizički prisutan, zanemaruje svoje šestero djece. U odsustvu i nedostupnosti roditelja, odgajateljsku ulogu mlađoj braći i sestrama preuzela je najstarija kćer. Ona je u obitelji odgovorna, vođa kućanstva, ona je roditelj sebi, braći i sestrama, ali i svom ocu. Kroz cijelu seriju je prikazano kako ostala djeca često brinu za potrebe oca, ispunjavaju njegove želje čak i kada su one ugrožavajuće. Kada traži alkohol ili novac, djeca mu uglavnom to daju. Posebice se to odnosi na dvoje djece koja su na početku adolescencije. Starija djeca su jednim dijelom odustala od pružanja podrške ocu, ali mlađa djeca, iako svjesna ugrožavajućih ponašanja oca i nesigurnosti u odnosu s njim, i dalje mu pružaju bezuvjetnu podršku.

Proces u kojem dolazi do raspada obiteljskih granica i obrata uloga roditelj-dijete, nazivamo parentifikacijom (Boszormenyi-Nagy i Spark, 1973). Boszormenyi-Nagy i Spark (1973) navode dvije vrste parentifikacije - instrumentalnu i emocionalnu. Instrumentalna parentifikacija je kada dijete preuzima konkretne funkcije poput održavanja kućanstva i kupnje namirnica, dok se emocionalna parentifikacija odnosi na procese u kojima dijete preuzima brigu za emocionalne potrebe roditelja (Jurkovic i sur., 1991). U ovoj vrsti parentifikacije dijete postaje dijete koje je “za sve krivo” jer roditelji okrivljavanjem djeteta skreću fokus sa svojih problema ili postaje djetetom koje nikad ne stvara probleme niti postavlja ikakve zahtjeve roditeljima (Haxhe, 2016). Također, takva djeca nastoje održati red i stabilnost u obitelji (Vernig, 2011). „Savršena” djeca pokazuju odgovornost, uspješna su, ali ovise o validaciji drugih i cjelokupnu sliku o sebi temelje na svojoj uspješnosti (Wegscheider, 1981). Koju god ulogu dijete preuzme, ona za posljedicu ima nejasnu sliku o sebi (George i Solomon, 2008, prema Tedgard, Rastam i Wirtberg, 2018).

Osim navedene konceptualizacije parentifikacije, Haxhe (2016) navodi razliku između parentifikacije, parentalizacije i adultifikacije. Prema autorici, parentifikacija se događa u okolnostima siromaštva, obiteljskog gubitka ili teškoća u roditeljstvu. U tom procesu, potrebe djeteta su zanemarene zbog fokusa na potrebe roditelja, roditelji nesvjesno očekuju da će dijete brinuti za njih, a odgovornost djeteta je primarno usmjerena na očuvanje odnosa s roditeljima. Nadalje, parentalizacija se javlja u neposrednim okolnostima poput siromaštva, veće obitelji,

razvoda, itd. U procesu parentalizacije dijete uglavnom preuzima instrumentalne uloge u obitelji (npr. pomoć oko kućanskih poslova) koje su povremene te su razvojno prikladne. U ovom procesu, roditelji uzimaju u obzir djetetove potrebe, te na dijete gledaju kao na dijete, a ne odraslu osobu.. Adultifikacija se pojavljuje u sličnim situacijama kao i parentalizacija. No, u ovom procesu se samo potreba za autonomijom djeteta uzima u obzir, dok se zanemaruje sigurnost i zaštita djeteta. Očekivanja roditelja su da dijete što prije odraste te na dijete gledaju kao na „malu odraslu“ osobu. Odgovornost djeteta je da brine samo za sebe (Haxhe, 2016).

Dosadašnja istraživanja potkrepljuju navode Haxhe (2016) te pokazuju kako se parentifikacija pojavljuje u okolnostima siromaštva (McMahon i Luthar, 2007), problemima mentalnog zdravlja roditelja (Abraham i Stein, 2013; Hoffman i Shrira, 2019) te nasilja u obitelji (Borchet i Lewandowska-Walter, 2017; Peris i sur., 2008). No, u literaturi je evidentiran manjak prevalencijskih podataka o parentifikaciji te je prema saznanjima jedino takvo istraživanje provedeno u Poljskoj (Borchet i sur., 2022) prema kojem 35.9% djece je izloženo emocionalnoj parentifikaciji prema roditeljima, 25% prema braći i sestrama, dok je instrumentalnoj parentifikaciji prema roditeljima izloženo 5% djece, te 15% prema braći i sestrama. U istom istraživanju je utvrđeno kako izloženost emocionalnoj parentifikaciji prema roditeljima raste s dobi djeteta, pa su tako djeca u dobi od 12-14 godina manje izložena parentifikaciji nego djeca u dobi od 15 do 17 godina. Djevojke su više izložene emocionalnoj parentifikaciji, a mladići instrumentalnoj (Borchet i sur., 2022).

Nuttal i Valentino (2016) navode kako je raspad granica u odnosu roditelj-dijete povezan s nizom razvojnih problema kod adolescenata. Primjerice, adolescenti koji su izloženi raspadu granica iskazuju niže razine kompetentnosti u prijateljskim odnosima (Peris i sur., 2008) i odnosima s vršnjacima suprotnog spola (Sroufe i sur., 1985), više razine socijalne izolacije i češće doživljavanje vršnjačkog nasilja (Cree, 2003). Nadalje raspad granica povezan je s eksternaliziranim problemima adolescenata (Shaffer i Egeland, 2011) i rizičnim seksualnim ponašanjima, povećanoj uporabi alkohola i marihuane (Stein i sur., 1999), internaliziranim problemima (Champion i sur., 2009; Shaffer i Egeland, 2011), poremećajima prehrane, spavanja, samoozljeđivanjem, suicidalnim razmišljanjem (Cree, 2003) te nižim razinama samovrednovanja (Shaffer i Egeland, 2011).

S obzirom da se parentifikacija javlja u različitim okolnostima, nekoliko istraživanja je ispitivalo njen medijski učinak. Primjerice, Burton i suradnici (2018) su u svom radu utvrdili

medijacijski učinak parentifikacije između roditeljskih ponašanja (tjelesno kažnjavanje, nekonzistentno discipliniranje) i simptoma depresije kod adolescenata. Odnosno, izloženost nekonzistentnom discipliniranju i tjelesnom kažnjavanju je povezano s višim razinama parentifikacije i nižim razinama percipirane dobrobiti parentifikacije, a više razine parentifikacije i niže razine percipirane dobrobiti parentifikacije su povezane s višim razinama depresivnosti adolescenata. Hooper i suradnici (2012) su utvrdili medijacijski učinak parentifikacije između roditeljske uporabe alkohola i simptoma depresije kod adolescenata. Osim negativnih posljedica, Byng-Hall (2008) navodi da raspad granica u odnosu roditelj-dijete može biti povezan s otpornošću, samopouzdanjem i kompetentnošću adolescenata. Djeca koja pružaju podršku roditeljima i obiteljskom sustavu mogu razvijati različite vještine, što vodi višim razinama samopouzdanja (Schier i sur., 2015; Walker i Lee, 1998).

1.2. Teorijska objašnjenja učinaka parentifikacije po mentalno zdravlje uslijed siromaštva i nasilja u obitelji

Pojavu parentifikacije možemo promatrati kroz nekoliko teorijskih pravaca, poput teorije privrženosti (Hooper, 2007; Rothbaum i sur., 2002), teorije obiteljskih sustava (Hooper, 2007; Rothbaum i sur., 2002) i teorije emocionalne sigurnosti (Cummings i Davies, 1996). Navedene teorije objašnjavaju pojavu parentifikacije djeteta kroz izloženost roditeljskim sukobima, zlostavljanju i zanemarivanju djeteta u obitelji te posljedicama koje ova iskustva ostavljaju na psihološku dobrobit djeteta. Prema teoriji privrženosti dijete koje doživljava zlostavljanje i zanemarivanje u obitelji usvaja percepciju sebe o nedovoljno vrijednom za dobivanje podrške (Griffin i Bartholomew, 1994). S obzirom na temeljnu potrebu za povezanosti dijete će usvojiti obrambene mehanizme koji mu mogu pomoći u ostvarivanju barem neke privrženosti s roditeljima (Marotta, 2003). Jedna od takvih strategija može biti pružanje emocionalne podrške roditeljima, čime dolazi do raspada granica između roditelja i djeteta, odnosno, do parentifikacije djeteta (Hooper, 2007). Prema teoriji obiteljskih sustava do parentifikacije dolazi uslijed roditeljskih sukoba. Roditelji, preopterećeni međusobnim sukobima traže podršku treće osobe koju uvlače u vlastiti sukob. Unutar obitelji, ta treća osoba je dijete koje pruža emocionalnu podršku roditeljima i nastoji rješavati njihove sukobe (Haefner, 2014; Vernig, 2011). Stevenson-Hinde (1990) takvo funkcioniranje obitelji naziva zamršenim. Članovi obitelji su previše uvučeni u međusobne odnose, ambivalentni te su granice između roditelja i djeteta nejasne. Dijete je u takvim obiteljima

nesigurno u dostupnost roditelja, a ujedno ovisno o validaciji roditelja (Stevenson-Hinde, 1990). Jedna od sličnosti ovih dvaju teorija jest i u pojmovima unutarnjeg radnog modela (teorija privrženosti) i diferencijacije (teorija obiteljskih sustava). Unutarnji radni model odnosi se na to kako dijete poima sebe i druge. U pozitivnom modelu dijete sebe percipira kao vrijedno, sigurno, sposobno, a roditelje i druge osobe percipira kao dostupne, osobe koje razumiju i zadovoljavaju djetetove potrebe. Suprotno od toga, u negativnom modelu dijete sebe percipira kao bezvrijedno, nesigurno i bespomoćno, a roditelje i druge osobe kao nepouzdanе, prijeteće, opasne i kao osobe koje ne razumiju njegove potrebe, pri čemu u odnosima s drugima često traže međuovisnost i ovisе o odobravanju drugih (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007). Diferencijacija se odnosi na mogućnost osobe da razvija autonomiju i donosi vlastite izbore, a istovremeno održava emocionalne odnose s drugima. Razvijena autonomija podrazumijeva adekvatno nošenje s konfliktima, odbijanjima i kritikom te odvajanje vlastitih emocija i razmišljanja od onih obiteljskih. Osobe s nižim razinama diferencijacije češće će biti preokupirane vlastitim odnosima. U tim odnosima osoba se neadekvatno nosi s izazovima, nema kontrolu nad emocijama i ima nerealna očekivanja od sebe i drugih (Kerr i Bowen, 1988). Također, osobe traže čestu validaciju i odobravanje drugih te su emocionalno ovisne o drugima (Haefner, 2014). Razlika između unutarnjeg radnog modela i diferencijacije u odnosu na parentifikaciju je što prema teoriji privrženosti zbog negativnog radnog modela dolazi do parentifikacije, a prema teoriji obiteljskih sustava izostanak diferencijacije je posljedica uvlačenja u roditeljski sukob i parentifikacije.

Teorija emocionalne sigurnosti objašnjava kako teškoće u roditeljstvu (npr. intruzivnost, niska razina topline) vode do toga da dijete ne pronalazi podršku i zaštitu u svojim roditeljima što se negativno odražava na privrženost i ostavlja psihološke posljedice na dijete (Davies i sur., 2008). Teškoće u roditeljstvu pojavljuju se zbog neslaganja roditelja, njihove međusobne hostilnosti i eskalacije konflikata. Konflikt roditelja i neadekvatni roditeljski postupci (npr. zanemarivanje djetetovih potreba, nekonzistentno discipliniranje, nasilni postupci prema djetetu) zajednički djeluju na emocionalnu sigurnost djeteta u obitelji. Drugim riječima, dijete se ne osjeća sigurno jer sukobe roditelja percipira ugrožavajućima, a također osjeća nesigurnost u vezi svog odnosa s roditeljima što dovodi do psiholoških problema djeteta (Davies i sur., 2008). Prema Cummingsu i Daviesu (1996) djeca nastoje očuvati vlastitu sigurnost uključujući se u roditeljski konflikt prije nego dođe do eskalacije sukoba i rezultira ozbiljnim posljedicama po obitelj. Uključivanje u roditeljski konflikt može imati pozitivan kratkoročni učinak, ali dugoročno se

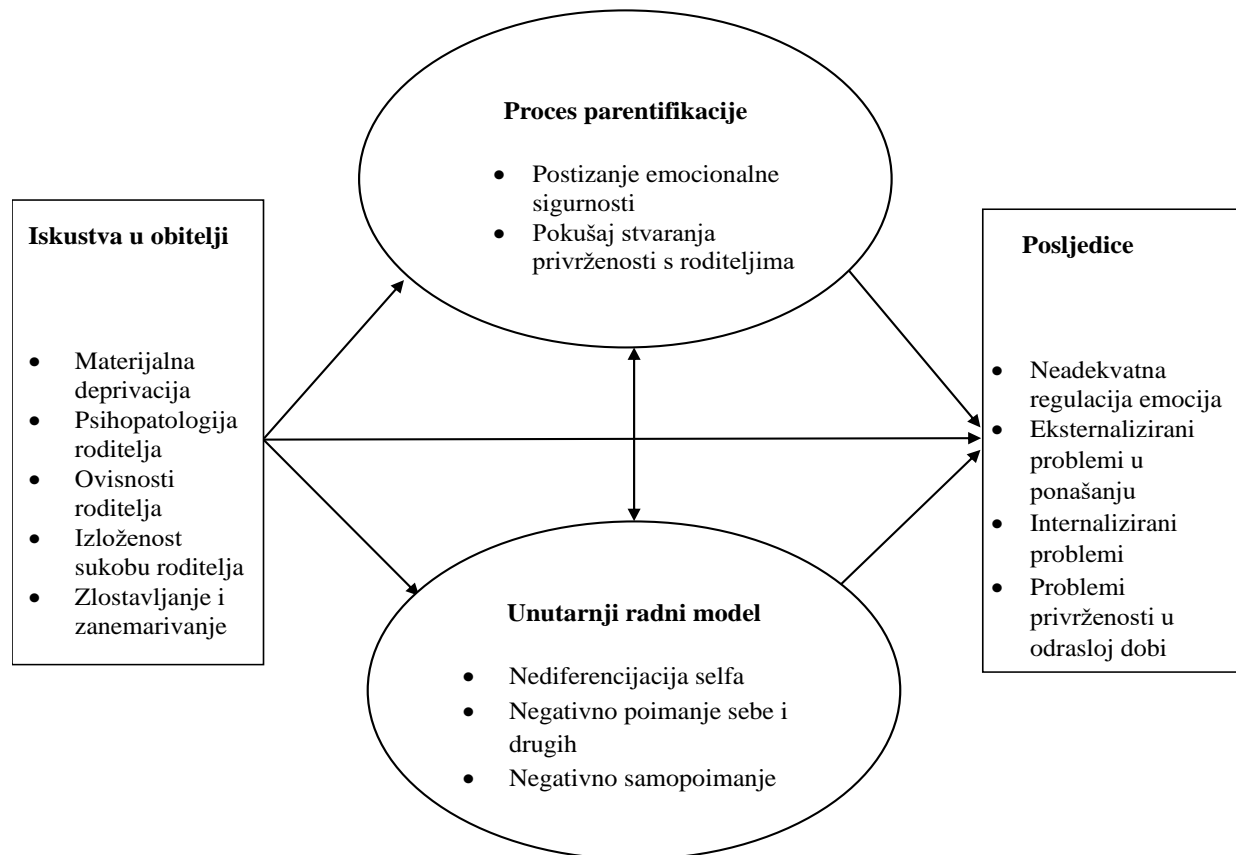
negativno odražava na razvoj djeteta. Dijete u takvim situacijama zanemaruje vlastite razvojne zadatke poput razvoja autonomije i povezanosti s vršnjacima (Davies, 2002).

Kvaliteta privrženosti između roditelja i djeteta povezana je s djetetovom percepcijom emocionalne sigurnosti (Cummings i Davies, 1994). Nesigurna privrženost može biti način suočavanja s roditeljskim konfliktom i motivacijska komponenta emocionalne sigurnosti (Cummings i El-Sheikh, 1991). Primjerice, dijete koje doživljava odbijanje i zlostavljanje od roditelja može razviti izbjegavajuću privrženost kako bi smanjilo stresnu interakciju s roditeljem i tako sačuvalo svoju emocionalnu sigurnost (Cummings i Davies, 1994). Osim direktnog zlostavljanja djeteta, roditeljski konflikt može imati negativan učinak na privrženost djeteta kroz povećanje neadekvatnih interakcija roditelja i djeteta ili kroz smanjivanje emocionalne dostupnosti roditelja (Marvin i Stewart, 1990). Iako postoje poveznice između privrženosti i emocionalne sigurnosti, Canton-Cortes i suradnici (2020) navode kako se one ipak razlikuju. Prema ovim autorima, teorija privrženosti je fokusirana na dijadne odnose roditelj-dijete i formiranje sigurnosti unutar njih. S druge strane, za postizanje emocionalne sigurnosti u obiteljskom sustavu važan je kontekst različitih odnosa i interakcija u obitelji. Stoga, čak i kada roditelji ne zlostavljaju ili zanemaruju dijete, roditeljski sukobi mogu biti zapreka očuvanju emocionalne sigurnosti djeteta (Canton-Cortes i sur., 2020).

Sličnost teorije obiteljskih sustava i teorije emocionalne sigurnosti je u razumijevanju šireg konteksta obiteljske zajednice. Ono što je razlika između teorija je objašnjavanje mehanizama kroz kojih se obiteljski konflikt odražava na dijete. U teoriji obiteljskih sustava taj mehanizam se odvija kroz nediferencijaciju, učenje neadekvatnih načina suočavanja s emocijama i uvlačenje djeteta u bračni konflikt. U teoriji emocionalne sigurnosti, ključni mehanizam je nesigurnost djeteta u obitelji. Ipak, ovi mehanizmi nisu nužno isključivi. Dijete koje je uvučeno u roditeljski sukob može osjećati nesigurnost. Kako bi ublažilo nesigurnost dijete može preuzeti odgovornost za emocije roditelja s ciljem ublažavanja sukoba čime zanemaruje svoje razvojne zadatke i postaje parentificirano (Newcomb, 1996).

Slika 1. prikazuje kreirani teorijski model razvoja parentifikacije i njenih negativnih posljedica na temelju teorije obiteljskih sustava (Hooper 2007), teorije emocionalne sigurnosti (Davies i sur., 2008) i teorije privrženosti (Hooper, 2007). Prvo, dijete koje je izloženo roditeljskim sukobima i zlostavljanju traži ponašanja i strategije kojima bi ublažio roditeljski konflikt ili očuvao svoju emocionalnu sigurnost. Time dolazi do nejasnih obiteljskih granica i uloga, a dijete postaje

roditelj svojim roditeljima jer pruža brigu o njihovim emocionalnim potrebama. Drugo, dijete uslijed zlostavljanja i zanemarivanja usvaja percepciju sebe kao bezvrijednog, ovisi o validaciji drugih i zbog straha od odbacivanja nema jasne granice u odnosima s drugima. Takvo djetetovo rezoniranje se negativno odražava na njegovo generalno samopoimanje, a kako bi stvorilo privrženi odnos s roditeljima, počinje brinuti za njihove emocionalne potrebe (Godsall i sur., 2004).

Slika 1.

Teorijsko objašnjenje parentifikacije i negativnih posljedica

Treba navesti nekoliko napomena. Prvo, dosadašnja istraživanja (npr. Alexander, 2003; Fitzgerald i sur., 2008) koja su ispitivala ulogu zlostavljanja u razvoju parentifikacije pokazuju različite nalaze. Primjerice, Fitzgerald i suradnici (2008) su ispitivali povezanost seksualnog nasilja nad djetetom i parentifikacije, ali nisu pronašli značajnu povezanost. S druge strane, Alexander (2003) je u svom istraživanju utvrdila povezanost doživljenog seksualnog nasilja i parentifikacije. U istom istraživanju doživljeno fizičko nasilje je također bilo povezano s parentifikacijom. No, ove rezultate treba uzeti s oprezom jer je istraživanje provedeno među studentima koji su odgovarali na pitanja o iskustvima iz djetinjstva. Nedostatak istraživanja je i što su fizičko i seksualno zlostavljanje mjereni samo jednom česticom, s odgovorima “da-ne”, a propušteno je ispitati intenzitet i učestalost takvih iskustava, te nije ispitano jesu li roditelji ili neke druge osobe počinile seksualno nasilje (Fitzgerald i sur., 2008). Također, izostanak povezanosti seksualnog nasilja i parentifikacije moguće je objasniti time da djeca usvajaju strategije izbjegavanja osobe koja je počinila nasilje, a s ciljem očuvanja vlastite sigurnosti (Davies i sur., 2006). Niti jedno istraživanje nije ispitivalo povezanost psihološkog nasilja i parentifikacije, a upravo je psihološko nasilje najzastupljeniji oblik nasilja nad djecom (Ajduković i sur., 2012).

Nekoliko je ograničenja ovog modela. Prvo, model objašnjava parentifikaciju i njene negativne posljedice samo u slučajevima zlostavljanja i izloženosti roditeljskim sukobima. Model ne objašnjava proces parentifikacije u situacijama ekonomskih teškoća, mentalne bolesti roditelja niti parentifikaciju u odnosu prema braći i sestrama. Model ne objašnjava ni razlike između emocionalne i instrumentalne parentifikacije, a koje mogu voditi do različitih ishoda po djetetu. Također, model ne uzima u obzir percepciju djeteta o pravednosti parentifikacije, a što može biti značajno za kasnije ishode. Nadalje, model objašnjava povezanost iskustava u obitelji sa samopoimanjem djeteta, ali ne objašnjava učinak drugih čimbenika važnih za samopoimanje, poput socijalne podrške, odnosa s vršnjacima, školskog uspjeha, itd. Međutim, potvrđivanje ovog modela kroz istraživanje može pridonijeti dubljem razumijevanju odnosa zlostavljanja i parentifikacije, te samopoimanja djeteta, a što je važno za planiranje intervencija usmjerenih na pozitivan razvoj djeteta.

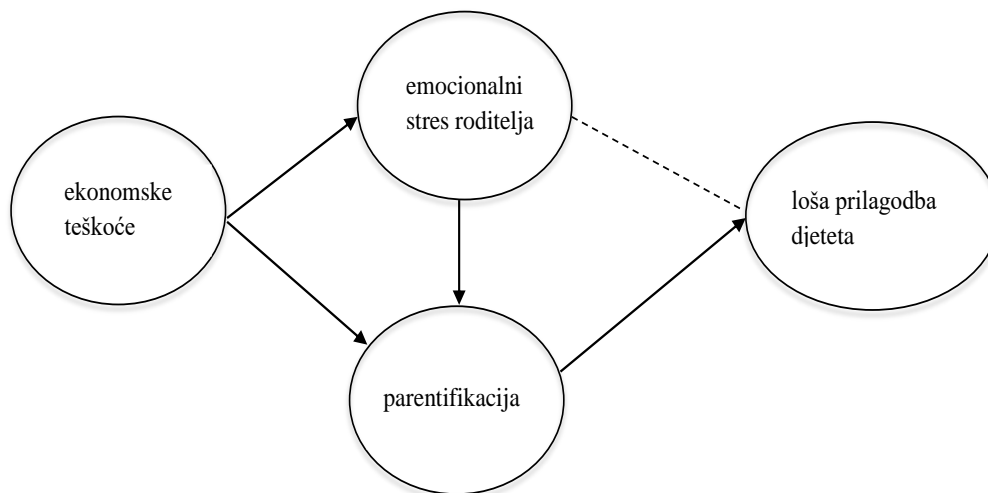
Osim već spomenutih teorija, koje objašnjavaju parentifikaciju u slučajevima zlostavljanja i izloženosti roditeljskim sukobima, za razumijevanje parentifikacije je važan i model koji je razvila Burton (2007). Prema autorici, do parentifikacije dolazi u obiteljima koje su suočene s ekonomskim teškoćama. Ekonomske teškoće oblikuju druge karakteristike obiteljskog života koje

moгу dovesti do parentifikacije djeteta. Primjerice, obitelj ima ograničene mogućnosti pristupa formalnoj skrbi za dijete i drugim uslugama, pa brigu za mlađu djecu preuzimaju starija djeca (East i sur., 2006). Nadalje, obitelj možda živi u skućenom prostoru koji ograničava privatnost, pa su djeca izložena razgovorima odraslih o osjetljivim temama (Burton i Lawson Clark, 2005, prema Burton, 2007). Osim toga, život u zajednicama koje su pogođene ekonomskom deprivacijom također mogu imati učinak na prerano odrastanje djeteta (Burton i sur., 1996, prema Burton, 2007). Elder (1974) dalje navodi kako su obitelji koje doživljavaju ekonomske teškoće prisiljene povećati svoju produktivnost i smanjiti korištenje različitih usluga i dobara. Obitelji to čine tako što povećavaju participaciju članova obitelji na tržištu rada, oslanjaju se na članove obitelji u pružanju usluga, poput brige za mlađu djecu, i kućanskim poslovima te smanjuju obiteljsko trošenje novca. Kao rezultat, djeca u ovim obiteljima češće sudjeluju u kućanskim poslovima nego djeca iz obitelji s boljim ekonomskim statusom (Elder, 1974).

Navedeno možemo promatrati kroz model obiteljskog stresa. Model polazi od toga da je obitelj izložena socioekonomskim neprilikama što vodi do psihološkog stresa roditelja (Masarik i Conger, 2017). Osim obiteljskog stresa uzrokovanog socioekonomskim neprilikama, postoji niz događaja koji se mogu negativno odraziti na funkcioniranje roditelja, poput razvoda braka, gubitka voljene osobe, odlaska u zatvor, prirodnih katastrofa, ratova, dijagnoza teških bolesti, itd. (Cohen i sur., 2019). Nepovoljna iskustva u djetinjstvu također mogu imati učinak na funkcioniranje roditelja, njihovo nošenje sa stresom i mentalno zdravlje (Dvir i sur., 2014). Zbog psihološkog stresa roditelji dolaze u međusobni sukob, a što se negativno odražava na njihove roditeljske postupke. Bishop i Ingersoll (1989) također navode kako bračni konflikti mogu utjecati na roditeljske sposobnosti pružanja podrške, vođenja i aktivne uključenosti u život djece jer su okupirani vlastitim sukobom. Naposljetku, sukobi roditelja i neadekvatni roditeljski postupci se negativno odražavaju na mentalno zdravlje djeteta (Masarik i Conger, 2017).

Stres koje ove obitelji osjećaju također može imati učinak na parentifikaciju djeteta (Burton, 2007). S obzirom da roditelji u ovim obiteljima osjećaju više razine emocionalnog stresa (Luther, 1999) djeca mogu osjećati pritisak da pomognu roditeljima i smanje njihove razine stresa (Burton, 2007). Također, uslijed ekonomskih teškoća može doći do bračnog konflikta, a roditelji mogu pritiskati djecu da odaberu strane ili preuzmu “kvazi-supružničku” ulogu jednom ili drugom roditelju (Weiss, 1979). Na Slici 2. je prikazan adaptirani model obiteljskog stresa (Conger i sur.,

2000) prema radu Burton (2007) o djetetovom preuzimanju roditeljskih uloga uslijed ekonomskih teškoća u obitelji.

Slika 2.

Adaptirani model obiteljskog stresa

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja o parentifikaciji

Pregledom baza SCOPUS i EBSCO pronađeno je 25 istraživanja koja su ispitivala okolnosti u kojima dolazi do parentifikacije, njene posljedice ili oboje. Istraživanja koja su ispitivala okolnosti u kojima dolazi do parentifikacije mogu se podijeliti u kategorije:

- a) parentifikacija u okolnostima siromaštva (npr. McMahon i Luthar, 2007);
- b) parentifikacija u okolnostima problema mentalnog zdravlja i ovisnosti roditelja (npr. Abraham i Stein, 2013; Hoffman i Shrira, 2019; Hooper i sur., 2012; Żarczyńska-Hyla i sur., 2019);
- c) parentifikacija u slučajevima nasilja u obitelji (npr. Borchet i Lewandowska-Walter, 2017; Burton i sur., 2018; Fitzgerald i sur., 2008; Peris i sur., 2008; Żarczyńska-Hyla i sur., 2019);

Istraživanja koja su ispitivala posljedice parentifikacije mogu se podijeliti s obzirom jesu li ispitivala negativne (npr. Abraham i Stein, 2013; Baggett i sur., 2015; Burton i sur., 2018; Cho i Lee, 2018; Fitzgerald i sur., 2018; Goldner i sur., 2017, 2019; Hoffman i Shrira, 2019; Hooper i sur., 2012; 2015; Jankowski i sur., 2013; Katz i sur., 2009; Madden i Shaffer, 2016; Mays i Krueger, 2021; McMahon i Luthar, 2007; Perrin i sur., 2013; Schier i sur., 2015; Van Loon i sur.,

2017; Wells i Jones, 1998; Żarczyńska-Hyla i sur., 2019) ili pozitivne posljedice parentifikacije (npr. Borchet i sur., 2020; 2021; Polomski i sur., 2021; van der Mijl i Vingerhoets, 2017). Dio istraživanja je ispitivao medijacijski učinak parentifikacije na probleme mentalnog zdravlja roditelja, roditeljskog konflikta i posljedica po dijete (Abraham i Stenin, 2013; Burton i sur., 2018; Hoffman i Shrira, 2019).

Analizirana istraživanja upućuju na zaključak kako su problemi mentalnog zdravlja ili ovisnosti roditelja povezani s parentifikacijom djeteta, a što je u skladu s meta-analizom Hoopera i suradnika (2011). Bekir i suradnici (1993) navode kako problemi ovisnosti ometaju roditelje u ispunjavanju roditeljskih zadataka te stoga njihova djeca moraju preuzeti brigu za sebe, braću i sestre te samog roditelja. Slično vrijedi i za roditelje s problemima mentalnog zdravlja. Kada roditelji iskazuju probleme mentalnog zdravlja teže ispunjavaju svoje obiteljske i roditeljske uloge koje posljedično preuzimaju djeca (Stein i sur., 1999). Abraham i Stein (2008) navode kako do parentifikacije dolazi i jer djeca osjećaju dužnost prema roditeljima, posebice u nadolazećoj odraslosti. U tom razdoblju odnos roditelja i djeteta postaje više simetričan i recipročan, pa je za očekivati kako će djeca preuzeti dio brige za roditelja (Abraham i Stein, 2008). Istraživanja također pokazuju povezanost izloženosti roditeljskom sukobu i parentifikacije (npr. Borchet i Lewandowska-Walter, 2017; Peris i sur., 2008; Żarczyńska-Hyla i sur., 2019). No, suprotno teorijskim pretpostavkama, istraživanja nisu pronašla povezanost između zlostavljanja djeteta i parentifikacije (Burton i sur., 2018; Fitzgerald i sur., 2008). Kao što je ranije navedeno, Fitzgerald i suradnici (2008) su ispitivali povezanost seksualnog nasilja i parentifikacije. Pretpostavka autora je bila da će djeca zbog seksualnog nasilja, tijekom kojega su imala ulogu zadovoljenja seksualnih potreba odraslih, preuzeti odgovornost i za emocionalne potrebe odraslih. Suprotno očekivanjima, nije utvrđena povezanost doživljenog seksualnog nasilja i parentifikacije. No, treba napomenuti da su autori seksualno nasilje ispitivali kroz jedno pitanje "Je li te netko „uvlačio“ u seksualni kontakt dok si bio/la dijete ili adolescent?" što ne znači da je nasilje počinio roditelj/skrbnik, pa je zbog toga moguć izostanak povezanosti. Također, nije ispitano je li zlostavljanje bilo kronično i koliko intenzivno, a što može biti značajan čimbenik povezanosti seksualnog nasilja i parentifikacije. Uz to, istraživanje je provedeno na populaciji mladih odraslih, koji su se retrospektivno prisjećali iskustva nasilja i parentifikacije. Treba napomenuti kako istraživanje Alexander (2003), koje je pronađeno putem Google Scholar, pokazuje suprotne rezultate.

Autorica je u svom radu, sličnom metodologijom utvrdila povezanost između fizičkog i seksualnog zlostavljanja s parentifikacijom.

Vezano za parentifikaciju u okolnostima siromaštva, McMahon i Luthar (2007) su utvrdili kako su socioekonomske karakteristike obitelji jači prediktor parentifikacije nego psihopatologija roditelja. Prema istim autorima, emocionalna parentifikacija ima jači učinak na psihološku prilagodbu djeteta nego instrumentalna parentifikacija. Također, prevelike ili premale obaveze djeteta u kućanstvu i obitelji su povezane s lošijom psihološkom prilagodbom (McMahon i Luthar, 2007). Kao što je ranije navedeno, djeca u obiteljima nižeg socioekonomskog statusa preuzimaju neke uloge odraslih kako bi nadomjestila one usluge koje roditelji ne mogu platiti (Burton, 2007). Dodson i Dickert (2004) u svom pregledu istraživanja potvrđuju teorijske pretpostavke te navode da djeca u siromašnijim obiteljima najčešće preuzimaju brigu za mlađe članove obitelji te obavljaju kućanske poslove. Iste autorice navode negativne posljedice parentifikacije, poput lošijeg školskog uspjeha i isključivanja iz drugih vannastavnih aktivnosti. Također, preuzimanje brige za kućanske poslove i članove obitelji nerazmjerno pogađa djevojke (Dodson i Dickert, 2004). Chee i suradnici (2014) navode kako djeca ponekad samoinicijativno preuzimaju uloge odraslih. Moguće je da djeca osjećaju stres roditelja uslijed neizvjesne ekonomske situacije te im tako nastoje pomoći (Ajduković i sur., 2020). No, kako djeca odrastaju i ulaze u adolescenciju, uloge odraslih postaju sve više opterećujuće (Chee i sur., 2014).

Istraživanja u ovom pregledu pokazuju niz negativnih posljedica parentifikacije, od viših razina problema mentalnog zdravlja, poput depresivnosti i anksioznosti, osjetljivosti na odbijanje, lošije psihološke prilagodbe te nesigurne privrženosti (Burton i sur., 2018; Cho i Lee, 2018; Katz i sur., 2009; Van Loon i sur., 2015). S druge strane, dio istraživanja u ovom pregledu je ispitivao pozitivne posljedice parentifikacije. Van der Mijl i Vingerhoets (2017) su utvrdili kako su više razine parentifikacije povezane s višim razinama otpornosti. Polomski i suradnici (2021) su u svom istraživanju pronašli da je generalna otpornost kod djevojaka povezana s instrumentalnom i emocionalnom parentifikacijom prema braći i sestrama. Prema istim autorima, generalna otpornost kod mladića povezana je s instrumentalnom parentifikacijom prema roditeljima. Borchet i suradnici (2020) su pronašli pozitivnu povezanost između instrumentalne parentifikacije i školskog uspjeha. Također, parentifikacija je povezana sa samopoštovanjem kroz medijacijski učinak odnosa s braćom i sestrama (Borchet i sur., 2020). Autori navode da djeca koja preuzimaju ulogu roditelja mogu dobiti pozitivan odgovor i zahvalnost roditelja, što doprinosi višim razinama

samopouzdanja. Uloge koje djeca preuzimaju također mogu doprinijeti njihovom osjećaju kompetentnosti i pozitivnijeg samopoimanja (Wojciszke, 2002, prema Borchet i sur., 2020). Borchet i suradnici (2016) navode da više razine samopouzdanja, uslijed parentifikacije, mogu služiti kao obrambeni mehanizam koji održava pozitivnost i pozitivno samopoimanje. Također, pozitivne posljedice parentifikacije se mogu dogoditi kada dijete preuzima zadatke koji su u skladu s njegovim uvjerenjima i identitetom (Wojciszke, 2002, prema Borchet i sur., 2020). Polomski i suradnici (2021) pozitivne ishode parentifikacije objašnjavaju kulturalnim normama. U Poljskoj se visoko cijene obiteljske vrijednosti, pa u skladu s tim djeca mogu biti motivirana za pružanje podrške roditeljima (Polomski i sur., 2021). Rezultati istraživanja Hoopera i suradnika (2014) potvrđuju ove navode. Oni su u svom istraživanju utvrdili da u kulturama u kojima su obiteljske vrijednosti važnije, poput obitelji latinskog podrijetla, osobe iskazuju više pozitivnih posljedica parentifikacije nego u kulturama u kojima su te vrijednosti manje važne. Kuperminc i suradnici (2009) navode da su pozitivne posljedice parentifikacije „kompetentnost s cijenom”. Autori navode da djeca mogu iskazivati kompetentnost i prilagodbu s jedne strane, ali s druge strane iskazivati probleme mentalnog zdravlja. McMahon i Luthar (2007) u svom istraživanju zaključuju kako posljedice ovise o intenzitetu i broju obaveza koje dijete ima u obitelji. U njihovom istraživanju, vrlo visoke i vrlo niske razine obaveza su pozitivno povezane s otuđenjem od škole i problemima u odnosu s roditeljima. S druge strane, umjerene obaveze su povezane s nižim razinama stresa i boljim odnosom s roditeljima (McMahon i Luthar, 2007).

Treba napomenuti nekoliko ograničenja navedenih istraživanja. Prvo, većina istraživanja je provedena među studentima i mladim odraslim osobama koje su se prisjećale svojih iskustava u obitelji (npr. Cho i Lee, 2018; Fitzgerald i sur., 2008; Hooper i sur., 2014). Djeca i adolescenti se razlikuju od odraslih osoba po svom iskustvu i poimanju svojih uloga. Drugo, većina istraživanja je ispitivala parentifikaciju u okolnostima problema mentalnog zdravlja i ovisnosti roditelja i to kroz percepciju adolescenata o problemima roditelja (npr. Abraham i Stein, 2013; Żarczyńska-Hyla i sur., 2019). Iako ranije navedeni teorijski model predviđa parentifikaciju u slučajevima zlostavljanja djeteta, nedostaje istraživanja koja bi ove pretpostavke potvrdila ili odbacila. Osim toga, istraživanja o parentifikaciji u obiteljima nižeg socio-ekonomskog statusa su kvalitativna (npr. Scharf i Mayseless, 2011) te ni ona ne potvrđuju teorijski model Burton (2007). Stoga je svrha ovog rada doprinijeti razumijevanju emocionalne parentifikacije i njenih posljedica u situacijama zlostavljanja djeteta, izloženosti roditeljskim sukobima te u obiteljima koje se

suočavaju s ekonomskim teškoćama. Prema navedenom, pretpostavlja se da će doživljena psihička agresija od strane roditelja i izloženost roditeljskim sukobima biti rizični čimbenik za razvoj emocionalne parentifikacije. Također, pretpostavka je da su obiteljske ekonomske teškoće rizični čimbenik za više razine svakodnevnog stresa roditelja te da su obiteljske ekonomske teškoće i svakodnevni stres roditelja rizični čimbenik za razvoj emocionalne parentifikacije. Istovremeno, pretpostavka je da je emocionalna parentifikacija rizični čimbenik za razvoj internaliziranih problema adolescenata. Nadalje, pretpostavka je da samopoštovanje adolescenata može biti zaštitni čimbenik od razvoja internaliziranih problema uslijed parentifikacije. Konceptualni modeli pretpostavljenih odnosa navedenih konstrukata prikazani su na str. 22 i str. 23, Slika 3. i Slika 4.

1.3. Objašnjenje ispitivanih konstrukata

Sukladno navedenim teorijskim modelima i svrsi rada, u nastavku slijedi prikaz definicija sljedećih konstrukata: a) psihička agresija, b) izloženost roditeljskim sukobima, c) samopoštovanje, d) depresivnost i anksioznost, e) obiteljske ekonomske teškoće.

1.3.1. Psihička agresija

Prema epidemiološkom istraživanju u Hrvatskoj djeca su najviše izložena psihičkoj agresiji (5. razred 59.0%; 7. razred 77.1%; 2. razred srednje škole 82.5%), nakon čega slijedi tjelesno kažnjavanje (5. razred 56.1%; 7. razred 68.4%; 2. razred srednje škole 72.3%), tjelesno zlostavljanje (5. razred 26.2%; 7. razred 34.0%; 2. razred srednje škole 40,7%) i, kao najmanje prisutno, psihičko zlostavljanje (5. razred 22.8%; 7. razred 26.8%; 2. razred srednje škole 34.8%) (Ajduković i sur., 2012). Osim opće prevalencije, autori su utvrdili i rodne razlike. Tako mladići u 5. razredu osnovne škole više nego djevojke doživljavaju psihičku agresiju, psihičko zlostavljanje, tjelesno kažnjavanje i tjelesno zlostavljanje. S druge strane, djevojke u drugom razredu srednje škole češće nego mladići doživljavaju psihičku agresiju, tjelesno kažnjavanje i tjelesno zlostavljanje.

U navedenim podacima može se vidjeti značajna diskrepancija između izloženosti psihičkoj agresiji i psihičkom zlostavljanju. Moguće objašnjenje ovog raskoraka je u konceptualizaciji toga što predstavlja psihičku agresiju, odnosno zlostavljanje. Prema definiciji Evansa (2002, prema Bilić i sur., 2012) psihičko zlostavljanje je kontinuirano neprijateljsko i/ili indiferentno ponašanje roditelja i drugih koji nastupaju s pozicije moći, na temelju kojega dijete

može zaključiti da je bezvrijedno i nevoljeno. Ponašanja roditelja koja se odnose na psihičko zlostavljanje su (Ajduković i Pećnik, 1994; Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2003):

- odbacivanje (npr. diskriminacija jednog djeteta u odnosu prema braći i sestrama, odbijanje pružanja pomoći djetetu i slično),
- ponižavanje (npr. nazivanje djeteta pogrđnim imenima, javno naglašavanje, odnosno proglašavanje djeteta inferiornim i slično),
- zastrašivanje (npr. prijetnja tjelesnom povredom ili ubojstvom, ostavljanje djeteta samog s ciljem zastrašivanja ili oblika kažnjavanja, prisiljavanje djeteta da gleda nasilje nad onima za koje je emocionalno vezan i slično),
- izoliranje (npr. zaključavanjem djeteta samog na duže vrijeme, nedozvoljavanje druženja s vršnjacima ili odraslim osobama izvan kruga najuže obitelji i slično),
- pogrešno socijaliziranje (npr. potkrepljivanje kriminalnog ponašanja, postavljanje nerealnih ili antisocijalnih modela ponašanja kao normalnih i prikladnih i slično),
- uskraćivanje emocionalnog odnosa (npr. ignoriranje djetetovih pokušaja komunikacije i kontakta s roditeljem, „mehaničko“ postupanje s djetetom bez dodira i govorenja i slično),
- manipuliranje djetetom u cilju zadovoljenja nekih vlastitih potreba koje nisu sukladne djetetovim (uključuje aktivnosti u kojima odrasli koriste dijete u svrhu postizanja nekih svojih ciljeva, ne vodeći pritom računa o djetetovim potrebama, osjećajima i interesima) te izolaciju (onemogućavanje djetetu da kontaktira s ostalim članovima obitelji, vršnjacima, da participira u obiteljskim, socijalnim ili školskim aktivnostima i sl.),
- konstantni sarkazam, ponižavanje, blamiranje (kontinuirano negativno verbalno napadanje djeteta, kritiziranje pred drugima, nazivanje djeteta pogrđnim imenima posebice u prisutnosti drugih, izostanak pohvale djeteta), kao i podržavanje djetetovog neadekvatnog ponašanja, podmićivanje, verbalni napadaji te pritisak na dijete da brže odraste (Buljan Flander, Kocijan Hercigonja, 2003).

Ajduković i suradnici (2012) u epidemiološkoj studiji su psihičku agresiju mjerili kroz devet čestica “Bez tvog dopuštenja pregledavao tvoju torbu, ladice, džepove itd.”, “Vikao ili se derao na tebe vrlo glasno i agresivno”, “Odbio razgovarati s tobom (ignorirao te)”, “Bez tvog dopuštenja čitao tvoj dnevnik, tvoje SMS ili e-mail poruke”, “Optuživao te za svoje loše

raspoloženje”, “Prijetio da će pozvati babarogu, zle duhove ili ljude koji ti mogu napraviti nešto loše”, “Vrijedao te nazivajući te glupim, lijenim ili drugim sličnim nazivima”, “Uspoređivao te s drugom djecom tako da si se osjećao poniženo”, “Proklinjao te”. Vidljivo je kako neke od navedenih čestica konceptualno odgovaraju ponašanjima koje drugi autori navode pod zlostavljanje (npr. vrijeđanje, ponižavanje, ignoriranje). Moguće je da bi drugačijom konceptualizacijom prevalencija psihičkog zlostavljanja bila viša. Bez obzira na navedeno, podaci istraživanja pokazuju kako se s porastom dobi djeteta povećava psihičko nasilje (Ajduković i sur., 2012).

1.3.2. Roditeljski sukob

Roditeljski sukob se može definirati kao stanje napetosti i stresa između supružnika dok kao partneri nastoje ispunjavati svoje bračne i roditeljske uloge (Tasew i sur., 2021). S obzirom da su konflikti među partnerima česti, vjerojatnost je da će djeca u nekom trenutku odrastanja biti izložena konfliktu roditelja (Zimet i Jacob, 2001). Ipak, nisu svi konflikti ugrožavajući za dijete. Cummings (1998) razlikuje konstruktivan i destruktivan roditeljski konflikt na temelju učinka konflikta na djetetovu prilagodbu, stres i načine suočavanja. Ponašanja koja autor smatra destruktivnima su agresija ili nasilje između roditelja, neverbalni konflikt, povlačenje tijekom konflikta, verbalna agresija ili hostilnost, konflikti koji uključuju prijetnjom odlaska i konflikti između roditelja koji se odnose na teme povezane s djecom. Nasuprot toga, konstruktivni konflikti obuhvaćaju uspješno razrješavanje konflikta, objašnjavanje roditelja djetetu kako je konflikt riješen i objašnjenja da konflikt nije ozbiljan te da će biti riješen (Cummings, 1998). Osim ovih obilježja, ugroženost djeteta u situacijama konflikta ovisi o učestalosti, intenzitetu, sadržaju i načinu rješavanja konflikta (Davies i Cummings, 1994). Zimet i Jacob (2001) navode kako učestali roditeljski konflikti, konflikti visokog intenziteta (npr. u kojem je prisutno fizičko nasilje), koji se odnose na dijete te konflikti koji se ne rješavaju ostavljaju više negativnih posljedica na dijete u odnosu na konflikte niskog intenziteta te koje roditelji uspješno rješavaju. Isti autori također navode da konflikti koji se odnose na dijete za posljedicu mogu imati djetetovo samookrivljanje i nastojanje da ono riješi konflikt između roditelja. Istraživanja pokazuju kako izloženost roditeljskom konfliktu ima iste posljedice kao i drugi oblici zlostavljanja, poput depresivnosti, nesigurne privrženosti, nižih razina samopouzdanja i osobne efikasnosti (Bernet i sur., 2010; von Boch Galhau, 2018). Iako nema podataka o prevalenciji izloženosti roditeljskim sukobima u

Hrvatskoj, međunarodna istraživanja pokazuju kako su djevojke češće nego mladići izloženi sukobima roditelja (Ellonen i sur., 2011; Hietamaki i sur., 2021).

1.3.3. Samopoštovanje

Meta-analiza koju su proveli Sowislo i Ulrich (2013) pokazuje kako su niže razine samopoštovanja prediktor depresivnosti i anksioznosti. Novija istraživanja o samosvijesti, koji je sličan koncept, također pokazuju kako ono može biti zaštitni čimbenik od razvijanja problema mentalnog zdravlja te da je potrebno poticati njen razvoj kod djece (Holsen i sur., 2017; Leung i sur., 2017). Prema Beckovoj (1967, prema Orth i Robins, 2013) kognitivnoj teoriji depresije, negativna uvjerenja o sebi su ključni uzrok nastanka depresije. Osim toga, prema sociometrijskoj teoriji, osobe imaju temeljnu potrebu za povezanosti, a samopoštovanje je subjektivni sociometar koji pokazuje koliko je osoba cijenjena kao član grupe ili odnosa (Leary i Baumeister, 2000). Osobe koje imaju niže razine samopoštovanja teže zadovoljavaju potrebu za povezanosti, a što vodi problemima mentalnog zdravlja (Ryan i Deci, 2017).

Treba napomenuti kako se u literaturi samopoštovanje i drugi koncepti, poput samopouzdanja koriste kao sinonimi (npr. Godsall i sur., 2004), a što je potvrđeno i u pregledu istraživanja o konceptualizaciji i mjerenju samopoštovanja i samopouzdanja (Kane, Yarker i Lewis, 2021). Branden (1969) samopouzdanje definira kao mogućnost poimanja sebe kao sposobnog za nošenje sa svakodnevnim izazovima i rješavanje različitih zadataka. Samopojmanje je kognitivna shema koja obuhvaća cjelokupnu percepciju koju osoba ima o sebi i vlastitom identitetu (Tucak i sur., 2007). Morey (1996, prema Demidenko i sur., 2010) navodi tri elementa koja čine samopojmanje, uključujući samopoštovanje, samoeфикаsnost i stabilnost samopojmanja. Samopoštovanje je evaluativni element samopojmanja koji uspoređuje percepciju sebe s informacijama koje dobiva iz okoline te je ono osobna prosudba vlastite vrijednosti (Jerončić Tomić, Mulić i Milišić Jadrić, 2020; Tucak i sur., 2007).

Samopojmanje se formira kroz interakciju s okolinom i pod utjecajem je značajnih osoba (Marsh i Martin, 2011). Ono je rezultat percepcije i evaluacije od strane najbližih osoba (Lachowicz-Tabaczek i Sniecinska, 2011). Samopojmanje djece i adolescenata je pod utjecajem odnosa s roditeljima (Hay i sur., 1998), iako Kaplan (1996, prema Hay i Ashman, 2003) navodi da na razvoj samopojmanja adolescenata najveći učinak imaju vršnjaci. Drugi autori (npr. McCormick & Kennedy, 1994; O’Koon, 1997) ipak navode kako je pozitivan odnos s roditeljima

u adolescenciji značajan za pozitivno samopoimanje u odrasloj dobi. Ručević i Duvnjak (2010) navode kako su odnosi s roditeljima i ponašanje roditelja ključni elementi za razvoj pozitivnog samopoimanja i samopouzdanja kod djece i adolescenata. Osim toga, istraživanja pokazuju da dobri odnosi s roditeljima, prijateljima i profesorima doprinose dobrobiti djece i adolescenata (npr. Domagała-Zyśk, 2006; Marsa-Sambola i sur., 2017; Maurović, 2015; Pianta i sur., 2012). S druge strane, smetnje i otežavajuće okolnosti se mogu negativno odraziti na dobrobit djece tijekom odrastanja. Primjerice, zlostavljanje u djetinjstvu ugrožava razvoj pozitivnog samopoimanja jer djeca u takvim okolnostima usvajaju uvjerenje da njihove emocije i potrebe nisu važne te sebe percipiraju bezvrijednima (Kong, 2018; Riggs, 2010). S druge strane, iskustvo brige primarnog skrbnika promiče pozitivan unutarnji radni model prema kojem dijete sebe percipira kao sigurno, vrijedno i sposobno (Ajduković i sur., 2007).

Istraživanja potvrđuju da je zlostavljanje djeteta prediktor nižih razina djetetovog samopoštovanja (npr. Karakus, 2012; Stein i sur., 2002). Osim zlostavljanja i zanemarivanja, konflikt između roditelja se također negativno odražava na samopoštovanje djeteta (Martin i sur., 2017; Siffert i sur., 2012). Martin i suradnici (2017) učinak roditeljskog sukoba na dijete objašnjavaju hipotezom prelijevanja prema kojoj sukobi roditelja ometaju roditelja u pružanju adekvatne skrbi za dijete, a što se negativno odražava na odnose roditelja i djeteta.

Do sada su samo dva pronađena istraživanja ispitivala povezanost parentifikacije i samopoimanja, odnosno samopoštovanja (Borchet i sur., 2020; Godsall i sur., 2004), te su pronašla kontradiktorne rezultate. Naime, Godsall i suradnici (2004) su u svom istraživanju utvrdili da je parentifikacija prediktor nižim razinama samopoimanja u adolescenata. S druge strane, Borchet i suradnici (2020) da je parentifikacija prediktor višim razinama samopoštovanja. Treba napomenuti kako Godsall i suradnici (2004) u ispitivanju parentifikacije nisu diferencirali između instrumentalne i emocionalne parentifikacije te djetetove percepcije pravednosti obiteljske uloge koju ima. Borchet i suradnici (2020) su ispitivali samo percipiranu pravednost obiteljske uloge kao dimenziju parentifikacije. Nadalje, Godsall i suradnici (2004) su ispitivali povezanost parentifikacije i samopoimanja u okolnostima roditeljskih problema ovisnosti, a Borchet i suradnici (2020) u okolnostima gdje adolescenti imaju podršku braće i sestara. Kao što je ranije navedeno, parentifikacija u različitim okolnostima može imati različite ishode, pa tako i na samopoimanje.

1.3.4. Materijalna deprivacija i percepcija ekonomskih teškoća

Prema Šućuru (2006:132) pojam deprivacije odnosi se na nezadovoljenje ili nepodmirenje ljudskih potreba, a materijalna deprivacija odnosi se na nedostatak financijskih sredstava. Isti autor navodi kako su osobe deprivirane ako im nedostaje određeni tip hrane, odjeće, okolinskih, obrazovnih, radnih i socijalnih uvjeta koji su uobičajeni u društvu u kojem pripadaju. Eurostat (2024) pod materijalnom deprivacijom smatra kada si osoba ili kućanstvo ne može priuštiti pet od sljedećih trinaest stavki:

- podmirivanje neočekivanog financijskog troška;
- tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće;
- pravovremeno plaćanje najamnine, računa za režije, stambenoga kredita ili potrošačkoga kredita;
- obrok koji sadržava meso, piletinu, ribu ili vegetarijanski ekvivalent svaki drugi dan;
- adekvatno grijanje u najhladnijim mjesecima;
- automobil za osobne potrebe;
- zamjena istrošenog namještaja;
- internet konekciju;
- zamjena istrošene odjeće kupnjom nove;
- posjedovanje dva para prikladne obuće;
- trošenje manje količine novca na sebe;
- sudjelovanje u redovnim aktivnostima u slobodno vrijeme;
- sastajanje s prijateljima/obitelji na piću ili hrani izvan kuće barem jednom mjesečno.

Ozbiljnom materijalnom deprivacijom se smatra kada osoba ili kućanstvo ne može priuštiti sedam od trinaest nabrojanih stavki (Eurostat, 2024), a dugotrajnom deprivacijom materijalna deprivacija osobe ili kućanstva u protekloj godini, te u posljednje dvije od tri promatrane godine (Eurostat, 2021).

Podaci Državnog zavoda za statistiku (DZS, 2024a) za 2023. godinu pokazuju kako u Hrvatskoj 6.2% osoba živi u kućanstvima koja si ne mogu priuštiti adekvatno grijanje u najhladnijim mjesecima; 39.4% osoba žive u kućanstvima koja si ne mogu priuštiti tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće za sve članove svoga kućanstva; 5.5% osoba živi u kućanstvima koja si ne mogu priuštiti obrok koji sadržava meso, piletinu, ribu (ili vegetarijanski ekvivalent) svaki

drugi dan; 41,4% osoba živi u kućanstvima koja ne mogu podmiriti neočekivani financijski izdatak iz vlastitih sredstava (405 eura); 16.6% osoba živi u kućanstvima koja su u posljednjih 12 mjeseci zbog financijskih teškoća kasnila s plaćanjem obveza (stambenoga kredita, najamnine, računa za režije ili potrošačkoga kredita); 6.7% osoba živi u kućanstvima koja vrlo teško spajaju kraj s krajem; 15.3% osoba živi u kućanstvima koja teško spajaju kraj s krajem, a 44.3% osoba živi u kućanstvima koja spajaju kraj s krajem s malim teškoćama. Najmanji postotak osoba (1,6%) živi u kućanstvima koja vrlo lako spajaju kraj s krajem (DZS, 2024a).

Uz objektivno mjerenu materijalnu deprivaciju veže se subjektivni doživljaj financijskih teškoća. Obitelji koje nemaju adekvatne prihode te ne mogu podmiriti financijske obaveze i zadovoljiti temeljne potrebe češće percipiraju više razine financijskih teškoća i nezadovoljniji su financijskom situacijom (Friedline i sur., 2021). Slično pokazuje istraživanje Ajduković i suradnika (2019). Autori su u svom istraživanju utvrdili da obitelji u visokom riziku od siromaštva, više nego obitelji u niskom riziku, iskazuju negativan učinak financijskih teškoća na obitelj, više razine posramljenosti zbog financijske situacije, češće konflikte u obitelji te viši rizik za zlostavljanje djeteta. U istom istraživanju utvrđeno je kako su upravo subjektivne mjere ekonomskih teškoća povezane s obiteljskim konfliktima te rizikom za zlostavljanje djece u obiteljima niskog rizika od siromaštva. Slično je utvrđeno u istraživanju Rezo i suradnika (2019). Autori su u svom radu utvrdili da je doživljaj ekonomskih poteškoća kod majki značaj prediktor zlostavljanja adolescenata. Treba napomenuti kako je kroz različita istraživanja utvrđeno da je subjektivni doživljaj ekonomskih teškoća jači prediktor obiteljskog funkcioniranja nego objektivni pokazatelji (Neppl i sur., 2016).

1.3.5. Depresivnost i anksioznost

Depresija je prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti (MKB) te Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje (DSM-5) jedan od kliničkih sindroma u kojem je prisutan niz kliničkih simptoma (Paykel, 2008). Prema DSM-5 simptomi depresivnosti adolescenata su: depresivno raspoloženje, gubitak interesa i zadovoljstva, su gubitak apetita ili gubitak/povećanje tjelesne mase, gubitak sna ili pretjerano spavanje svaki dan, svakodnevni, poteškoće s koncentracijom, svakodnevni umor, osjećaj bezvrijednosti i krivnje te razmišljanje o suicidu ili pokušaj suicida. Prema DSM-5 osoba mora iskazivati najmanje pet simptoma u razdoblju od dva tjedna te barem jedan simptom treba biti depresivno raspoloženje ili gubitak

interesa za svakodnevne aktivnosti u kojima je osoba prije uživala (Alsaad, Azhar i Al Nasser, 2024).

Drugi najprisutniji problem mentalnog zdravlja je anksioznost koja obuhvaća set bihevioralnih, endokrinih i psiholoških odgovora, kao što su izbjegavanje ili uzbuđenost čija je evolucijska svrha zaštita osobe od potencijalnih prijetnji (Coutinho i sur., 2010). Prema Crnkoviću (2017:185) anksioznost je patološko stanje obilježeno osjećajem ustrašenosti koji je praćen somatskim znakovima što upućuju na prekomjernu aktivnost vegetativnoga živčanog sustava. Ona se razlikuje od straha koji je normalna fiziološka reakcija u obliku odgovora na poznati uzrok, odnosno realni objekt. Simptomi anksioznosti u adolescenata prema DSM-5 (Chiu, Falk i Walkup, 2016) su:

- pretjerana anksioznost i zabrinutost koja je prisutna većinu dana u proteklih 6 mjeseci, a vezana je za različite aktivnosti i događaje poput školskog uspjeha, posla, itd.
- osoba teško kontrolira zabrinutost;
- anksioznost ili zabrinutost su povezane s barem jednim simptomom koji je prisutan većinu vremena u proteklih šest mjeseci: nemir, lako/pretjerano umaranje, poteškoće s koncentracijom, iritabilnost, napetost u mišićima te poteškoće sa spavanjem (otežano usnivanje, umor nakon spavanja ili nezadovoljavajući san).

Problemi mentalnog zdravlja zahvaćaju jednog od sedam adolescenata u dobi od 10 do 19 godina, a suicid je četvrti uzrok smrti mladih u dobi od 15 do 29 godina (Svjetska zdravstvena organizacija, 2021). Centar za kontrolu i prevenciju bolesti (CDC, 2022) navodi kako je 15% adolescenata u SAD-u dobi od 12 do 17 godina imalo veliku depresivnu epizodu, 36.7% iskazuje stale osjećaje tuge i beznadnosti, 4.1% iskazuje poremećaje ovisnosti, 18.8% je ozbiljno razmatralo o počinjenju samoubojstva, 15.7% je izradilo plan počinjenja samoubojstva, a 8.9% je isti pokušalo. Podaci za Hrvatsku pokazuju kako 21.3% adolescenata iskazuje ozbiljno i vrlo ozbiljne razine simptoma depresivnosti, 32.5% anksioznosti i 20.3% stresa. Kada se podaci podjele po spolu, 26.8% djevojaka iskazuje ozbiljne i vrlo ozbiljne razine simptoma depresivnosti, naspram 15.5% mladića, 39.2% djevojaka iskazuje ozbiljne i vrlo ozbiljne razine simptoma anksioznosti, naspram 24.3% mladića te 27.7% djevojaka iskazuje ozbiljne i vrlo ozbiljne razine simptoma stresa, naspram 12.3% mladića (Novak i sur., 2019). Nadalje, Ajduković i Kožljan (2022) evidentirale su trend porasta problema mentalnog zdravlja u petogodišnjem razdoblju kod učenika prvih razreda zagrebačkih srednjih škola. Prema njihovom istraživanju u prosincu 2021.

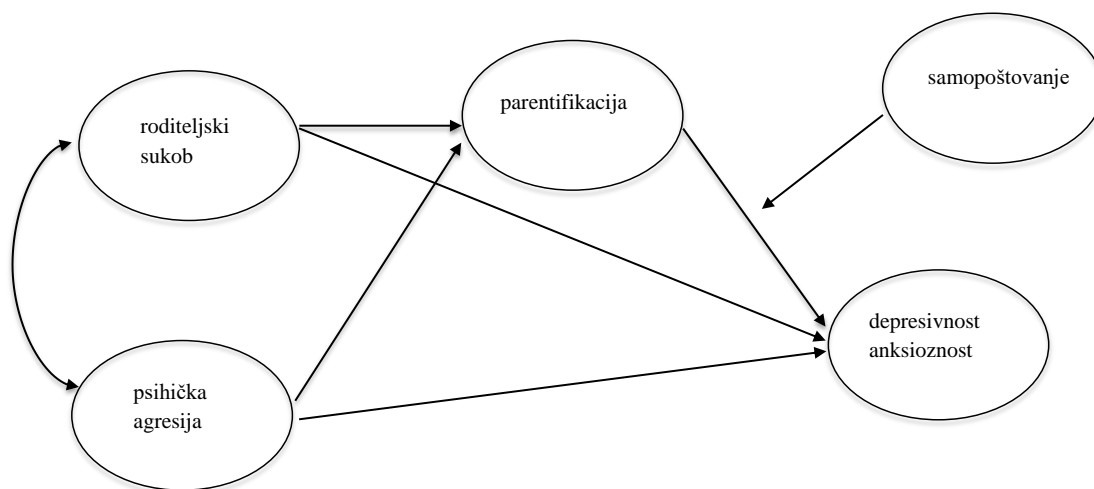
godine ozbiljne i vrlo ozbiljne simptome depresivnosti iskazivalo je 20.6% učenika u odnosu na 15.0% učenika 2016. godine. Ozbiljne i vrlo ozbiljne razine simptoma anksioznosti 2021. iskazivalo je 33% učenika, a 2016. godine 13.4%. Što se tiče stresa, 2021. godine ozbiljne i vrlo ozbiljne simptome iskazivalo je 25.4% učenika, a 2016. godine 20.2% učenika. Slične podatke za sedam hrvatskih gradova pokazuje istraživanje Novak i suradnika (2024) prema kojem 21% adolescenata iskazuje ozbiljne i vrlo ozbiljne razine simptoma depresivnosti, ozbiljne i vrlo ozbiljne razine simptoma anksioznosti iskazuje 32% adolescenata te ozbiljne i vrlo ozbiljne razine simptome stresa iskazuje 28% adolescenata.

Depresivnost i anksioznost su prema navedenim podacima najprisutniji problemi mentalnog zdravlja kod mladih. Kieling i suradnici (2011) navode niz rizičnih čimbenika koji su povezani s problemima mentalnog zdravlja djece i adolescenata. Tako su rizični čimbenici koji se javljaju tijekom cijelog života genetske predispozicije, problemi fizičkog ili mentalnog zdravlja roditelja, izloženost štetnim i/ili psihoaktivnim tvarima, izloženost nasilju, zlostavljanju i zanemarivanju. Isti autori dalje navode specifične rizike koji se pojavljuju u određenoj dobi. Rizični čimbenici prije začeća se uglavnom odnose na roditelje, primjerice, neželjena trudnoća, maloljetnička trudnoća ili krvno srodstvo roditelja. U prenatalnoj i perinatalnoj fazi rizični čimbenici su neadekvatna prenatalna briga, visokorizična trudnoća, neadekvatna prilagodba na trudnoću i novorođenče te smrt majke tijekom poroda. U dojenačkoj dobi i ranom djetinjstvu rizični čimbenici su neadekvatna skrb za dijete, nepoticajna okolina i razvojni problemi djeteta. U školskoj dobi rizični čimbenici su problemi u obitelji, školi ili s vršnjacima, neadekvatna postupanja profesora, razvojne teškoće djeteta te rizična ponašanja djeteta. U adolescenciji rizični čimbenici su problemi obitelji, školi ili s vršnjacima, razvojne teškoće, uporaba psihoaktivnih tvari, rana seksualna aktivnost i rizična ponašanja. U svim razvojnim fazama, nepovoljna iskustva u obitelji su rizik za probleme mentalnog zdravlja djece i mladih.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

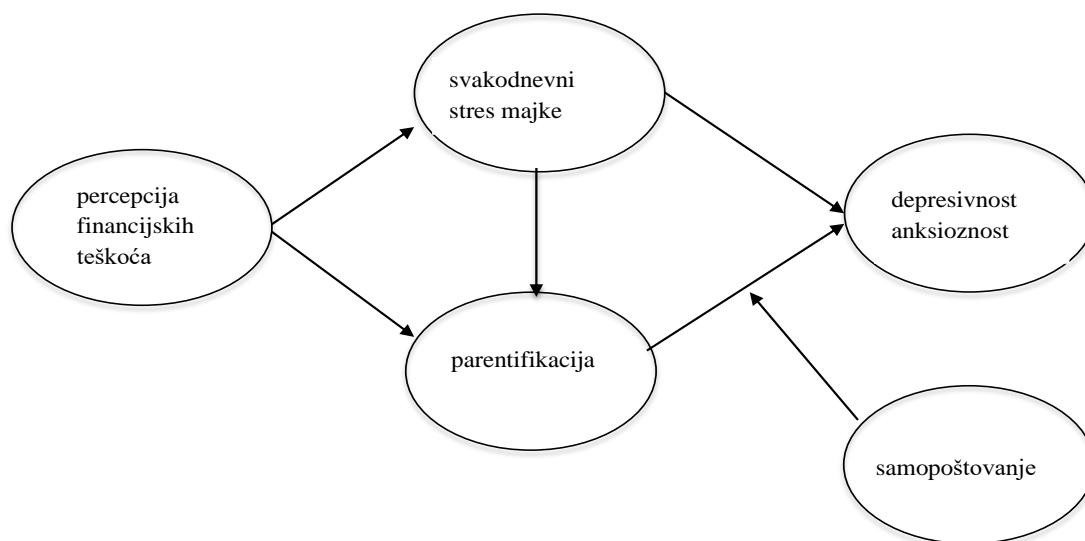
Većina prethodno navedenih istraživanja pokazuje negativne posljedice parentifikacije, a u istraživanjima u kojima su utvrđene pozitivne posljedice, autori napominju kako one dolaze „s cijenom” (Kuperminc i sur., 2009). Nadalje, istraživanja pokazuju da je parentifikacija, posebice emocionalna, povezana s problemima mentalnog zdravlja te da djevojke iskazuju više razine emocionalne parentifikacije nego mladići (Dariotis i sur., 2023). Također, osim u situacijama problema mentalnog zdravlja i ovisnosti roditelja, malo je dokaza koji bi potvrdili teorijske pretpostavke razvoja i posljedica emocionalne parentifikacije u slučajevima zlostavljanja djeteta i ekonomskih teškoća. Polazeći od navedenoga, postavljena su tri cilja istraživanja:

- Ispitati postoje li rodne razlike u doživljavanju psihičke agresije, izloženosti roditeljskim sukobima, emocionalnoj parentifikaciji i internaliziranim problemima.
- Testirati model razvoja internaliziranih problema u okolnostima roditeljskih sukoba i psihičke agresije posredovanih emocionalnom parentifikacijom (Slika 3.).
- Testirati model razvoja problema mentalnog zdravlja u okolnostima financijskih teškoća posredovanih emocionalnom parentifikacijom (Slika 4.).

Slika 3.

Model 1 objašnjenja internaliziranih problema mladih u okolnostima roditeljskog sukoba i psihičke agresije posredovano parentifikacijom

Slika 4.

Model 2 objašnjenja problema internaliziranih problema adolescenata u okolnostima financijskih teškoća posredovanih parentifikacijom

2.1. Problemi i hipoteze – rodne razlike

P1: Ispitati rodne razlike u doživljavanju psihičke agresije te izloženosti roditeljskim sukobima.

H1: Djevojke će češće nego mladići doživljavati psihičku agresiju te biti izložene roditeljskim sukobima.

P2: Ispitati rodne razlike u razinama parentifikacije i internaliziranih problemima.

H2: Djevojke će iskazivati više razine parentifikacije i internaliziranih problema nego mladići.

2.2. Problemi i hipoteze (Model 1)

P3: Ispitati ulogu psihičke agresije prema djetetu i roditeljskih sukoba u razvoju parentifikacije.

H3a: Adolescenti koje češće doživljavaju psihičku agresiju od roditelja i češće su izloženi roditeljskim sukobima, iskazivat će više razine parentifikacije.

H3b: Adolescenti koje su češće izloženi roditeljskim sukobima, iskazivat će više razine parentifikacije.

P4: Ispitati odnos psihičke agresije i roditeljskih sukoba s internaliziranim problemima adolescenata.

H4: Češće doživljavanje psihičke agresije i češća izloženost roditeljskim sukobima bit će povezana s internaliziranim problemima adolescenata.

P5: Ispitati ulogu parentifikacije u razvoju problema mentalnog zdravlja u situacijama psihičke agresije i izloženosti roditeljskim sukobima.

H5a: Više razine parentifikacije vodit će višim razinama simptoma internaliziranih problema adolescenata.

H5b: Više razine parentifikacije djelovat će kao medijator u predviđanju viših razina simptoma internaliziranih problema adolescenata u situacijama psihičke agresije i izloženosti roditeljskim sukobima.

P6: Ispitati moderacijski učinak samopoštovanja na medijacijsku ulogu parentifikacije u razvoju problema mentalnog zdravlja.

H6: Više razine generalnog samopoštovanja imat će moderacijski učinak na medijacijsku ulogu parentifikacije u razvoju simptoma depresivnosti i anksioznosti.

2.3. Problemi i hipoteze (Model 2)

P7: Ispitati povezanost majčinih percipiranih financijskih teškoća i svakodnevnog stresa majke.

H7: Majke koje iskazuju više razine percepcije financijskih teškoća iskazivat će više razine svakodnevnog stresa u obitelji.

P8: Ispitati povezanost majčinih percipiranih financijskih teškoća i parentifikacije.

H8: Adolescenti čije majke iskazuju više razine percepcije financijskih teškoća iskazivat će više razine parentifikacije.

P9: Ispitati odnos svakodnevnog stresa majke i parentifikacije adolescenata.

H9a: Svakodnevni stres majke vodit će višim razinama parentifikacije adolescenata.

H9b: Adolescenti čije majke iskazuju više razine percipiranih financijskih teškoća iskazivat će više razine parentifikacije kroz medijacijski učinak svakodnevnog stresa majke.

P10: Ispitati ulogu parentifikacije u razvoju problema mentalnog zdravlja u situaciji ekonomskih teškoća u obitelji.

H10a: Adolescenti koji iskazuju više razine parentifikacije uslijed percipiranih financijskih teškoća i viših razina svakodnevnog stresa majke, iskazivat će više razine depresivnosti i anksioznosti.

H10b: Parentifikacija će imati medijacijski učinak između majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke i internaliziranih problema adolescenata.

H11: Ispitati moderacijski učinak samopoštovanja na medijacijsku ulogu parentifikacije u razvoju problema mentalnog zdravlja.

H11: Više razine generalnog samopoštovanja imat će moderacijski učinak na medijacijsku ulogu parentifikacije u razvoju simptoma depresivnosti i anksioznosti.

3. METODOLOGIJA

3.1. Uzorak

Ciljanu populaciju ovog istraživanja čine učenici 1. razreda srednjih škola iz Brodsko-posavske, Karlovačke i Sisačko-moslavačke županije te njihovi roditelji. Korištena je dvoetapna klaster metoda uzorkovanja pri čemu prvu etapu čine škole koje su birane metodom jednostavnog slučajnog odabira, dok drugu etapu čine prvi razredi odabranih škola koje su birane metodom klaster uzorka. Škole i razredi birani su tako da se osigura prostorna pokrivenost navedenih županija, slučajnim odabirom temeljem podataka Ministarstva znanosti i obrazovanja o upisu učenika u 1. razred srednje škole u školskoj godini 2021./2022. U prvoj etapi izabrano je 16 škola, a u drugoj etapi 62 razredna odjeljenja.

Ukupno je 1049 učenika pristalo na sudjelovanje u istraživanju, 90 je odbilo sudjelovanje, a 95 na dan provođenja nije bilo prisutno u školi. U istraživanju je sudjelovalo 864 učenika. Početni planirani uzorak roditelja obuhvaćao je 2088 potencijalnih sudionika od kojih je 1728 dobilo upitnike za ispunjavanje, a naposljetku je 821 roditelja ispunilo upitnik.

3.1.1. Uzorak za ispitivanje rodni razlika i modela razvoja internaliziranih problema u okolnostima roditeljskih sukoba i psihičke agresije posredovanih parentifikacijom (model 1)

Uzorak za testiranje prvog modela i rodni razlika čine učenici iz dvoroditeljskih obitelji. Podaci o uzorku su navedeni u Tablici 1. Ukupni uzorak čini 701 adolescent od čega je 360 djevojaka (51.4%) te 341 mladić (48.6%). Prosječna dob sudionika je 15.17 godina. Najveći broj sudionika pohađa četverogodišnju strukovnu školu, zatim gimnaziju, trogodišnju strukovnu školu

te najmanje petogodišnju strukovnu školu. Kada se podaci podijele po spolu, više mladića nego djevojaka pohađa trogodišnju strukovnu školu. Četverogodišnju strukovnu školu podjednako pohađaju i djevojke i mladići. Više djevojaka nego mladića pohađa petogodišnju strukovnu školu te gimnaziju. Na selu živi 376 (53.8%) sudionika, a u gradu njih 323 (46.2%). Podjednak broj djevojaka i mladića živi u gradu, odnosno na selu.

Tablica 1.

Opis uzorka prema osnovnim sociodemografskim obilježjima (n = 701, model 1)

Adolescenti				
Dob				
	Min	Max	M	SD
Ukupno	14	17	15.17	0.409
Djevojke	14	17	15.15	0.390
Mladići	14	16	15.20	0.429
Srednja škola				
	Trogodišnja strukovna	Četverogodišnja strukovna	Petogodišnja strukovna	Gimnazija
Ukupno	118 (16.9%)	347 (49.7%)	40 (5.7%)	193 (27.7%)
Djevojke	33 (9.2%)	181 (50.6%)	29 (8.1%)	115 (32.1%)
Mladići	85 (25.0%)	166 (48.8%)	11 (3.2%)	78 (22.9%)
Mjesto				
	Selo	Grad		
Ukupno	376 (53.8%)	323 (46.2%)		
Djevojke	195 (54.0%)	166(46.0%)		
Mladići	182 (53.5%)	158 (46.5%)		

3.1.2. Uzorak za ispitivanje model razvoja problema mentalnog zdravlja u okolnostima financijskih teškoća posredovanih parentifikacijom (model 2)

Za testiranje drugog modela uzorak čine adolescenti iz prvog uzorka te njihove majke. Majke su odabrane jer dosadašnja istraživanja pokazuju kako one provode više vremena u interakciji s djecom i iskazuju više odgovornosti u odgoju djece nego očevi (Phares i sur., 2009), veću važnost pridaju roditeljskoj ulozi i iskazuju više razine roditeljskog stresa (Keresteš i sur., 2011). Također, majke doživljavaju više razine financijskog stresa nego očevi (Ponnet, 2014). Uz to, utvrđeno je da su uključenost u roditeljski sukob i svakodnevni stres majke povezani s problemima u ponašanju adolescenata (Ponnet, 2014).

Ukupni uzorak za testiranje drugog modela čini 378 adolescenata te njihovih majki. Podaci o uzorku su prikazani u Tablici 2. Od adolescenata u ovom uzorku su 203 djevojke (53.7%) te 175 mladića (46.3%) prosječne dobi 15,14 godina. Najveći broj sudionika pohađa četverogodišnju strukovnu školu, zatim gimnaziju, trogodišnju strukovnu školu te naposljetku petogodišnju strukovnu školu. Podjednak broj sudionika živi na selu, odnosno, u gradu. Prosječna dob majki je 43.67 godina. Najveći broj majki ima završenu strukovnu školu u trajanju do 3 godine, zatim četverogodišnju strukovnu školu te fakultet. Većina majki iz uzorka je zaposlena. Podjednak broj majki navodi da su nezaposlene i ne traže posao odnosno nezaposlene i traže posao.

Tablica 2.*Opis uzorka prema osnovnim sociodemografskim obilježjima (n = 378, model 2)*

Adolescenti						
Dob						
	Min	Max	M	SD		
Ukupno	14	17	15.14	0.374		
Djevojke	15	17	15.14	0.357		
Mladići	14	16	15.15	0.394		
Srednja škola						
	Trogodišnja strukovna	Četverogodišnja strukovna	Petogodišnja strukovna	Gimnazija		
Ukupno	45 (11.9%)	174 (46.2%)	18 (4.8%)	140 (37.1%)		
Djevojke	13 (6.4%)	90 (44.6%)	15 (7.4%)	84 (41.6%)		
Mladići	32 (18.3%)	84 (48.0%)	3 (1.7%)	56 (32.0%)		
Mjesto						
	Selo	Grad				
Ukupno	188 (49.9%)	189 (50.1%)				
Djevojke	104 (51.2%)	99 (48.8%)				
Mladići	84 (48.3%)	90 (51.7%)				
Majke						
Dob						
	Min	Max	M	SD		
	33	60	43.67	4.868		
Obrazovanje						
	Osnovna škola	Srednja strukovna do 3 godine	Četverogodišnja strukovna	Gimnazija	Fakultet	Poslijediplomski studij
	38 (10.1%)	113 (30.0%)	108 (28.6%)	20 (5.3%)	65 (17.2%)	3 (0.8%)
Radni status						
	Zaposlena	Zaposlena, neredovita plaća	Povremeno zaposlena	Nezaposlena, traži posao	Nezaposlena, ne traži posao	Umirovljenica
	267 (70.6%)	3 (0.8%)	12 (3.2%)	40 (10.6%)	52 (13.8%)	1 (0.3%)

3.2. Instrumentarij za adolescente

U ovom istraživanju korišteni su sljedeći mjerni instrumenti za adolescente:

1. Skala rješavanja sukoba djeteta – odrasli (Parent- child conflict tactics scales, CTSPC-CA; Straus i sur., 1998)

Za ispitivanje psihičke agresije korištena je subskala psihičke agresije Skale rješavanja sukoba djeteta – odrasli.

Upitnik se sastoji od 44 čestice kojima se ispituje psihološko i fizičko zlostavljanje u primarnoj obitelji, zasebno za oca i majku, u proteklih godinu dana. Sastoji od tri subskale: nenasilno roditeljstvo (4 čestice, npr. „Otac/majka me kaznio/la.“), psihološka agresija (5 čestica, „Otac/majka mi je prijetio/la da će me udariti ili istući, ali nisu je stvarno i učinio/la.“) i npr. „fizički napad koji uključuje blagi napad (5 čestica, npr. „Otac/majka me udario/la svojom rukom po ruci ili nozi.“), teški napad (4 čestice, npr. Otac/majka me ošamario/la.“) i vrlo teški napad (4 čestice, npr. „Otac/majka me uhvatio/la za vrat i gušio/la me.“). Za potrebe ovog istraživanja koristilo se pet čestica upitnika koje se odnose na psihološku agresiju i to zajedno za oba roditelja (ili skrbnika).

Za potrebe istraživanja konstruirana je dodatna čestica kojima se ispituje izloženost verbalnim sukobima među roditeljima („Roditelji su vrijeđali/psovali jedno drugo“).

Sudionici za svaki navedeni postupak roditelja ili skrbnika izražavaju doživljenu učestalost tijekom prošle godine na skali od 8 stupnjeva (0 – niti jednom, 1 - jednom, 2 - dvaput, 3 - 3 do 5 puta, 4 - 6 do 10 puta, 5 - 11 do 20 puta, 6 - više od 20 puta, 7 - dogodilo se, ali ne tijekom prošle godine). Rezultat na ovoj skali boduje se tako da se zbrajaju srednje vrijednosti kategorija odgovora koje je sudionik odabrao. Kategorije 0, 1 i 2 (niti jednom, jednom, dvaput) boduju se redom s 0, 1 i 2 boda. Kategorija 3 (3-5 puta) ima srednju vrijednost 4; kategorija 4 (6-10 puta) ima srednju vrijednost 8; kategorija 5 (11-20 puta) ima srednju vrijednost 15. Kategorija 6 (više od 20 puta) boduje se s 25 bodova. Minimum bodova koji je moguće ostvariti je 0, a maksimum 125, pri čemu viši rezultat znači češće doživljavanje psihičke agresije.

Za roditeljski sukob moguće je ostvariti maksimalno 25 bodova s obzirom da je mjeren samo jednom česticom, a viši rezultat ukazuje na češću izloženost roditeljskim sukobima. Rezultati

za doživljenu psihičku agresiju i izloženost roditeljskim sukobima formirani su za svaku subskalu zasebno.

2. Skala parentifikacije (Parentification Questionnaire, PQ-Y; Godsall i Jurkovic, 1995)

Za ispitivanje parentifikacije korištena je Skala parentifikacije kojeg je za potrebe ovog istraživanja na hrvatski jezik povratnom metodom (Behr, 2017) prevela istraživačica projektnog tima „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata“. Skala parentifikacije je upitnik samoiskaza od 20 čestica koji mjeri razinu emocionalne i instrumentalne parentifikacije koju dijete doživljava (npr. „Često moram obavljati poslove drugih članova obitelji“). Na svaku tvrdnju sudionik može odgovoriti s točno, odnosi se na mene ili netočno, ne odnosi se na mene. Za svaki odgovor koji karakterizira parentifikaciju sudionik može dobiti po jedan bod, što znači da je najviši rezultat koji je moguće postići 20 pri čemu viši rezultat ukazuje na višu razinu parentifikacije. Dio pitanja potrebno je obrnuto bodovati (npr. „OK mi je reći članovima obitelji kako se osjećam.“). U ovom istraživanju korišteno je 7 čestica koje se teorijski odnose na emocionalnu parentifikaciju (npr. „U mojoj obitelji se često osjećam kao sudac“). Emocionalna parentifikacija je odabrana jer su dosadašnja istraživanja pokazala kako ona ima značajniju povezanost s internaliziranim problemima nego instrumentalna parentifikacija.

3. Marshov upitnik samoopisivanja II (Self-Description Questionnaire II – SDQ II; Marsh, 1992)

Za ispitivanje samopoštovanja korišten je Marshov upitnik samoopisivanja II. Prijevod upitnika je preuzet iz rada Rajhvajn Bulat (2011). Autorica je za potrebe svog rada upitnik prevela povratnom metodom prevođenja (Behr, 2017). Upitnikom se mjeri 11 dimenzija samopoimanja (fizički izgled, fizičke sposobnosti, iskrenost, emocionalna stabilnost, odnosi s roditeljima, odnosi s vršnjacima istog spola, odnosi s vršnjacima suprotnog spola, verbalne sposobnosti, matematičke sposobnosti, opće samopoštovanje) adolescenata.

Za potrebe ovog rada korištena je subskala općeg samopoštovanja koje je mjereno sa 10 čestica („Većinu toga što radim, uradim dobro.“). Sudionici na tvrdnje odgovaraju na skali od šest stupnjeva, pri čemu je 1 – netočno, uopće me ne opisuje, a 6 – točno, u potpunosti me opisuje. Rezultat za svaku subskalu računa se kao suma odgovora na pojedinim česticama, a pritom se one koje su u negativnoj formi (npr. „Sve što napravim ispadne krivo.“) obrnuto boduju. Na subskali

općeg samopoštovanja moguće je ostvariti od 10 do 60 bodova, pritom veći broj bodova označava višu razinu samopoštovanja.

4. Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa (skraćena verzija) (DASS-21, Lovibond & Lovibond, 1995)

Za ispitivanje simptoma depresivnosti i anksioznosti korištena je hrvatska verzija Skale depresivnosti, anksioznosti i stresa (Ercegovac i Penezić, 2019). DASS-21 (*eng. Depression, Anxiety and Stress Scale*) kratka je forma upitnika Lovibonda i Lovibonda (1995) kojima se mjere depresivnost, anksioznost i stres. Sastoji se od 21 čestice raspoređenih na tri subskale. Svaka od subskala sastoji se od 7 tvrdnji na kojima sudionici na ljestvici od 4 stupnja procjenjuju učestalost doživljenog opisanog stanja u određenom vremenskom razdoblju (0 - nikad, 3 - gotovo uvijek).

Skala depresivnosti mjeri disforiju, beznadnost, devalvaciju života, negativnu samoprocjenu, nedostatak interesa/uključenosti, anhedoniju i inertnost (npr. „Bilo mi je teško natjerati se da se pokrenem, da nešto napravim“).

Skalom anksioznosti procjenjuje se pobuđenost autonomnog živčanog sustava, skeletno-muskulatorni efekti, situacijska anksioznost i subjektivno iskustvo anksioznog afekta (npr. „Bez određenog razloga sam osjećao strah“). (Lovibond i Lovibond, 1995). Rezultat se formira sumiranjem čestica na subskalama ili se formira ukupni rezultat pri čemu veći rezultat znači veću izraženost simptoma.

5. Upitnik o sociodemografskim obilježjima

Upitnikom su prikupljeni podaci o dobi, spolu, karakteristikama obitelji (bračni status roditelja, razina obrazovanja roditelja, radni status roditelja, koliko osoba živi u kućanstvu), školi kojoj pohađaju, mjestu življenja te socioekonomskom statusu. Socioekonomski status je ispitan kroz dvije čestice subjektivne procjene: „Koliko novaca ima tvoja obitelj u odnosu na druge, odnosno kako bi procijenio financijske mogućnosti“ i „Koliko novaca tjedno imaš na raspolaganju za svoje potrebe/želje?“. Mogući odgovori su od 1 - puno manje od drugih obitelji/vršnjaka do 5 - puno više od drugih obitelji/vršnjaka. Viši odgovor označava višu razinu subjektivne procjene socioekonomskog statusa.

3.3. Instrumentarij za majke

Instrumentarij za majke je sljedeći:

1. Upitnik percepcije obiteljskih financijskih poteškoća (Rajhvajn Bulat, Ajduković i Sušac, 2016)

Upitnik percepcije obiteljskih financijskih poteškoća sastoji se od šest čestica koje sudionici procjenjuju na skali od 0 (nikad) do 54 (uvijek), a primjer čestice je „Zabrinut sam zbog financijske situacije svoje obitelji“. Dvije čestice se obrnuto kodiraju, a ukupni rezultat dobiva se kao zbroj odgovora (teorijski raspon rezultata je od 0 do 24), pri čemu veći rezultat ukazuje na višu razinu percepcije obiteljskih financijskih poteškoća.

2. Upitnik svakodnevnog stresa

Ovaj je upitnik konstruiran za potrebe ovog istraživanja na temelju Upitnika nedavnih životnih iskustava (*The Survey of Recent Life Experiences*, Kohn i Macdonald, 1990) te Upitnika svakodnevnog stresa i doživljenih stresora (Ajduković, Rajter i Sušac, 2011), kao mjera izloženosti svakodnevnoj razini stresa. Sastoji se od 14 čestica koje opisuju svakodnevne stresove (npr. „Prevelik broj obaveza“). Za potrebe ovog rada odabrane su tri čestice koje se odnose na svakodnevni stres u obitelji (npr. „Svađa / sukob s partnerom“). Sudionici procjenjuju prisutnost pojedinih stresora u posljednjih mjesec dana na skali od 0 – uopće nije bilo prisutno do 3 – bilo je jako prisutno, pri čemu viši rezultat označava višu razinu svakodnevnog stresa.

3.4. Postupak provedbe istraživanja i poštivanje etičkih načela.

Istraživanje je provedeno kao dio projekta „Međugeneracijski prijenos rizika za mentalno zdravlje adolescenata“ (IP-2020-02-5967) financiranog od Hrvatske zaklade za znanost. Za provedbu istraživanja dobivena je suglasnost Etičkog povjerenstva Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ministarstva znanosti i obrazovanja, kao i ravnatelja pojedinih škola.

Prije istraživanja provedeni su roditeljski sastanci na kojima su roditelji djece koja sudjeluju u istraživanju informirani o provedbi istraživanja i zatražen je njihov pisani pristanak za sudjelovanje. Pisani pristanak tražen je ponovno neposredno prije samog ispunjavanja ankete (od

učenika i od roditelja). Sudjelovanje u istraživanju bilo je anonimno i dobrovoljno i provedeno u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (Ajduković i Keresteš, 2020).

Istraživanje je provedeno grupno u odabranim razredima srednjih škola u trajanju od jednog školskog sata (45 minuta), a provodili su ga studenti Studijskog centra socijalnog rada koji su prošli posebnu edukaciju kako bi uvjeti ispunjavanja bili što je moguće više ujednačeni. Po završetku provedbe sudionici su dobili zahvalu za sudjelovanje i informacije o tome kome se mogu obratiti u slučaju eventualnih pitanja vezanih uz istraživanje ili uznemirenosti. Također, u svrhu psihološkog rasterećenja učenika, nakon ispunjavanja upitnika organizirana je radionica o konstruktivnim načinima suočavanja sa stresom.

3.5. Obrada podataka

Podaci su uneseni korištenjem programa EpiData, nakon čega su uređeni u programu SPSS 26.0 u kojem su provedene preliminarne analize. Konfirmatorne faktorske analize, mjerna invarijantnost i strukturalno modeliranje (SEM – *Structural equation modeling*) provedeni su korištenjem lavaan paketa u programu R.

Konfirmatorna faktorska analiza (CFA) koristi se za testiranje hipoteze o latentnim faktorima unutar skupa opaženih varijabli (Kline, 2016). Kline (2016) navodi nekoliko koraka u CFA. Prvi korak je specifikacija modela, odnosno teorijska pretpostavka koje opažene varijable mjere koju latentnu varijablu. Drugi korak je određenje je li svaka opažena varijabla jednostavan indikator koji mjeri samo jedan faktor (standardni CFA model) ili više faktora (nestandardni CFA model). Uz standardne modele veže se pretpostavka da latentne varijable uzrokuju opažene varijable. Opažene varijable u ovim modelima trebaju pokazivati visoku unutarnju valjanost, odnosno, interkorelacije. Korelacije između opaženih varijabli trebaju biti veće nego korelacije s drugim varijablama koje mjere druge faktore (Kline, 2016).

Prilikom provedbe konfirmatorne faktorske analize bitno je odabrati adekvatnog procjenitelja težine faktora. Najčešće korišteni procjenitelj je metoda maksimalne vjerodostojnosti (eng. *maximum likelihood*, ML). No, kako bi ML bio prikladan za obradu podataka nekoliko pretpostavki treba biti zadovoljeno: a) dovoljno veliki uzorak, b) kontinuirane varijable, c) normalnost distribucije, d) potpunost podataka te e) točno specificiran model. U situacijama kada su varijable na manje od četiri odgovora Byrne (2012) preporučuje uporabu procjenitelja iz skupine metoda ponderiranih najmanjih kvadrata (eng. *weighted least squares*, WLS) koji

pokazuju bolje pristajanje modela i točnija faktorska zasićenja nego ML procjenitelji. U situacijama kada su varijable na skalama od četiri odgovora ML procjenitelji se mogu koristiti (Kline, 2016). Iako su WLS procjenitelji prikladniji za kategorijalne varijable, Kyriazos i Poga-Kyriazou (2023) navode kako varijable treba tretirati jednako kroz različite analitičke postupke u istraživanju kako bi se osigurala konzistentnost nalaza. S obzirom da su ML procjenitelji prikladniji za nošenje s nepotpunim podacima te u situacijama kada su u modelu prisutne kategorijalne i kontinuirane varijable, za sve analize u ovom istraživanju korištena je robusna metoda maksimalne vjerodostojnosti (MLR) (Kyriazos i Poga-Kyriazou, 2023; Li, 2021). Osim procjenitelja težine faktora bitno je odabrati indekse pristajanja kojima se procjenjuje pristajanje modela podacima. Najčešće se koriste sljedeći indeksi pristajanja χ^2 test sa pripadajućim stupnjevima slobode i p vrijednosti, CFI (eng. comparative fit index), TLI (Tucker – Lewis index), RMSEA (eng. *root mean squared error of approximation*) te SRMR (eng. *standardized root mean square residual*) (Kline, 2016). χ^2 test mjeri razliku između predviđene matrice kovarijanci i one dobivene te statistički neznačajan test pokazuje dobro pristajanje modela (Hu i Bentler, 1999). No, χ^2 je osjetljiv na veličinu uzorka, pa u slučajevima većih uzoraka se pokazuje statistički značajnim. Stoga, Hooper i suradnici (2008) preporučuju korištenje drugih indeksa pristajanja modela. CFI i TLI uspoređuju pretpostavljene modele s početnim modelom, odnosno, modelom s najgorim pristajanjem (Xia i Yang, 2019). Prema Hu i Bentleru (1999) vrijednosti više od 0.9 pokazuju dobro pristajanje modela. Nadalje, RMSEA pokazuje koliko je pretpostavljeni model „daleko“ od modela sa savršenim pristajanjem. Prihvatljive vrijednosti su niže od 0.8, odnosno, marginalno prihvatljive vrijednosti su između 0.08 i 0.10 (Kim i sur., 2016). SRMR pokazuje razliku između reziduala matrice kovarijanci uzorka te pretpostavljenog modela, a vrijednosti niže od 0.08 pokazuju dobro pristajanje modela (Hu i Bentler, 1999).

Nakon CFA provjerena je mjerna invarijantnost. Ona se odnosi na to koliko je faktorska struktura mjernog instrumenta konzistentna kroz vrijeme i različite skupine sudionika. Odnosno, ispitivanje mjerne invarijantnosti je važno kako bi se utvrdilo može li se određeni konstrukt ispitivati istim mjernim instrumentom na različitim skupinama sudionika (Cheung i Rensvold, 2002; Putnick i Bornstein, 2016). Testiranje mjerne invarijantnosti provedeno je prema sljedećim koracima (Claxton i sur., 2015):

1. Konfiguralna invarijantnost znači da su isti indikatori zasićeni istim faktorima, pri čemu u modelu nema ograničenja te ona predstavlja početni model s kojim se uspoređuju drugi modeli. Zadovoljenjem konfiguralne invarijantnosti može se nastaviti s testiranjem modela.

2. Metrička (slaba) invarijantnost podrazumijeva ograničavanje faktorskih zasićenja da su jednaka u skupinama sudionika između kojih se utvrđuje invarijantnost. Drugim riječima, metričkom invarijantnosti se utvrđuje jesu li indikatori kod skupina jednako povezani s latentnim faktorima. (Cheung i Rensvold, 2002).

3. Skalarna (jaka) invarijantnost odnosi se na ograničavanje odsječaka uz prethodno ograničavanje faktorskih zasićenja. Postizanjem skalarne invarijantnosti sudionici koji imaju iste vrijednosti latentnih varijabli, postižu jednake rezultate na mjerenim varijablama neovisno o pripadanju određenoj grupi (Milfont i Fischer, 2010). Zadovoljenje skalarne invarijantnosti omogućava usporedbu srednjih vrijednosti latentnih varijabli među grupama (Widaman i Reise, 1997).

4. Invarijantnost reziduala (stroga invarijantnost) odnosi se na fiksiranje pogrešaka mjerenja na jednakost kod ispitivanih skupina, uz uključivanje svih prethodnih ograničenja. Ova razina invarijantnosti implicira da sve razlike u mjerenim varijablama proizlaze iz razlika u zajedničkim faktorima koji su im podlozi. Međutim, ovu razinu invarijantnosti teško je postići te se ne smatra nužnom pri testiranju invarijantnosti.

U slučajevima kada se potpuna invarijantnost ne može ostvariti, moguće je govoriti o parcijalnoj invarijantnosti, odnosno, dopustiti da se neki od parametara razlikuju među grupama. U slučajevima parcijalne invarijantnosti, dopušta se da se pojedina faktorska zasićenja slobodno procjenjuju, ako nisu jednaka među grupama, dok se ostala fiksiraju na jednakost među grupama. Parcijalna invarijantnost moguća je dok postoji barem jedan invarijantni indikator.

Kao indikatori pristajanja modela u testiranju mjerne invarijantnosti uglavnom se koriste promjene χ^2 , CFI i RMSEA. Ako je promjena χ^2 statistički značajna, promjena CFI > 0.01 te promjena RMSEA > 0.015 za metričku i RMSEA > 0.01 za skalarnu invarijantnost, možemo govoriti o lošijem pristajanju modela te izostanku invarijantnosti (Putnick i Borsntein, 2016).

S ciljem odgovora na istraživačke probleme, za obradu podatak bit će korišteno linearno strukturalno modeliranje. Cilj SEM-a jest utvrditi vezu između različitih teorijskih okvira i višestrukih nezavisnih (egzogenih) i zavisnih (endogenih) varijabli. Uz to, jedan od značajnih doprinosa SEM-a je u utvrđivanju direktnih, indirektnih i moderacijskih učinaka različitih varijabli

u složenim modelima. Nekoliko uvjeta mora biti zadovoljeno kako bi se mogla utvrditi kauzalnost između dvije varijable:

- a) pretpostavljeni uzrok X se mora dogoditi prije pretpostavljenog učinka Y;
- b) postoji povezanost između varijabli X i Y;
- c) otklonjena su druga moguća objašnjenja koja vode do učinka Y;
- d) smjer kauzalnosti je jasno definiran, odnosno, jasno je da X uzrokuje Y, a ne obratno ili da su X i Y recipročni (Hoyle, 2012).

Prema Schumackeru i Lomaxu (2016), SEM se provodi u pet koraka:

- 1) Specifikacija modela: Strukturalni model specificira se temeljem prethodnih istraživanja i teorija. Specificirani model može biti rekurzivan ili nerekurzivan. Rekurzivan model podrazumijeva da su sve veze u modelu jednosmjerne, a u nerekurzivnom modelu postoji povratna veza između varijabli, odnosno, jedan faktor je istovremeno prediktor i ishod drugog faktora. U ovom radu radi se o nerekurzivnom modelu s obzirom da postoji povratna veza između parentifikacije i samopoimanja. Kada se radi o nerekurzivnom modelu, dodatna dva uvjeta trebaju biti zadovoljena. Prvi je uvjet ekvilibrija, odnosno, pretpostavljeni međusobni učinci su se već dogodili i ne ovise o vremenu prikupljanja podataka. Drugi uvjet je uvjet stacionarnosti, odnosno, da se osnovna kauzalna struktura ne mijenja kroz vrijeme. Ipak, autori navode da su ovi uvjeti zahtjevni i nerealni jer ih nije moguće provjeriti unutar samih podataka (Hoyle, 2012).
- 2) Identifikacija modela: Model je identificiran ukoliko su pripadajući stupnjevi slobode jednaki ili veći od 1. Za provedbu SEM-a potrebno je da je model identificiran, a u najboljem slučaju pretjerano identificiran (*eng. over-identified*). Za nerekurzivne modele, postupak identifikacije je složeniji nego za rekurzivne modele. Kako bi se identificirali nerekurzivni modeli, koristi se uvjet *order condition*, odnosno, broj isključenih varijabli za svaku endogenu varijablu treba biti jednak ili veći od broja svih endogenih varijabli minus 1. Da bismo mogli sa sigurnošću reći da je model identificiran, potrebno je da zadovolji uvjet *rank condition*, to jest, uvjet da svaka varijabla unutar povratnog kruga ima jedinstven uzorak direktnog učinka od onih varijabli izvan povratnog kruga. No, za nerekurzivne modele koji ne sadrže korelaciju “poremećaja” (*disturbance correlation*; pretpostavka da dvije endogene varijable imaju isti uzrok koji je izostavljen iz modela) nije nužno da zadovoljava ova dva uvjeta (Kline, 2016).

- 3) Procjena modela (*eng. model estimation*). U ovoj fazi parametri modela procjenjuju se različitim metodama, poput neponderirane procjene najmanjih kvadrata ili metode maksimalnih vjerojatnost. Nerekurzivni modeli procjenjuju se uglavnom metodom maksimalne vjerojatnosti (Kline, 2016).
- 4) Testiranje modela odnosi se na određivanje koliko je model općenito prikladan te odgovaraju li pojedini parametri modelu. U ovom koraku može se koristiti hi-kvadrat test kako bi se utvrdila vjerodostojnost teorijskog modela.
- 5) Modifikacija modela je potrebna u slučaju da model ne odgovara podacima. Tada je moguće dodati nove parametre kako bi teorijski model odgovarao podacima. Modificirani model je potrebno testirati na novom uzorku (Crockett, 2012).

Kao procjenitelja pristajanja modela koristit će se MLR uz *Full Information Maximum Likelihood* (FIML) koji koristi sve dostupne podatke, umjesto da isključuje slučajeve kod kojih nedostaju neki odgovori ili da odgovore koji nedostaju zamjenjuje prosječnim vrijednostima (Kyriazos i Poga-Kyriazou, 2023). Indeksi pristajanja modela isti su kao i kod CFA, odnosno sljedeće vrijednosti: $CFI > 0.9$, $TLI > 0.9$, $RMSEA < 0.08$, $SRMR < 0.08$.

S obzirom da je u oba modela pretpostavljen moderacijski učinak samopoštovanja, za testiranje te hipoteze korištena je metoda latentnih interakcija (Kline, 2016). Kako bi se ispitalo moderacijski učinak postoji nekoliko strategija, poput ograničenog i neograničenog centriranja srednjih vrijednosti te dvostrukog centriranja srednjih vrijednosti (Lin i sur., 2010; Marsh i sur., 2004). Prema preporuci Lina i suradnika (2010) u ovom radu korištena je metoda dvostrukog centriranja vrijednosti. U ovom postupku prvo se centriraju promatrane varijable, zatim se kreiraju efekti interakcije između centriranih varijabli te se naposljetku centriraju srednje vrijednosti nastalih interakcijskih efekata. Također, latentne srednje vrijednosti se slobodno procjenjuju (Lin i sur., 2010). Prema Linu i suradnicima (2010) ova metoda smanjuje mogućnost multikolinearnosti te daje manje pristrane interakcijske učinke za varijable čija distribucija odstupa od normalnosti. Što se tiče procjene pristajanja modela s interakcijskim učinkom, Schoemann i Jorgensen (2021) preporučuju da se u prvom koraku testira model bez interakcijskog učinka. Ako model pokaže dobro pristajanje ($CFI > 0.9$, $TLI > 0.9$, $RMSEA < 0.08$, $SRMR < 0.08$) tada se u model može dodati interakcijski učinak.

4. REZULTATI

4.1. Provjera mjerne invarijantnosti za skalu emocionalne parentifikacije između djevojaka i mladića

Originalni upitnik parentifikacije sastoji se od 20 čestica koje mjere instrumentalnu i emocionalnu parentifikaciju. Za potrebe istraživanja odabrano je sedam čestica koje se teorijski odnose na emocionalnu parentifikaciju. Konfirmatorna faktorska analiza pokazuje dobro pristajanje modela, $\chi^2(ss) = 19.03 (14)$, $p > 0.05$, CFI = .991, TLI = .986, RMSEA = .035, $p > 0.05$, SRMR=.026. U Tablici 3. navedena su standardizirana faktorska zasićenja korištenih varijabli koja su u rasponu od $\beta = .314$ do .743. U Tablici 4. navedeni su rezultati provjere mjerne invarijantnosti koji pokazuju konfiguralnu, metričku i skalarnu invarijantnost za skalu parentifikacije.

Tablica 3. Standardizirana faktorska zasićenja manifestnih varijabli na skali emocionalne parentifikacije

Manifestna varijabla	β
Ja ispadnem kriv za većinu onoga što se događa u mojoj obitelji.	.582
Često se osjećam kao da ne pripadam u svoju obitelj.	.662
Osjećam da kod kuće ima dovoljno problema pa ih ne želim ja stvarati još više.	.507
U mojoj obitelji se često osjećam kao sudac.	.330
Često se čini da nitko u mojoj obitelji ne obraća pažnju na moje osjećaje.	.743
OK mi je reći članovima obitelji kako se osjećam.	.522
Imam dojam da mi članovi obitelji stalno pričaju o svojim problemima.	.314

Tablica 4.

Provjera mjerne invarijantnosti skale emocionalne parentifikacije

	$\chi^2(ss)$	p	RMSEA	CFI	$\Delta\chi^2 (\Delta ss)$	Δp	ΔCFI	$\Delta RMSEA$
Konfiguralna	36.857 (28)	.122	.036	.983	-	-	-	-
Metrička	39.716(34)	.230	.026	.989	2.859(6)	.611	.006	.010
Skalarna	48.670(40)	.163	.029	.984	8.954(6)	.163	.005	.003

Legenda: ss = stupnjevi slobode

4.2. Provjera mjerne invarijantnosti za skalu samopoštovanja između djevojaka i mladića

Skala generalnog samopoštovanja sastoji se od 10 čestica. Konfirmatornom analizom utvrđeno je da takav model ne pokazuje adekvatne parametre (CFI i TLI < .90, RMSEA, $p > 0.05$). Iz modela je isključena čestica koja je imala nisko faktorsko zasićenje < .30. Metoda modifikacije indeksa (eng. *modification indices*) pokazala je nekoliko kovarijacija među česticama, međutim, dodavanjem kovarijacija opadali su CFI i TLI. Stoga su postepeno uklanjanje one čestice koje su pokazivale najveći broj kovarijacija s drugim česticama. Konačni model sastoji se od šest čestica, $\chi^2(ss) = 29.67(9)$, $p < 0.01$, CFI = .973, TLI = .954, RMSEA = .067, SRMR=.029.

U Tablici 5. navedena su standardizirana faktorska zasićenja korištenih varijabli koja su u rasponu od $\beta = .544 - .720$. U Tablici 6. navedeni su rezultati provjere mjerne invarijantnosti koji pokazuju ostvarenu konfiguralnu, metričku i skalarnu invarijantnost skale samopoštovanja.

Tablica 5.

Standardizirana faktorska zasićenja manifestnih varijabli na skali samopoštovanja

Manifestna varijabla	β
Ukupno gledajući, ima puno toga čime se mogu ponositi.	.677
Većinu toga što radim, uradim dobro.	.569
Sve što napravim ispadne krivo.	.637
Nema puno toga na što mogu biti ponosan.	.720
Mogu raditi većinu stvari jednako dobro kao većina drugih ljudi.	.544
Osjećam da moj život nije previše koristan.	.652

Tablica 6. Provjera mjerne invarijantnosti skale samopoštovanja

	$\chi^2(ss)$	p	RMSEA	CFI	$\Delta\chi^2 (\Delta ss)$	Δp	ΔCFI	$\Delta RMSEA$
Konfiguralna	54.757(18)	.000	.087	.952	-	-	-	-
Metrička	59.431(23)	.000	.075	.954	4.674(5)	.556	.002	.012
Skalarna	65.624(28)	.000	.068	.954	6.193(5)	.463	.000	.007

Legenda: ss = stupnjevi slobode

4.3. Provjera mjerne invarijantnosti za skalu psihičke agresije između djevojaka i mladića

Skala psihičke agresije sastoji se od šest čestica. Konfirmatornom analizom utvrđeno je nisko faktorsko zasićenje čestice „Roditelji su mi prijetili pištoljem ili nožem.“ ($\beta = .15$) te je isključena iz analize. Nakon isključivanja navedene čestice, p (RMSEA) je i dalje bio manji 0.05 te je nakon modifikacije indeksa dodana kovarijacija između čestica „Roditelji su vikali na mene.“ i „Roditelji su me nazvali glupim“. Takav model pokazuje adekvatne parametre, $\chi^2(ss) = 4.037(4)$, $p > 0.05$, CFI = 1.00, TLI = 1.00, RMSEA = .005, SRMR = .010. U Tablici 7. navedena su standardizirana faktorska zasićenja skale psihičke agresije koja su u rasponu $\beta = .635$ - .783.

U Tablici 8. navedeni su rezultati provjere mjerne invarijantnosti koja pokazuje invarijantnost skale psihičke agresije na svim razinama.

Tablica 7.

Standardizirana faktorska zasićenja manifestnih varijabli na skali psihičke agresije

Manifestna varijabla	β
Roditelji su vikali ili galamili na mene.	.635
Roditelji su me psovali i proklinjali.	.783
Roditelji su govorili/prijetili da će me poslati negdje (npr. u popravni dom) ili me istjerati iz kuće.	.635
Roditelji su prijetili da će me udariti ili istući, ali nisu to stvarno i učinili.	.722
Roditelji su me nazvali glupim, lijenim ili nekim drugim sličnim nazivom.	.751

Tablica 8.

Provjera mjerne invarijantnosti skale psihičke agresije

	$\chi^2(ss)$	p	RMSEA	CFI	$\Delta\chi^2 (\Delta ss)$	Δp	ΔCFI	$\Delta RMSEA$
Konfigurarna	9.184(8)	.327	0.026	.998	-	-	-	-
Metrička	10.455(12)	.576	0.000	1.00	1.271(4)	.439	0.002	0.026
Skalarna	14.470(16)	.564	0.000	1.00	4.015(4)	.365	0.000	0.000

Legenda: ss = stupnjevi slobode

4.4. Provjera mjerne invarijantnosti za skalu depresivnosti i anksioznosti između djevojaka i mladića

Konfirmatorna faktorska analiza višeg reda za internalizirane probleme s depresivnosti i anksioznosti kao faktorima nižeg reda pokazuje dobro pristajanje modela ($\chi^2(ss) = 151.910 (76)$, $p < 0.00$, CFI = .967, TLI = .960, RMSEA = .054, SRMR = .037). S obzirom da bi model bio neidentificiran jer sadrži samo dva faktora nižeg reda, faktorska zasićenja za anksioznost i depresivnost su fiksirana na 1. Za modele s faktorom višeg reda potrebno provesti mjernu invarijantnost prvo za faktore nižeg reda, a zatim za faktor višeg reda (Chen, 2005). No, kako su u ovom modelu samo dva faktora nižeg reda, rezultati mjerne invarijantnosti faktora višeg reda su isti onima koji bi bili u slučaju da su depresivnost i anksioznost samo korelirani. U Tablici 9. navedena su standardizirana faktorska zasićenja varijabli na skalama depresivnosti i anksioznosti za sve sudionike. Rezultati u Tablici 10. pokazuju kako postoji mjerna invarijantnost među djevojkama i mladićima u iskazivanju simptoma depresivnosti i anksioznosti.

Tablica 9.*Standardizirana faktorska zasićenja manifestnih varijabli na skali depresivnosti i anksioznosti*

Latentna varijabla	Manifestna varijabla	β
Depresivnost	Nisam mogao doživjeti niti jedan ugodni osjećaj.	.442
	Bilo mi je teško natjerati se da se pokrenem, da nešto napravim.	.585
	Osjećao/la sam da se nemam čemu veseliti.	.686
	Osjećao/la sam se potišteno i tužno.	.709
	Ništa me nije moglo oduševiti.	.633
	Osjećao/la sam da kao osoba ne vrijedim mnogo.	.746
	Osjećao/la sam da je život besmislen.	.805
Anksioznost	Osjećao/la sam se kao da ne mogu progovoriti, kao da su mi suha usta	.626
	Imao/la sam teškoće s disanjem (npr. jako ubrzano disanje, ostajanje bez daha iako nije bilo fizičkog napora).	.713
	Drhtao/la sam (npr. tresle su mi se ruke)	.694
	Bio/la sam zabrinut/a zbog situacija u kojima bih se mogao uspaničiti i napraviti budalu od sebe.	.661
	Osjećao/la sam da ću se uspaničiti.	.733
	Bio/la sam svjestan/a kako mi srce kuca, iako ništa naporno nisam radio/la (npr. da mi srce ubrzano lupa, da je preskočilo otkucaj). Bez određenog razloga sam osjećao/la strah.	.759 .780
Faktor drugog reda	Latentna varijabla	
Internalizirani problemi	Depresivnost	.915
	Anksioznost	.894

Tablica 10.*Provjera mjerne invarijantnosti skale depresivnosti i anksioznosti*

	$\chi^2(ss)$	p	RMSEA	CFI	$\Delta \chi^2 (\Delta ss)$	Δp	ΔCFI	$\Delta RMSEA$
Konfiguralna	252.254(128)	.000	0.069	.942	-	-	-	-
Metrička	265.432(139)	.000	0.069	.936	14.518(12)	.107	.006	.000
Skalarna	291.077(150)	.000	0.070	.930	25.645(11)	.000	.006	.001

Legenda: ss = stupnjevi slobode

4.5. Skala percepcije financijskih teškoća (majke)

Originalna skala sastoji se od šest čestica, međutim, takav model nije pokazivao dobro pristajanje ($TLI > .90$, $RMSEA < .08$). Nakon modificiranja indeksa dodane su kovarijacije između čestica „Novac je izvor sukoba u mojoj obitelji.“ i „Odnosi u mojoj obitelji su narušeni zbog problema s novcem.“ te između čestica „Članovi moje obitelji su zadovoljni financijskom situacijom obitelji.“ i „Zadovoljan sam financijskom situacijom svoje obitelji.“ Nakon dodavanja kovarijacija, model pokazuje zadovoljavajuće parametre, $\chi^2(ss) = 11.734(7)$, $p > 0.05$, $CFI = .996$, $TLI = .992$, $RMSEA = .043$, $SRMR = .011$. U Tablici 11. prikazana su standardizirana faktorska zasićenja na skali percepcije financijskih teškoća u rasponu $\beta = .468 - .850$.

Tablica 11.

Standardizirana faktorska zasićenja manifestnih varijabli na skali percepcije financijskih teškoća

Manifestna varijabla	β
Zabrinut sam zbog financijske situacije svoje obitelji.	.850
Novac je izvor sukoba u mojoj obitelji.	.624
Članovi moje obitelji razgovaraju o financijskim problemima naše obitelji.	.468
Članovi moje obitelji su zadovoljni financijskom situacijom obitelji.	.782
Zadovoljan sam financijskom situacijom svoje obitelji.	.811
Odnosi u mojoj obitelji su narušeni zbog problema s novcem.	.579

4.6. Skala svakodnevnog stresa (majke)

Prvotno su odabrane četiri čestice koje se odnose na svakodnevni stres unutar obitelji, međutim, $RMSEA$ je iznosio 0.194, $p < 0.05$ što je upućivalo na pogrešno specificiran model. Nakon pregleda varijabli, isključena je čestica koja se odnosila na fizičke sukobe jer je 98% sudionica izjavilo kako se nije dogodio u protekloj godini. Konačni model pokazuje zadovoljavajuće parametre, $\chi^2(ss) = 0.00(0)$, $CFI = 1.00$, $TLI = 1.00$, $RMSEA = .000$, $SRMR = .000$. U Tablici 12. prikazana su standardizirana faktorska zasićenja na skali percepcije financijskih teškoća u rasponu $\beta = .879 - .944$.

Tablica 12. Standardizirana faktorska zasićenja manifestnih varijabli na skali svakodnevnog stresa

Manifestna varijabla	β
Sukob s članom partnerove obitelji	.879
Sukob s članom Vaše obitelji	.941
Svađa / sukob s partnerom	.944

4.7. Deskriptivna obilježja

Deskriptivna obilježja, normalitet distribucije te unutarnja pouzdanost Cronbach α svih korištenih mjernih instrumenata prikazani su u Tablici 13. Iako je Kolmogorov-Smirnov test normaliteta distribucije statistički značajan ($p < 0.05$), vrijednosti asimetrije su manje od 3, a spljoštenosti manje od 10, što je u rasponu u kojem se distribucija može smatrati normalnom (Kline, 2016). Stoga će se u daljnjim analizama koristiti parametrijski postupci, osim u strukturalnom modeliranju gdje će biti korišten procjenitelj MLR zbog različitog tipa čestica koje su korištene u istraživanju. Treba napomenuti kako je za roditeljske sukobe korištena samo jedna čestica, pa unutarnja pouzdanost nije navedena.

Tablica 13.*Prikaz deskriptivnih obilježja ispitivanih varijabli*

Konstrukt	Broj čestica	Teorijski raspon	Ostvareni raspon	<i>M</i>	<i>SD</i>	Cronbach	K-S	Asimetrija	Spljoštenost
Parentifikacija	7	0 – 7	0 - 7	1.59	1.753	.714	.236**	1.753	0.324
Psihička agresija	5	0 – 125	0 – 125	16.13	24.25	.803	.174**	2.261	5.192
Roditeljski sukobi	1	0 – 25	0 - 25	2.48	6.07	/	.390**	2.944	7.715
Financijske teškoće	6	0 - 24	0 - 24	7.54	4.526	.852	.092**	0.636	0.343
Svakodnevni stres majke	3	0 - 9	0 – 9	1.03	1.49	.698	.271**	2.072	5.623
Samopoštovanje	6	6 - 36	9 - 36	27.87	5.159	.808	.103**	-0.857	0.661
Internalizirani problemi	14	0 - 42	0 - 27	5.11	6.053	.929	.205**	1.341	1.058

Legenda. K-S = Kolmogorov – Smirnov test normalnosti distribucije; ** $p < 0.01$

4.8. Korelacije ispitivanih varijabli

Korelacijska analiza provedena je kao prvi korak u testiranju hipoteza. U Tablici 14. navedeni su Pearsonovi koeficijenti korelacije među ispitivanim varijablama. Pronađena je pozitivna i jaka korelacija između psihičke agresije i izloženosti roditeljskim sukobima. Nadalje, pronađena je pozitivna umjerena korelacija između psihičke agresije i emocionalne parentifikacije te izloženosti roditeljskim sukobima i emocionalne parentifikacije. Emocionalna parentifikacija je negativno povezana sa samopoštovanjem te umjereno i pozitivno povezana s internaliziranim problemima. Samopoštovanje i internalizirani problemi su u jakoj negativnoj korelaciji.

Tablica 14.

Tablica korelacija ispitivanih varijabli

Varijabla	n	M (SD)	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Psihička agresija	681	16.13 (24.24)	-					
2. Roditeljski sukob	691	2.48 (6.07)	.675**	-				
3. Financijske teškoće	366	9.94 (2.17)	.070	.107*	-			
4. Stres majke	367	1.03 (1.49)	.088	.141**	.304**	-		
5. Parentifikacija	671	1.81 (1.71)	.509**	.500**	.195**	.110*	-	
6. Samopoštovanje	650	27.88 (5.16)	-.338**	-.250**	.000	-.114*	-.380**	-
7. Internalizirani problemi	672	5.11 (6.05)	.386**	.309**	.051	.105*	.471**	-.611**

Legenda. * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

5. REZULTATI TESTIRANJA HIPOTEZA

5.1. Ispitivanje rodni razlika u doživljenoj psihičkoj agresiji, izloženosti roditeljskim sukobima, emocionalnoj parentifikaciji te internaliziranim problemima (Hipoteze 1 i 2)

U Tablici 15. su navedeni rezultati t-testa za ispitivanje razlika između djevojaka i mladića u doživljenoj psihičkoj agresiji, izloženosti roditeljskim sukobima, parentifikaciji te problemima mentalnog zdravlja. Prema rezultatima, djevojke češće nego mladići doživljavaju psihičku agresiju od strane roditelja te su češće izložene roditeljskim sukobima. Nadalje, djevojke iskazuju više razine parentifikacije nego mladići te iskazuju više razine simptoma internaliziranih problema nego mladići. Sve pretpostavljene hipoteze (H1 i H2) o rodnim razlikama su potvrđene, odnosno, potvrđene su hipoteze da djevojke češće nego mladići doživljavaju psihičku agresiju, izloženije su roditeljskim sukobima te iskazuju više razine emocionalne parentifikacije te internaliziranih problema. Treba napomenuti kako *Cohenov d* pokazuje male učinke u razlikama djevojaka i mladića u doživljenoj psihičkoj agresiji, roditeljskim sukobima te parentifikaciji te pokazuje umjereni učinak za razlike u internaliziranim problemima.

Tablica 15.

Rodne razlike u doživljenoj psihičkoj agresiji, izloženosti roditeljskim sukobima, parentifikaciji te internaliziranim problemima

Varijable	Spol	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>ss</i>	<i>p</i>	<i>Cohenov d</i>
Psihička agresija	Djevojke	18.23	25.68	2.31	673.732	.003	0.17
	Mladići	13.95	22.48				
Roditeljski sukobi	Djevojke	3.41	7.15	4.18	598.191	.000	0.32
	Mladići	1.50	4.49				
Parentifikacija	Djevojke	1.85	1.974	3.92	633	.000	0.33
	Mladići	1.33	1.44				
Internalizirani problemi	Djevojke	6.68	6.842	7.23	602.866	.000	0.55
	Mladići	3.45	4.538				

Legenda. *ss* = stupnjevi slobode

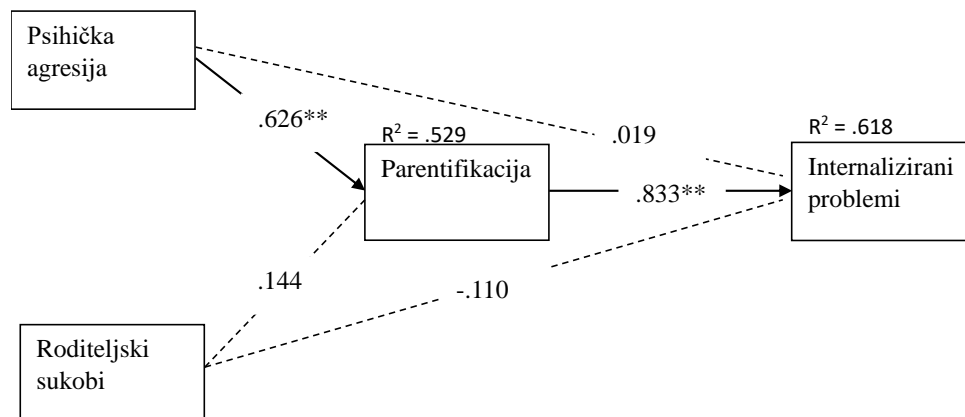
5.2. Testiranje odnosa psihičke agresije, roditeljskih sukoba, parentifikacije te problema mentalnog zdravlja u adolescenata (Model 1)

Rezultati ispitivanja odnosa doživljene psihičke agresije, izloženosti roditeljskim sukobima, emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema prikazani su na Slici 6. Model prikazuje dobro pristajanje podacima, $\chi^2(ss) = 569.89 (318)$, $p < 0.01$, CFI = .951, TLI = .938, RMSEA = .034, SRMR = .047.

Za određivanje statističke značajnosti povezanosti između varijabli korišteni su p vrijednost i intervali pouzdanosti (eng. *confidence interval*). Statistički značajne povezanosti su one za koje je $p < 0.05$ te u kojima intervali pouzdanosti ne obuhvaćaju nulu (Kline, 2016). Standardizirani koeficijenti direktnih učinaka i postotak objašnjene varijance navedeni su na Slici 5. U Tablici 16. uz direktne učinke, prikazan je medijacijski učinak parentifikacije između doživljene psihičke agresije i internaliziranih problema adolescenata.

Kao što se može vidjeti na Slici 5. i u Tablici 16. postoji direktni učinak doživljene psihičke agresije na više razine emocionalne parentifikacije te nema značajnog učinka izloženosti roditeljskim sukobima na emocionalnu parentifikaciju. Emocionalna parentifikacija ima pozitivan direktan učinak na internalizirane probleme adolescenata, dok doživljena psihička agresija i izloženost roditeljskim sukobima nemaju značajan direktan učinak na internalizirane probleme adolescenata. Drugim riječima, utvrđen je medijacijski učinak emocionalne parentifikacije u odnosu između psihičke agresije i internaliziranih problema adolescenata. Na Slici 5. iznad parentifikacije i internaliziranih problema prikazani je R^2 koji pokazuje postotak objašnjene varijance. Tako psihička agresija objašnjava 53% varijance emocionalne parentifikacije, a emocionalna parentifikacija objašnjava 62% varijance internaliziranih problema u ovom modelu.

Hipoteze su djelomično potvrđene. Potvrđena je pretpostavka da će psihička agresija biti povezana s višim razinama emocionalne parentifikacije (H3a), ali nije potvrđena pretpostavka da će izloženost roditeljskim sukobima biti pozitivno povezana s višim razinama emocionalne parentifikacije (H3b). Nadalje, nije potvrđena pretpostavka da će češće doživljavanje psihičke agresije i izloženosti roditeljskim sukobima imati direktan učinak na internalizirane probleme (H4). Potvrđena je pretpostavka da će više razine emocionalne parentifikacije biti pozitivno povezane s višim razinama internaliziranih problema (H5a) te je potvrđena pretpostavka da će parentifikacija imati medijacijski učinak između psihičke agresije i internaliziranih problema (H5b).

Legenda. ** $p < 0.01$; ns – nije značajno (eng. *non-significant*)

Slika 5.

Model odnosa psihičke agresije, roditeljskih sukoba, parentifikacije te internaliziranih problema

Tablica 16.

Model odnosa psihičke agresije, roditeljskih sukoba, parentifikacije te internaliziranih problema
(Model 1, bez samopoštovanja)

	b	SE	t-vrijednost	p	95% CI (Lower, Upper)	β
psihička agresija -> parentifikacija	.912	.153	5.971	.000	(0.613, 1.211)	.626
roditeljski sukob -> parentifikacija	.117	.066	1.778	.075	(-0.012, 0.247)	.144
parentifikacija -> internalizirani	.924	.183	5.038	.000	(0.565, 1.284)	.833
psihička agresija -> internalizirani	.031	.232	0.135	.892	(-0.423, 0.486)	.019
roditeljski sukobi -> internalizirani	-.100	.068	-1.479	.139	(-0.233, 0.033)	-.110
psihička agresija -> parentifikacija -> internalizirani	.556	.185	3.013	.003	(0.194, 0.917)	.416
ukupni učinak	.738	.208	3.541	.000	(0.330, 1.147)	.513

Legenda. CI (Lower) – donja granica intervala pouzdanosti; CI (Upper) – gornja granica intervala pouzdanosti

S obzirom da su utvrđene razlike između djevojaka i mladića u svim ispitivanim varijablama, provedena je multigrupna analiza kojom se željelo ispitati postoje li razlike u odnosima među ispitivanim varijablama za djevojke i mladiće. Multigrupnom analizom se procjenjuje pristajanje modela kada faktorska zasićenja i odnosi među varijablama nisu ograničeni, nasuprot modelu u kojem su ograničeni da budu jednaki između grupa. Ako je χ^2 statistički značajan treba koristiti model bez ograničenja, ako su ostali parametri pristajanja prihvatljivi.

Model bez ograničenja pokazuje dobro pristajanje ($\chi^2(ss) = 1043.172(639)$, CFI = .926, TLI = .904, RMSEA = .048, SRMR = .070). Model u kojem su postavljena ograničenja da odnosi između varijabli budu jednaki kod djevojaka i mladića također pokazuje dobro pristajanje ($\chi^2(ss) = 1110.933(661)$, CFI = .917, TLI = .912, RMSEA = .050, SRMR = .082). No, razlika u χ^2 i stupnjevima slobode je statistički značajna ($p < 0.01$), a što ukazuje da se model razlikuje kod djevojaka i mladića. Ipak, ispitivani odnosi između varijabli su jednaki kod djevojaka i mladića, stoga su rezultati prikazani za ukupni uzorak. Potencijalne razlike u modelima su, prema rezultatima, u faktorskim zasićenjima na skali parentifikacije. Kod mladića čestice „U mojoj obitelji se često osjećam kao sudac“, i „Imam dojam da mi članovi obitelji stalno pričaju o svojim problemima.“ pokazuju faktorsko zasićenje ispod .03, dok su kod djevojaka faktorska zasićenja na spomenutim česticama iznad .03. No, treba napomenuti da test mjerne invarijantnosti nije pokazao značajne razlike između djevojaka i mladića na skali parentifikacije te ovu pretpostavku treba ispitati u budućim istraživanjima koristeći mjerne instrumente koji omogućuju veći varijabilitet odgovora.

5.3. Testiranje moderacijskog učinka samopoštovanja na odnos parentifikacije i problema mentalnog zdravlja (Model 1)

Kako bi se zadovoljio preduvjet pristajanja modela za ispitivanje moderacijskog učinka (Maslowsky i sur., 2015), u prethodni model je prvo dodano samopoštovanje kao prediktor problema mentalnog zdravlja. Rezultati pokazuju dobro pristajanje modela ($\chi^2(ss) = 968.24 (487)$, $p < 0.01$, CFI = .926, TLI = .920, RMSEA = .044, SRMR = .075). S obzirom da prethodni model pokazuje dobro pristajanje (Maslowsky i sur., 2015), testirana je pretpostavka moderacijskog učinka samopoštovanja na medijacijski učinak emocionalne parentifikacije na internalizirane probleme.

U Tablici 17. su prikazani rezultati, koji uz direktne učinke prikazuju i moderacijski učinak samopoštovanja na odnos parentifikacije i internaliziranih problema. Pronađeni su isti značajni učinci kao i u modelu bez samopoštovanja te značajan negativan učinak samopoštovanja na probleme mentalnog zdravlja. Rezultati pokazuju da nema značajnog moderacijskog učinka samopoštovanja čime hipoteza o moderacijskom učinku samopoštovanja na odnos emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema nije potvrđena (H6).

Tablica 17.*Rezultati SEM-a za testiranje moderacijskog učinka samopoštovanja (Model 1)*

	b	SE	t-vrijednost	p	95% CI (Lower, Upper)	β
psihička agresija -> parentifikacija	1.00	.0167	5.980	.000	(0.672, 1.328)	.678
roditeljski sukob -> parentifikacija	.063	.076	0.829	.407	(-0.086, 0.213)	.076
parentifikacija -> internalizirani	.648	.229	2.836	.005	(0.200, 1.097)	.599
psihička agresija -> internalizirani	-.106	.236	-0.449	.654	(-0.569, 0.357)	-.066
roditeljski sukob -> internalizirani	-.001	.073	-0.009	.993	(-0.143, 0.142)	-.001
samopoštovanje -> internalizirani	-.745	.187	-3.986	.000	(-1.112, -0.379)	-.467
moderacijski učinak -> internalizirani	-.051	.135	-0.367	.707	(-0.316, 0.214)	-.034

Legenda. CI (Lower) – donja granica intervala pouzdanosti; CI (Upper) – gornja granica intervala pouzdanosti; moderacijski učinak – latentna interakcija parentifikacije i samopoštovanja

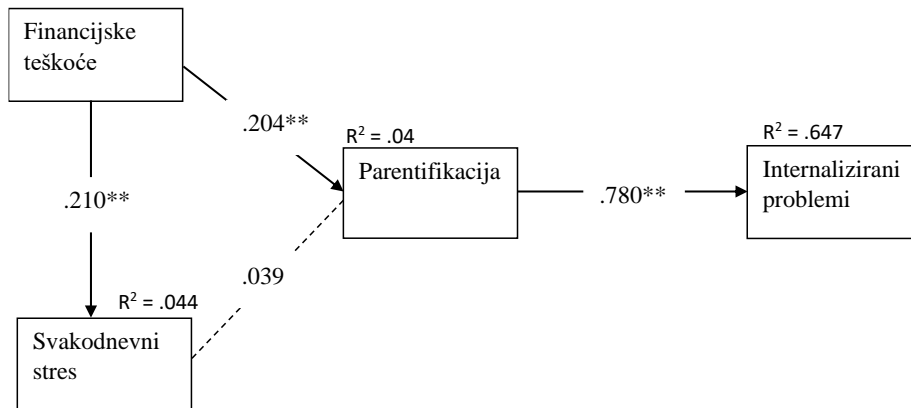
5.4. Testiranje odnosa majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, parentifikacije te problema mentalnog zdravlja u adolescenata (Model 2)

Sljedeće su ispitani odnosi majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, emocionalne parentifikacije te internaliziranih problema adolescenata.

Rezultati pokazuju dobro pristajanje modela ($\chi^2(ss) = 318.629 (268), p < 0.05, CFI = .988, TLI = .986, RMSEA = .023, SRMR = .044$). Standardizirani koeficijenti direktnih učinaka i postotak objašnjene varijance navedeni su na Slici 6. U Tablici 18. uz direktne učinke, prikazan je medijacijski učinak parentifikacije između majčinih percipiranih financijskih teškoća i internaliziranih problema adolescenata.

Utvrđen je pozitivan direktan učinak majčinih percipiranih financijskih teškoća na svakodnevni stres majke te majčinih percipiranih financijskih teškoća na emocionalnu parentifikaciju. Suprotno tome, nije utvrđen značajan učinak svakodnevnog stresa majke na parentifikaciju adolescenata. Pronađen je značajni pozitivni učinak parentifikacije na internalizirane probleme adolescenata, kao i potpuni medijacijski učinak parentifikacije između majčinih percipiranih financijskih teškoća te internaliziranih problema adolescenata ($\beta = .159, p < 0.01$). R^2 pokazuje da majčine percipirane financijske teškoće objašnjavaju 4% svakodnevnog stresa majke te 4% varijance emocionalne parentifikacije. Parentifikacija objašnjava 65% varijance internaliziranih problema adolescenata.

Postavljene hipoteze su djelomično potvrđene. Pretpostavka da će majčine percipirane financijske teškoće imati direktan učinak na majčin svakodnevni stres je potvrđena (H7). Također je potvrđena pretpostavka da će majčine percipirane financijske teškoće imati direktan učinak na emocionalnu parentifikaciju (H8). Nije potvrđena pretpostavka o direktnom učinku majčinog svakodnevnog stresa na parentifikaciju (H9a), niti medijacijskom učinku svakodnevnog stresa majke između financijskih teškoća i parentifikacije (H9b). Potvrđena je pretpostavka da će emocionalna parentifikacija imati direktan učinak na internalizirane probleme (H10a) te da će imati medijacijski učinak između majčinih percipiranih financijskih teškoća i internaliziranih problema adolescenata (H10b).

Legenda. ** $p < 0.01$; ns – nije značajno (eng. *non-significant*)

Slika 6.

Model odnosa percipiranih majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, parentifikacije te internaliziranih problema

Tablica 18.

Model odnosa majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, parentifikacije te internaliziranih problema (Model 2, bez samopoštovanja)

	b	SE	t-vrijednost	p	95% CI (Lower, Upper)	β
financije -> stres	.214	.059	3.663	.000	(0.100, 0.329)	.210
financije -> parentifikacija	.208	.068	3.061	.002	(0.075, 0.341)	.203
stres-> parentifikacija	.040	.060	0.655	.513	(-0.079, 0.158)	.039
parentifikacija-> internalizirani	1.354	.321	4.223	.000	(0.726, 1.893)	.818
financije -> internalizirani	.281	.103	2.728	.006	(0.079, 0.483)	.166
ukupni učinak	.229	.117	1.949	.051	(-0.001, 0.459)	.136

Legenda. CI (Lower) – donja granica intervala pouzdanosti; CI (Upper) – gornja granica intervala pouzdanosti

Nadalje, kako su rezultati prethodnih analiza pokazali da postoje statistički značajne razlike između djevojaka i mladića u ispitivanim varijablama provedena je i multigrupna analiza kojom je utvrđeno da model bez ograničenja i model s ograničenjima imaju adekvatno pristajanje ($\chi^2(ss) = 1184.89 (802) / 1208.101(824)$, $p = 0.00$, CFI = .915 / .915, TLI = .908 / .910, RMSEA = .052 / .051, SRMR = .074 / .074). Razlika u χ^2 i stupnjevima slobode nije statistički značajna ($p = .307$). Stoga se može zaključiti kako su odnosi između majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, parentifikacije i internaliziranih problema jednaki kod mladića i djevojaka.

5.5. Testiranje moderacijskog učinka samopoštovanja (Model 2)

Kako bi se zadovoljio preduvjet pristajanja modela za ispitivanje moderacijskog učinka (Maslowsky i sur., 2015), u prethodni model je prvo dodano samopoštovanje kao prediktor problema mentalnog zdravlja. Rezultati pokazuju dobro pristajanje modela ($\chi^2(ss) = 620.93 (425)$, $p < 0.01$, CFI = .959, TLI = .955, RMSEA = .036, SRMR = .084). S obzirom da prethodni model pokazuje dobro pristajanje (Maslowsky i sur., 2015), testirana je pretpostavka moderacijskog učinka samopoštovanja na medijacijski učinak emocionalne parentifikacije na internalizirane probleme.

Rezultati prikazani u Tablici 19. pokazuju iste značajne učinke kao i u prethodnom modelu te značajni, negativni učinak samopoštovanja na probleme mentalnog zdravlja. Rezultati pokazuju da nema značajnog moderacijskog učinka samopoštovanja čime pretpostavka o moderacijskom učinku samopoštovanja na odnos emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema nije potvrđena (H11).

Tablica 19. Rezultati SEM-a za testiranje moderacijskog učinka samopoštovanja (Model 2)

	b	SE	t-vrijednost	p-vrijednost	95% CI (Lower, Upper)	β
financije -> stres	.217	.059	3.669	.000	(0.101, 0.332)	.212
financije-> parentifikacija	.221	.072	3.069	.002	(0.080, 0.362)	.215
stres-> parentifikacija	.030	.061	0.484	.628	(-0.090, 0.149)	.029
parentifikacija-> internalizirani	.966	.339	2.853	.004	(0.302, 1.629)	.660
samopoštovanje-> internalizirani	-.537	.215	-2.497	.013	(-0.958, -0.115)	-.357
moderacijski učinak -> internalizirani	.008	.254	0.032	.975	(-0.489, 0.505)	.005
indirektni učinak	.242	.080	3.028	.002	(0.085, 0.399)	.162
ukupni učinak	.151	.104	1.448	.148	(-0.053 0.354)	.101

Legenda. CI (Lower) – donja granica intervala pouzdanosti; CI (Upper) – gornja granica intervala pouzdanosti; moderacijski učinak – latentna interakcija parentifikacije i samopoštovanja

6. RASPRAVA

Provedeno istraživanje bavilo se ispitivanjem pojave emocionalne parentifikacije i njenih posljedica na internalizirane probleme adolescenata u slučaju nasilja u obitelji te u slučaju ekonomskih teškoća obitelji. Ovo istraživanje imalo je nekoliko ciljeva. Prvo, ispitanice su rodne razlike u doživljavanju psihičke agresije, izloženosti roditeljskim sukobima, razinama emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema u adolescenata. Drugo, ispitanici su međusobni odnosi psihičke agresije, roditeljskih sukoba, emocionalne parentifikacije te internaliziranih problema. Treće, ispitanici su međusobni odnosi percipiranih majčinih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, emocionalne parentifikacije te internaliziranih problema adolescenata. Naposljetku, provjeren je moderacijski učinak samopoštovanja na odnos emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema u adolescenata. U nastavku teksta slijedi rasprava o dobivenim rezultatima, ograničenjima istraživanja te implikacijama za buduća istraživanja i praksu.

6.1. Rodne razlike u ispitivanim varijablama

U ovom istraživanju utvrđeno je da djevojke češće nego mladići doživljavaju psihičku agresiju i da su češće izložene roditeljskim sukobima. Prethodna istraživanja pokazuju različite rezultate. Primjerice, istraživanje u devet balkanskih zemalja je pokazalo kako nema rodni razlika u doživljavanju psihičke agresije, osim u Srbiji (Nikolaidis i sur., 2018). S druge strane, dio istraživanja pokazuje kako je ženski spol čimbenik rizika za doživljavanje psihičkog nasilja od strane roditelja te da djevojke češće doživljavaju psihičko nasilje nego mladići (Euser i sur., 2013; van Berkel i sur., 2020; Witt i sur., 2018). U epidemiološkom istraživanju u Hrvatskoj utvrđeno je da mladići češće doživljavaju psihičku agresiju u osnovnoškolskoj dobi, a djevojke češće u dobi od 16 godina (Ajduković i sur., 2012). S obzirom da je ovo istraživanje provedeno s adolescentima prvih razreda srednje škole, dobiveni rezultati su u skladu s prethodnim istraživanjima o nasilju nad djecom u Hrvatskoj.

Dobivene rodne razlike moguće je objasniti kulturološkim kontekstom. Tako Stoltenborgh i suradnici (2012) navode da se u društvima s izraženijim kolektivističkim vrijednostima naglasak stavlja na socijalnu i obiteljsku harmoniju te međuzavisnost. Prema Europskoj studiji vrijednosti (European Values Study; EVS) Hrvatska pripada zemljama u kojima su izraženije tradicionalne vrijednosti i preživljavanje nasuprot racionalnim vrijednostima i samoizražavanju (Halman i sur.,

2022). Tradicionalne vrijednosti označavaju da se u tim društvima više cijeni nuklearna obitelj (majka, otac, dijete), religija, patriotizam te poštivanje autoriteta. Preživljavanje označava društva koja fokus stavljaju na ekonomsku i fizičku sigurnost, manjak tolerancije prema različitim skupinama i manjak podržavanja rodne ravnopravnosti (Halman i sur., 2022). Nadalje, prema EVS-u 60% sudionika iz Hrvatske smatra kako žene prvenstveno žele dom i djecu, više od 40% smatra kako djeca i obitelj pate kada je majka zaposlena, a 34% smatra kako muškarac treba raditi, a žena brinuti za dom i djecu. Ovo održavanje tradicionalnih rodni normi može se manifestirati u odgoju djece. Primjerice, roditelji mogu odgajati i učiti na koji način se djevojke i mladići trebaju ponašati u različitim životnim aspektima, poput obiteljskih i romantičnih odnosa, područja obrazovanja i rada, iskazivanja emocija, itd. (Mastari i sur., 2019). Abi Rached i suradnici (2021) navode kako odgoj temeljen na tradicionalnim rodni normama neravnomjerno pogađa djevojke. Autori pojašnjavaju da je ovakav tip odgoja temeljen na roditeljskoj kontroli ponašanja koji postavlja više ograničenja u ponašanju djevojkama nego mladićima. Zauzvrat, nepridržavanje rodni normi i roditeljskih ograničenja može dovesti do induciranja krivnje i posramljivanja kao emocionalnih odgojnih metoda, a koje mogu označavati psihičku agresiju (Stoltenborgh i sur., 2012). Moguće je da roditeljska rodna očekivanja i pokušaj veće kontrole djevojaka dovode do rodni razlika u učestalosti doživljavanja psihičke agresije. No, ove navode bi trebalo ispitati u budućim istraživanjima.

Osim rodni razlika u doživljavanju psihičke agresije, dobiven je nalaz da su djevojke također češće izložene roditeljskim sukobima nego mladići. Dobiveni rezultat je u skladu s prethodnim istraživanjima (Ellonen i sur., 2011; Hietamaki i sur., 2021). Ovo je moguće objasniti kroz prizmu rodni uloga. U istraživanju Jugović i Kamenov (2008) dobiveni su nalazi o tome što adolescentice i adolescenti smatraju da je prihvatljivo ponašanje za djevojke, a što za mladiće. Primjerice, od djevojaka se očekuje da pokazuju interes i brigu za članove obitelji, razmišljaju o osjećajima drugih, vole pomagati drugima i imaju razumijevanja za druge. S druge strane, od mladića se očekuju dominantnost i agresivnost te im se, za razliku od djevojaka, tolerira psovanje (Jugović i Kamenov, 2008). Ovo je navedeno iz razloga što su roditeljski sukobi mjereni jednom česticom „Roditelji su vrijeđali/psovali jedno drugo.“ Moguće je da kroz usvajanje rodno prihvatljivih ponašanja, mladići postaju desenzitizirani na pojavu takvih ponašanja te naposljetku ne primjećuju da se ono događa (Edwards i sur., 2022). U prilog tome idu nalazi Blacka i Weisza (2005) koji navode kako mladići smatraju da je emocionalno nasilje opravdano u situacijama

ljutnje. Primjerice, mladići navode da je u redu vikati na djevojku, ismijavati ju i prijetiti joj. Uz to, nekoliko istraživanja pokazuje kako mladići nasilje u partnerskim odnosima uglavnom definiraju kao fizičko nasilje te ne prepoznaju oblike emocionalnog nasilja, dok djevojke prepoznaju iste (Chung, 2007; Taylor i sur., 2021).

Nadalje, u ovom istraživanju utvrđeno je da djevojke iskazuju više razine emocionalne parentifikacije nego mladići. Dobiveni rezultati su u skladu s prethodnim saznanjima o rodnom razlikama (npr. Borchet i sur., 2022; Dearden i Becker, 2004; Harrison i Albanese, 2012; McMahon i Luthar, 2007). Kao i prethodno, dobivene rezultate moguće je objasniti kroz prizmu rodne socijalizacije i preuzimanju feminine rodne uloge koja je, više nego maskulina uloga, orijentirana na odnose, brigu za kućanstvo i obitelj (East i sur., 2010; Mahalik i sur., 2005). Primjerice, istraživanje Gomez-Baya i suradnika (2022) o pozitivnom razvoju mladih pokazalo je kako djevojke iskazuju više razine brižnosti nego mladići. U istom istraživanju je utvrđeno kako je brižnost jedini konstrukt pozitivnog razvoja koji je pozitivno povezan s problemima mentalnog zdravlja. U istraživanju Ajduković i suradnika (2020) o subjektivnoj dobrobiti djece je dobiveno da djevojčice iskazuju veću zabrinutost za obitelj nego dječaci. Moguće je da djevojke upravo zbog više razine brižnosti i orijentiranosti na odnose više osjete stres roditelja nego mladići (Ajduković i sur., 2020). Nadalje, kako djeca odrastaju i ulaze u adolescenciju, tako preuzimaju aktivniju ulogu u pomaganju obitelji (Chee i sur., 2004). East (2010) navodi kako postoji konsenzus da djevojke uglavnom više nego mladići pomažu obitelji u različitim aspektima te počinju to raditi ranije nego mladići. U adolescenciji su rodne razlike izraženije, a broj sati koji mladići posvete pomaganju obitelji opada s njihovom dobi (East i sur., 2009). Stoga, pridržavanje socijalnih normi usvojenim kroz rodnu socijalizaciju, uslijed zabrinutosti za roditelje, može dovesti do viših razina emocionalne parentifikacije, posebice kod djevojaka (Alexander i sur., 2003).

Osim rodni razlika u razinama emocionalne parentifikacije, djevojke također iskazuju više razine internaliziranih problema nego mladići. Salk i suradnici (2017) u svom radu navode kako je kroz studije utvrđeno da je depresivnost dva do tri puta izraženija kod djevojaka nego mladića. Cyranowski i suradnici (2000) navode kako se ove razlike prvo očituju u adolescenciji te perzistiraju u kasnijim životnim fazama. Objašnjenja za rodne razlike su mnogobrojna, od bioloških čimbenika, veće izloženosti negativnim životnim događajima, rodne neravnopravnosti, nižeg samopouzdanja kod djevojaka, veće interpersonalne zavisnosti, kao i konformiranje s

femininim rodnim ulogama (Bleidorn i sur., 2016; Broderick i Korteland, 2002; Sandanger i sur., 2004; Steiner i sur., 2003). Vezano za potonje, Broderick i Korteland (2002) navode kako se djevojke uči da u konfliktnim situacijama uzimaju u obzir tuđu perspektivu i osjećaje, a da pritom mogu zanemariti vlastite. U skladu s tim, Passarelli i suradnici (2021) su utvrdili da žene prepoznaju više stresnih događaja kod drugih osoba nego muškarci. Isti autori su utvrdili kako je povezanost između negativnih događaja u odnosima jače povezana sa simptomima depresivnosti kod žena nego muškaraca. Crawford i suradnici (2003) navode kako upravo osjetljivost na stresne događaje u životima bliskih osoba može biti poseban rizik za probleme mentalnog zdravlja djevojaka.

6.2. Odnos psihičke agresije, roditeljskih sukoba i problema mentalnog zdravlja (Model 1)

U ovom istraživanju dobiveno je da je češće doživljavanje psihičke agresije od roditelja povezano s višim razinama emocionalne parentifikacije. Ovaj rezultat je u skladu s prethodnim istraživanjima koja su ispitivala povezanost obiteljskog nasilja prema djeci i parentifikacije (npr. Doucet i Fortin, 2010; 2014). Treba napomenuti kako su dosadašnja istraživanja pokazala da roditelji koji vrše psihičko nasilje nad djetetom, ujedno i emocionalno zanemaruju dijete (Alegre, 2011). Ovo je važno jer parentifikacija, osim usmjerenosti djeteta na potrebe i emocije roditelja, podrazumijeva i zanemarivanje djetetovih emocija. Stoga je moguće da je psihička agresija povezana s djetetovim osjećajem kako njegove potrebe obitelji nisu važne, više nego s djetetovim nastojanjem zadovoljenja roditeljskih potreba.

S druge strane, ako se u obzir uzme teorija privrženosti, moguće je da se psihička agresija negativno odražava na djetetov unutarnji radni model. Negativna percepcija sebe, okrivljavanje sebe za doživljenu agresiju i nesigurnost u dostupnost drugih može potaknuti dijete na brigu za emocije roditelja, a kako bi spriječilo daljnju agresiju (Fosco i Grych., 2007). U skladu s tim su i navodi Daviesa (2008) da se psihička agresija može odraziti na emocionalnu sigurnost djeteta u obitelji, pri čemu će dijete uslijed nesigurnosti tražiti ponašajne obrasce koji mogu doprinijeti postizanju emocionalne sigurnosti.

Prethodna istraživanja su pokazala kako parentifikacija može biti način suočavanja sa stresom (Hyysalo i sur., 2023; Thastum i sur., 2008). Treba napomenuti kako su u prethodnim radovima utvrđene rodne razlike u načinima suočavanja sa stresom. Tako su mladići češće usmjereni na izbjegavajuće strategije, dok djevojke češće koriste strategije usmjerene na emocije

i traženje socijalne podrške (Lawrence i sur., 2006; Matud, 2004). S obzirom da je ranije navedeno kako djevojke iskazuju više razine emocionalne parentifikacije, moguće je da one čak i uslijed psihičke agresije i emocionalnog zanemarivanja traže socijalnu podršku od roditelja (Brown i sur., 2018). Traženje socijalne podrške može biti kroz nastojanje zadovoljenja roditeljskih potreba kojom dijete pokušava dobiti validaciju roditelja te posljedično i podršku roditelja. Kako psihička agresija može dovesti do osjećaja da djetetove potrebe nisu važne, mladići, kako ne bi dodatno opterećivali roditelje, mogu izbjegavati pričati o svojim problemima. Uz to, moguće je da ne pružaju direktnu emocionalnu podršku svojim roditeljima (Brown i sur., 2018). Bitno je ovdje podsjetiti na rezultate multigrupne analize koja pokazuje razlike u ispitivanim modelima, a čemu mogu biti razlike u faktorskim zasićenjima kod djevojaka i mladića za čestice koje se odnose na pružanje podrške roditeljima. Podsjetimo, čestice „U mojoj obitelji se često osjećam kao sudac“, i „Imam dojam da mi članovi obitelji stalno pričaju o svojim problemima.“ pokazuju faktorsko zasićenje ispod .03 kod mladića te iznad .03 kod djevojaka. Moguće je da je uzrok tim razlikama upravo način odabira strategija suočavanja sa stresnim događajima koji je evidentiran u prethodnim istraživanjima (Brown i sur., 2018). No, ove pretpostavke je potrebno provjeriti u budućim istraživanjima mjernim instrumentima koji ispituju veći varijabilitet.

U ovom radu ispitana je povezanost izloženosti roditeljskim sukobima i emocionalne parentifikacije. Suprotno prethodnim istraživanjima i pretpostavljenom, nije pronađena statistički značajna pozitivna povezanost. Moguće je nekoliko objašnjenja za izostanak povezanosti. Prvo, izloženost roditeljskim sukobima mjerena je kroz samo jednu česticu te ne ispituje intenzitet sukoba, na koji način roditelji rješavaju sukobe i kakve osjećaje roditeljski sukobi izazivaju kod djeteta. Kao što je navedeno u uvodnom dijelu, ishodi izloženosti roditeljskim sukobima mogu ovisiti i o tome kakvi su ti roditeljski sukobi. Roditeljski sukobi mogu biti konstruktivni, ako roditelji konflikte uspješno rješavaju, objašnjavaju djeci da je konflikt riješen i na koji način je riješen (Cummings, 1998). Navedeno odgovara Grychevom i Finchamovom (1990) kognitivno-kontekstualnom okviru razumijevanja roditeljskih sukoba i prilagodbe djeteta. Autori navode da četiri komponente percipiranog sukoba imaju učinke kako će djeca razumjeti i kako će se nositi sa sukobom. Komponente se odnose na: intenzitet konflikta koji obuhvaća neprijateljsko okruženje i moguću pojavu fizičkog nasilja, sadržaj sukoba i je li dijete uključeno, okrivljavano ili triangulirano u sukobu trajanje sukoba i vrijeme koje je dijete njemu izloženo te način rješavanja sukoba te percepcija djeteta koliko konstruktivno roditelji rješavaju sukob. Moguće je da sudionici

u ovom istraživanju većinom nisu bili izloženi destruktivnim roditeljskim sukobima, pa zbog toga izostaje povezanost s parentifikacijom i internaliziranim problemima.

Drugo moguće objašnjenje je u obilježjima i vrsti parentifikacije koja se može javiti uslijed roditeljskih sukoba. Callaghan i suradnici (2016) u svom radu prikazuju slučaj parentifikacije starije kćeri prema mlađem bratu u slučaju roditeljskih sukoba. Autori u svom radu navode kako je kćer preuzela feminine rodne uloge koje podrazumijevaju brigu za druge, u ovom slučaju mlađeg brata, te zanemarivanje vlastitih potreba. Autori dalje navode kako je parentifikacija prema bratu aktivni način suočavanja sa stresnim događajem i pozicioniranje sebe kao aktivnog agenta što doprinosi percepciji sebe kao odgovorne osobe i one koja rješava probleme. Moguće je da sudionice uslijed roditeljskih sukoba iskazuju više razine parentifikacije prema drugim članovima obitelji nego prema roditeljima, a što je jedino ispitano u ovom radu. S druge strane, mladići su u manjoj mjeri nego djevojke usmjereni na odnose, rjeđe navode kako su izloženi roditeljskim sukobima te je stoga moguće izostanak povezanosti kod mladića. No, ove navode treba ispitati u budućim istraživanjima. Također, treba napomenuti kako parentifikacija može dovesti do razvoja nekih kompetencija, ali one dolaze „s cijenom“ (Kuperminc i sur., 2009). Iako aktivno rješavanje problema može biti pozitivno, pitanje je na koji način se usvajanje ove kompetencije uslijed parentifikacije odražava na kasnije odnose s bliskim osobama i probleme mentalnog zdravlja u odrasloj dobi (Haefner, 2014).

Nadalje, suprotno od pretpostavljenog, doživljena psihička agresija i izloženost roditeljskim sukobima nemaju direktni učinak na internalizirane probleme adolescenata. Takvi rezultati su u suprotnosti s prethodnim radovima (npr. Ajduković i sur., 2018; Naughton i sur., 2017). Naughton i suradnici (2017) u svom pregledu istraživanja navode kako je u svim analiziranim radovima pronađena povezanost između doživljenog nasilja u obitelji i internaliziranih problema. Izostanak povezanosti u ovom istraživanju moguće je objasniti kroz prisutne zaštitne čimbenike. Holtova i suradnici (2008) u svom pregledu literature navode nekoliko čimbenika koji mogu djelovati zaštitno uslijed doživljavanja nasilja u obitelji. Autorice tako navode da je najznačajniji čimbenik sigurna privrženost s roditeljem koji ne čini nasilje ili drugim značajnim skrbnikom. Nadalje, osim sigurne privrženosti s barem jednim roditeljem, socijalna podrška drugih odraslih osoba iz proširene obitelji ili zajednice mogu poslužiti kao zaštitni čimbenik. Istraživanja Coxa i suradnika (2003) te Levendovske i suradnika (2002) pokazuju kako

socijalna podrška i provođenje vremena s bakama i djedovima također može biti zaštitni čimbenik u rizičnim situacijama.

Nadalje, otpornost adolescenata uslijed nasilja u obitelji povezana je i s pozitivnim vršnjačkim odnosima koji mogu pomoći u nošenju sa stresom (Guille, 2004). Kao što je ranije navedeno, faza adolescencije obilježena je slabljenjem veza s roditeljima i stavljanjem naglaska na odnose s vršnjacima, a što može ublažiti posljedice doživljenih negativnih iskustava u obitelji. No, Levendovsky i suradnici (2002) napominju da socijalna podrška može pridonijeti općem funkcioniranju adolescenata, ali da ne služi kao zaštitni čimbenik od problema mentalnog zdravlja uslijed nasilja u obitelji. Stoga, Holtova i suradnici (2008) navode kako pozitivno samopoimanje može biti značajniji čimbenik zaštite. Prema Guille (2004) pozitivno samopoimanje doprinosi djetetovim kapacitetima nošenja sa stresom te djeca koja imaju pozitivnije samopoimanje mogu biti manje pogođena doživljenim nasiljem. S druge strane, McGee (2000) navodi kako se doživljeno nasilje može negativno odraziti na samopoimanje, ali i da drugi socijalni čimbenici utječu na samopoimanje. Stoga djeca s pozitivnijim samopoimanjem u posebnim područjima, poput škole, mogu biti usmjerena na razvoj i održavanje tog samopoimanja i na taj način se udaljiti od doživljenog nasilja u obitelji (Holt i sur., 2008).

Osim prisustva zaštitnih čimbenika, izostanak direktnog učinka moguće je objasniti i kroz kulturalnu normativnost. Prema Lansford i suradnicima (2005) kulturalna normativnost označava percepciju osoba o tome koja roditeljska ponašanja su prihvatljiva u odnosu s djecom. Istraživanja su pokazala da percipiranje nasilja prema djeci kao kulturalno normativnog može smanjiti učinak nasilja na djetetove psihosocijalne ishode (Lansford i sur., 2005; 2018). Stoltenborgh i suradnici (2012) navode da zbog kulturalne normativnosti djeca emocionalno nasilje možda neće percipirati kao nasilje, pa time neće doći do negativnih ishoda po dijete. Iako nema podataka o stavovima prema psihičkoj agresiji i emocionalnom nasilju u Hrvatskoj, istraživanje Rajtera i suradnika (2016) pokazalo je kako 30% roditelja ima pozitivan stav prema tjelesnom kažnjavanju djece, a što upućuje na visoku prihvatljivost nasilja nad djecom u obitelji u svrhu discipliniranja. Stoga je moguće da je psihička agresija kulturalno normativna u Hrvatskoj što moderira učinak agresije na probleme mentalnog zdravlja. Ipak, iako je kulturalna normativnost smanjila učinak nasilja nad djecom na probleme mentalnog zdravlja u ranijim istraživanjima, učinak je i dalje bio statistički značajan (Lansford i sur., 2005; 2018). Iako u ovom istraživanju direktni učinak nije pronađen, ne treba zanemariti rezultate istraživanja koja govore da doživljeno nasilje u obitelji može voditi

desenzitizaciji djece na nasilje (Bordin i sur., 2022; Ohene i sur., 2006), a što može biti prediktor daljnjeg činjenja nasilja (Mrug i sur., 2016).

S druge strane, u ovom istraživanju je utvrđeno kako emocionalna parentifikacija ima direktni učinak na internalizirane probleme adolescenata te medijacijski učinak između doživljene psihičke agresije i internaliziranih problema. Povezanost emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema u adolescenata u skladu je s prethodnim istraživanjima (npr. Burton i sur., 2018; Cree i sur., 2003; Dariotis i sur., 2023; Hooper i sur., 2012). Parentifikacija je proces u kojem dolazi do raspada granica i obrata uloga u odnosu roditelj-dijete, pri čemu dijete preuzima emocionalnu skrb za roditelja. Ovaj obrat uloga onemogućuje prirodan razvoj djeteta i očekivane djetetove uloge (npr. igru, obrazovanje, odnose s vršnjacima). Također, obrat uloga stavlja emocionalni teret na dijete gdje djeca mogu osjećati da trebaju potisnuti vlastite potrebe i emocije kako ne bi opterećivali roditelje. Uloge, drugačije od očekivanih i emocionalni teret mogu u djetetu izazvati osjećaj izoliranosti i nedostatka socijalne podrške kojoj se mogu obratiti. Uz to, djeca mogu osjećati krivnju i sram kada se ne uspiju adekvatno pobrinuti za članove obitelji (Schier i sur., 2021). Navedeno posljedično može dovesti do viših razina problema mentalnog zdravlja. Prethodna istraživanja su osim direktne povezanosti parentifikacije i internaliziranih problema ispitala postoje li i koji su to medijatori odnosa parentifikacije i internaliziranih problema (npr. Dariotis i sur., 2023). Tako su u dosadašnjim istraživanjima kao medijatori utvrđeni: emocionalna regulacija i sposobnost regulacije impulzivnosti u situacijama odvojenosti, osjetljivost na odbijanje, nesigurni stilovi privrženosti, te niža razina diferencijacije selfa (Dariotis i sur., 2023).

Osim direktnog učinka, emocionalna parentifikacija ima potpuni medijacijski učinak između psihičke agresije i problema mentalnog zdravlja. Ovaj nalaz je u skladu s prethodnim istraživanjima u kojima je parentifikacija bila medijator između različitih obiteljskih okolnosti i problema mentalnog zdravlja (npr. Dariotis i sur., 2023). Primjerice, istraživanja su pokazala kako parentifikacija može biti medijator u slučajevima problema mentalnog zdravlja roditelja (npr. Abraham i sur., 2013), ovisnosti roditelja (npr. Godsall i sur., 2004) te u slučajevima nasilja u obitelji (npr. Burton i sur., 2018; Fitzgerald i sur., 2008; Fortin i sur., 2011). Potpuni medijacijski učinak u ovom istraživanju sugerira da doživljena psihička agresija sama ne vodi do problema mentalnog zdravlja, već da je parentifikacija mehanizam u razvoju problema mentalnog zdravlja (Gunzler i sur., 2013). Ranije je navedeno kako različiti čimbenici zaštite mogu prevenirati negativne posljedice nasilja u obitelji kroz usvajanje adekvatnih strategija suočavanja i razvoj

samopoimanja. Moguće je da u odsustvu tih čimbenika zaštite djeca koriste parentifikaciju kao način suočavanja s doživljenom psihičkom agresijom. S obzirom da skrb za emocionalne potrebe roditelja ne znači nužno reciprocitet u skrbi za dijete, to može ostaviti djetetove emocionalne potrebe nezadovoljenima. Naposljetku, parentifikacija može dovesti do viših razina problema mentalnog zdravlja.

No, treba napomenuti da je ispitivanje emocionalne parentifikacije u ovom radu obuhvatilo i zanemarivanje djetetovih emocija, a ne samo djetetovo pružanje emocionalne podrške roditeljima. Ranija istraživanja su pokazala da djetetova percepcija doživljenog nasilja može biti važniji čimbenik u razvoju problema mentalnog zdravlja nego samo doživljeno nasilje (Lansford i sur., 2014; Rohner i sur., 1996). Moguće je da i u ovom istraživanju djeca koja doživljavaju psihičku agresiju, ujedno tu agresiju doživljavaju kao roditeljsko odbacivanje i neuvažavanje, a što posljedično vodi do viših razina problema mentalnog zdravlja. Zaključno, ovaj model pokazuje kako psihička agresija i izloženost roditeljskim sukobima nemaju direktni učinak na internalizirane probleme adolescenata, ali da parentifikacija ima potpuni medijacijski učinak. Stoga je moguće da doživljeno nasilje u obitelji samo ne vodi do negativnih posljedica već su nužni mehanizmi koji do njih vode ili moderatori koji će negativne učinke suzbiti.

6.3. Odnos majčinih percipiranih financijskih teškoća, svakodnevnog stresa majke, parentifikacije i problema mentalnog zdravlja adolescenata (Model 2)

Kao drugi model u ovom istraživanju ispitana je parentifikacija adolescenata u situaciji financijskih teškoća te svakodnevnog stresa majke, kao i posljedice parentifikacije po mentalno zdravlje adolescenata. Rezultati pokazuju kako majčine percipirane financijske teškoće vode višim razinama svakodnevnog stresa majke. Ovaj nalaz replicira dosadašnje spoznaje iz perspektive modela obiteljskog stresa (Emmen i sur., 2013; Nepl i sur., 2016; Newland i sur., 2013; Warren i sur., 2015). Zabrinutost i neizvjesnost oko podmirivanja osnovnih potreba može se preliti na druge životne aspekte, poput odnosa s partnerom i drugim bliskim osobama te tako izazvati više razine stresa i nezadovoljstva u odnosima (Blom i sur., 2019; Rezo i sur., 2019).

Nadalje, majčine percipirane financijske teškoće imaju direktni učinak na parentifikaciju adolescenata. Više razine parentifikacije u okolnostima siromaštva i financijskih teškoća pronađene su u prethodnim radovima (McMahon i Luthar, 2007). Također, istraživanje u Hrvatskoj o subjektivnoj dobrobiti djece je pokazalo kako djeca u osnovnoj školi iskazuju

zabrinutost zbog roditelja, iako su iskazivala zadovoljstvo materijalnom situacijom (Ajduković i sur., 2020). Autorice objašnjavaju da mlađa djeca ne mogu razumjeti situaciju, roditelji ih vjerojatno ne uključuju u razgovore o financijama, ali djeca osjete da su roditelji zabrinuti i u strahu. S druge strane, adolescenti više nego mlađa djeca razumiju obiteljsku financijsku situaciju i moguće je da nastoje preuzeti aktivniju ulogu u pridonnošenju obiteljskim financijama.

Objašnjenje veze između majčinih percipiranih financijskih teškoća i emocionalne parentifikacije moguće je putem teorije prenošenja (Amstad i sur., 2011). Navedeno se odnosi na prenošenje emocionalnog stanja jedne osobe na drugu, primjerice, s partnera na partnera ili partnera na dijete (Amstad i sur., 2011). U situacijama financijskog stresa, roditelji možda ne mogu sakriti svoju zabrinutost, a što adolescenti vide i osjete te se to odražava na njihovo emocionalno stanje (Liu i Doan, 2020; Low i Mounts, 2022). Ovi navodi su vidljivi u istraživanju Kletečki Radović, Vejmelke i Družić Ljubotine (2017) o perspektivi adolescenata o siromaštvu obitelji. U tom istraživanju adolescenti su naveli kako primjećuju da su roditelji pod stresom zbog financijske situacije te da osjećaju zabrinutost za roditelje. Adolescenti su također navodili kako pokušavaju pomoći obitelji u financijskom smislu, odnosno, upisuju strukovne škole koje omogućavaju plaćenu praksu ili se zapošljavaju preko učeničkih servisa te dio novca zatim daju roditeljima. Ipak, rad adolescenata kako bi pomogli roditeljima je primjer instrumentalne parentifikacije koja, međutim, nije ispitana u ovom radu. No, ako je rani ulazak u svijet rada razvojno neprikladna uloga, on može biti emocionalno opterećujući. Uslijed toga adolescenti mogu zanemarivati vlastite potrebe kako bi zadovoljili one roditeljske te kako ne bi opterećivali roditelje. U situaciji ekonomskih teškoća ovo znači da će adolescenti izbjegavati tražiti stvari koje su im važne, ali za koje znaju da im roditelji ne mogu priuštiti (Quint i sur., 2018).

Ovdje treba napomenuti kako mladi u Hrvatskoj cijene obiteljske vrijednosti. Prema istraživanju Gvozdanović i suradnika (2019) mladi u Hrvatskoj navode kako im je važno očuvanje obiteljske tradicije, održavanje zajedništva i topline obiteljskog doma, a s roditeljima se raspravlja tek 8% mladih. Uz to, oko polovina sudionika iz istog istraživanja navodi kako majka ima najviše utjecaja na njihove važne odluke.

Osim toga, treba napomenuti dvije specifičnosti uzorka u ovom istraživanju. Prvo, istraživanje je provedeno s adolescentima i njihovim roditeljima u ratom pogođenim područjima. Sekulić (2014) navodi kako uslijed egzistencijalnih prijetnji, poput rata, dolazi do retradicionalizacije društva, odnosno, obnove tradicionalističkih vrijednosti i stavljanje

kolektiviteta ispred pojedinca. Drugo, prema podacima DZS (2024b) Brodsko-posavska, Karlovačka te Sisačko-moslavačka županija pripadaju dijelu Hrvatske s najvišim postotkom stanovništva u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Osim toga, prema podacima Stubbsa i suradnika (2017) djeca i obitelji u Hrvatskoj su u povećanom riziku od dugotrajnog siromaštva. Također, navedene županije pripadaju jedinicama lokalne samouprave čiji je indeks razvijenosti niži od prosjeka (DZS, 2024b). U slabije razvijenim jedinicama zabilježen je manjak socijalnih prava i socijalnih usluga koje bi obiteljima mogle pružiti formalne izvore socijalne podrške (Berc i sur., 2020). Uz to, u istraživanju Družić-Ljubotine, Sabolića i Kletečki Radović (2017) roditelji su navodili kako osjećaju nezadovoljstvo formalnim izvorima socijalne podrške, socijalnu isključenost i stigmatiziranost. Okolnosti dugotrajnog siromaštva i izostanka formalne socijalne podrške mogu značiti da se obitelji usmjeravaju na neformalnu podršku unutar kruga obitelji i poznanika. Ilustrativno je to prikazano u istraživanju Družić-Ljubotine i suradnika (2017) u kojem je sudionica navela kako su joj djeca važan izvor podrške u teškim trenucima. Kombinacija ekonomskih teškoća, navedene orijentiranosti i brige za obitelj te izostanak formalnih izvora podrške mogu voditi preuzimanju razvojno neprikladnih uloga unutar obitelji, odnosno, višim razinama parentifikacije (Borchet i sur., 2016).

Suprotnom od očekivanog, majčin svakodnevni stres nije imao statistički značajan direktni učinak na emocionalnu parentifikaciju adolescenata. Izostanak učinka moguć je iz nekoliko razloga. Prvo, majčin svakodnevni stres ispitan je kroz tri čestice kojima su majke procijenile koliko su im stresne svađe s partnerom, sukobi s članom obitelji i sukobi s članom partnerove obitelji. Moguće je da ove svađe nisu učestale, nisu intenzivne, članovi obitelji ih uspješno rješavaju te one nemaju dugotrajne učinke na obitelj, pa stoga izostaje parentifikacija adolescenata (Cummings, 1998). Drugo, stres zbog financija je možda adolescentima vidljiviji kroz razgovore s roditeljima o financijama (Delgado i sur., 2013; Ponnet, 2014). Također, moguće je da adolescenti čak i kada primjećuju sukobe u obitelji, njih pripisuju stresu uzrokovanom ekonomskim teškoćama. U istraživanju Kletečki Radović i suradnika (2017) adolescenti su različite probleme roditelja pripisivali upravo stresu radi financijske situacije u obitelji. Stoga, moguće je da su adolescenti koji iskazuju više razine parentifikacije fokusirani na pomoć obitelji u financijskom smislu jer to vide kao glavni uzrok drugih stresora u obitelji (Quint i sur., 2018).

Kao i u prvom modelu, utvrđen je direktni učinak emocionalne parentifikacije na probleme mentalnog zdravlja te puni medijacijski učinak parentifikacije između majčinih percipiranih

financijskih teškoća i problema mentalnog zdravlja adolescenata. Parentifikacija uslijed doživljavanja psihičke agresije može biti način suočavanja s doživljenom agresijom i nastojanje da se kroz ulogu skrbnika dobije roditeljska validacija. U slučaju ekonomskih teškoća, adolescenti osjete zabrinutost roditelja zbog financija te nastoje pomoći obitelji. Zbog čega parentifikacija u okolnostima ekonomskih teškoća vodi problemima mentalnog zdravlja može biti objašnjeno kroz slijedeće. Iako djeca mogu razumjeti da su u obitelji prisutne ekonomske teškoće i nastoje pomoći obitelji u prevladavanju istih, moguće je da i dalje osjećaju određenu razinu deprivacije vlastitih potreba (Scharf i Mayseless, 2011). Primjerice, u istraživanju Kletečki Radović i suradnica (2017) adolescenti su navodili kako upisuju određene strukovne srednje škole jer one nude plaćenu praksu te dio zarađenog novca mogu dati roditeljima. U istom istraživanju, adolescenti su naveli kako ne sudjeluju u aktivnostima, poput izlaska u klubove, niti roditelje pitaju mogu li im to priuštiti kako ih ne bi dodatno opterećivali. U ovoj situaciji, djeca razumiju financijsku situaciju obitelji, ali im je uskraćena mogućnost da izraze svoje autonomne potrebe te parentificirana uloga nije autonomno odabrana, već je ona prisilna uslijed ekonomskih teškoća (Scharf i Mayseless, 2011).

Navedeno se može povezati s psihološkim potrebama prema Teoriji samoodređenja (Ryan i Deci, 2017). Prema Ryanu i Deciu (2017) osobe imaju tri psihološke potrebe – autonomija, povezanost i kompetentnost. Autonomija se odnosi na slobodno odabiranje aktivnosti, iskazivanje vlastitih osjećaja i misli, povezanost se odnosi na osjećaj pripadnosti i povezanosti s bitnim drugim osobama, a kompetentnost se odnosi na usvajanje i prakticiranje različitih vještina te da drugi prepoznaju i cijene rad osobe. Zadovoljenje svih triju potreba vodi dobrobiti osobe, dok nezadovoljenje vodi lošijim ishodima, poput problema mentalnog zdravlja. Uslijed parentifikacije adolescenti preuzimaju aktivniju ulogu u brizi za obitelj te kroz tu ulogu mogu steći osjećaj vlastite korisnosti, odgovornosti te usvojiti kompetencije, odnosno, zadovoljiti potrebu za kompetentnošću (Borchet i sur., 2016; Hooper i sur., 2008; Schier, 2014). Također, pružanje emocionalne podrške roditeljima može ojačati obiteljsku koheziju te adolescenti na taj način mogu zadovoljiti potrebu za povezanošću (Borchet i sur., 2016). S druge strane, izražene obiteljske vrijednosti i obiteljska kohezija mogu prisiliti adolescente na preuzimanje razvojno neprikladnih uloga (Borchet i sur., 2016), a ekonomske teškoće prisiliti na neiskazivanje vlastitih potreba. Odnosno, ovo može dovesti do narušavanja potrebe za autonomijom (Scharf i Mayseless, 2011). Iako preuzimanje odgovornosti koje dolaze s parentifikacijom može zadovoljiti potrebu za kompetentnošću, treba podsjetiti da parentifikacija označava razvojno neprikladne uloge. Samim time, uloge i

odgovornosti mogu biti preteške i izvan kontrole adolescenta, a što naposljetku vodi do narušavanja potrebe za kompetentnošću. Kao što je navedeno, narušavanje potreba posljedično može dovesti do viših razina problema mentalnog zdravlja.

Osim psiholoških potreba, u dosadašnjim istraživanjima se pokazalo da negativne posljedice parentifikacije postaju vidljivije kada adolescenti svoj ulogu percipiraju kao nepravednom (Jurkovic i sur., 2005). Prema Jurkovicu i suradnicima (2001) percipirana pravednost je uvjetovana kulturalnim kontekstom, odnosno, u društvima u kojima su izraženije kolektivističke i tradicionalnije vrijednosti, normativnije je da djeca preuzimaju dio brige za druge članove obitelji. S obzirom da je preuzimanje brige za druge normativno, djeca uslijed parentifikacije u tim društvima iskazuju niže razine problema mentalnog zdravlja (Jurkovic i sur., 2001). No, čak i kada se briga za druge smatra normativnom, uslijed stresnih obiteljskih okolnosti, djeca mogu preuzimati uloge i odgovornosti koje prelaze normativnu ulogu te ostavljaju osjećaj da je preuzeta uloga nepravedna (Jurkovic i sur., 2005). Sukladno navedenom, ekonomske teškoće obitelji mogu staviti preveliki teret na adolescente u smislu preuzimanja razvojno neprikladnih uloga koje oni percipiraju nepravednima te posljedično dovesti do problema mentalnog zdravlja.

6.4. Moderacijski učinak samopoštovanja na odnos parentifikacije i internaliziranih problema

U ovom istraživanju ispitane su latentne interakcije emocionalne parentifikacije i samopoštovanja u odnosu na internalizirane probleme adolescenata u oba modela. Pretpostavljeno je da će samopoštovanje imati značajan moderacijski učinak na odnos parentifikacije i problema mentalnog zdravlja. No, nije utvrđena statistički značajna latentna interakcija. Moguće je da je samopoštovanje adolescenata u ovom slučaju pod učinkom obiteljskih okolnosti – doživljene psihičke agresije i ekonomskih teškoća te stoga ne može imati moderacijski učinak. Sukladno tome, treba se podsjetiti razvoja samopoštovanja u adolescenciji i čimbenika koji su s njim povezani.

Tijekom adolescencije djeca postaju svjesnija sebe, svjesnija i zabrinutija tuđim mišljenjima o sebi (Sebastian i sur., 2008). U vidu toga, različita okruženja i osobe važni su za razvoj samopoštovanja adolescenata. Prije svega, za dobrobit adolescenata, njihov socijalni, fizički, emocionalni i intelektualni razvoj te formiranje samopoštovanja važni su odnosi u obitelji. Povezanost s članovima obitelji, povjerenje te podrška obitelji povezani su s razvojem pozitivnog

samopoštovanja adolescenata (Alvarez i sur., 2015). Nadalje, za razvoj samopoštovanja važni su odnosi unutar škole i pozitivna atmosfera u školi u kojoj adolescenti mogu slobodno izraziti svoja razmišljanja i osjećaje te se osjećaju prihvaćenima od strane profesora i drugih učenika (Estevez i sur., 2008; King i Datu, 2017). Sukladno tome, Povedano-Diaz i suradnici (2019) navode kako je razvojni zadatak adolescencije slabljenje veza s roditeljima i da odnosi s vršnjacima postaju značajan čimbenik u emocionalnom razvoju adolescenata, a kvalitetna prijateljstva mogu poboljšati razvoj pozitivnog samopoštovanja. Ovdje treba napomenuti kako je ovo istraživanje provedeno među učenicima prvih razreda srednjih škola koji su tek došli u srednju školu iz osnovne škole. Kod prelaska iz osnovne u srednju školu, događaju se značajne promjene u životima učenika – oni dolaze u novo okruženje, s vršnjacima i profesorima koje ne poznaju te obvezama koje su im nepoznate (Waters i sur., 2014). Navedeno može biti izvor zabrinutosti za adolescente, odnosno, zabrinutost hoće li steći nove prijatelje, kako će se snaći s novim predmetima, novim nastavnicima i drugačijim rutinama (Jindal-Snape i Miller, 2008; Zeedyk i sur., 2003). Stoga, tranzicija u više razine obrazovanja može se odraziti na to kako adolescenti vide svoju kompetentnost, na njihovu prilagodbu novom okruženju te na njihovo samopoštovanje i samopouzdanje (Martinez i sur., 2011; Tonkin i Watt, 2003). S druge strane, Eskelä-Haapanen i suradnici (2021) navode da će više zabrinutosti iskazivati oni adolescenti koji već imaju niže razine samopoštovanja, dok će se oni s višim razinama samopoštovanja bolje prilagoditi novoj okolini.

Kao što je ranije navedeno, za razvoj samopoštovanja važni su, kako vršnjački odnosi, tako i oni unutar obitelji. U slučaju doživljavanja psihičke agresije od roditelja djeca mogu razviti nesigurne oblike privrženosti. Drugim riječima, djeca razvijaju unutarnji radni model u kojem druge percipiraju kao nedostupne, a sebe percipiraju kao nedovoljne i nekompetentne što se negativno odražava na razine samopoštovanja (Cicchetti i Doyle, 2016). Slično navode Branje i suradnici (2021) prema kojima adolescenti koji ne doživljavaju bliskost i podršku u odnosima s roditeljima teže stvaraju vlastiti identitet i samopoštovanje. Prema istim autorima, ti adolescenti mogu postati previše ovisni o drugima i percepciji drugih što se negativno odražava na njihovo samopoštovanje.

Vežano za ekonomske teškoće obitelji, meta-analiza Twengea i suradnika (2002) pokazala je kako se život u siromaštvu negativno odražava na samopouzdanje djece i da taj učinak postaje izraženiji kako djeca odrastaju. Nekoliko je objašnjenja na koji način život u siromaštvu i ekonomskim teškoćama može narušiti dobrobit i samopoštovanje adolescenata. Prvo, život u

siromaštvu je povezan s traumom. Ayton i suradnici (2003) navode da život u siromaštvu povećava rizik da će djeca doživjeti nasilje, roditeljsko zanemarivanje jer su i roditelji sami pod stresom, ali i ponižavanje izvan obitelji. Vezano za potonje, djeca koja žive u siromaštvu mogu osjećati sram koji je povezan s ponižavanjem izvan obitelji (Walker i sur., 2013). Pregled istraživanja o stigmatizaciji siromaštva pokazao je da je doživljena stigmatizacija povezana s dobrobiti osoba koje žive u siromaštvu, uključujući negativno samopoimanje i probleme mentalnog zdravlja (Inglis i sur., 2022). Osim toga, isti pregled istraživanja je pokazao da su i drugi oblici stigmatizacije siromaštva (samo-stigmatizacija, percipirana i očekivana stigmatizacija) također povezane s negativnim samopoimanjem i nižim razinama dobrobiti koje žive u siromaštvu.

Mossakowski (2013) u svom radu osjećaj srama vezan uz siromaštvo objašnjava kroz Teoriju socijalne evaluacije. Autorica piše kako se adolescenti mogu osjećati inferiorno kada se uspoređuju s vršnjacima boljeg socioekonomskog statusa, a takva usporedba može narušiti samopoštovanje. Također, adolescenti mogu interpretirati kako njihovi vršnjaci vide njih bilo kroz vlastiti osjećaj srama ili kroz doživljene negativne komentare vezane uz svoj socioekonomski status. U skladu s tim, adolescenti mogu osjećati sram jer ne udovoljavaju standardima svojih vršnjaka (Tracy i sur., 2008). Negativni učinci doživljenog srama mogu biti izraženiji u fazi adolescencije jer se tada identitet i samopoštovanje tek razvijaju (Farrell, 2011). Treba podsjetiti da djeca u riziku od siromaštva u Hrvatskoj žive u dugotrajnom riziku te teško iz njega izlaze što može rezultirati toksičnim stresom (McEwen i McEwen, 2017), učestalim doživljavanjem stigmatizacije te posljedično narušenim samopoštovanjem. S obzirom na navedeno, moguće je da adolescenti u ovom istraživanju, uslijed doživljene psihičke agresije i ekonomskih teškoća imaju narušeno samopoštovanje. Uz to, adolescenti u ovom istraživanju tek su krenuli u srednju školu, možda još nisu razvili kvalitetne odnose s novim vršnjacima i prilagodili se novim obavezama zbog čega samopoštovanje ne moderira odnos parentifikacije i problema mentalnog zdravlja. Ipak, adolescenti u ovom istraživanju iskazuju relativno visoke razine samopoštovanja. No, treba napomenuti i različite dimenzije samopoštovanja poput razine samopoštovanja i nestabilnosti samopoštovanja gdje se samopoštovanje mijenja s obzirom na doživljene okolnosti (Nelis i Bukowski, 2019). Okada (2010) je u svojoj meta-analizi utvrdio da su ove dvije dimenzije slabo povezane te da osobe mogu iskazivati visoke razine samopoštovanja, ali koje su nestabilne. Također, nestabilno samopoštovanje je povezano s višim razinama depresivnosti adolescenata (Nelis i Bukowski, 2019). S obzirom da se samopoštovanje razvija u adolescenciji, moguće je da

iako adolescenti iskazuju visoke razine samopoštovanja, ono je nestabilno te stoga nije zaštitni čimbenik od problema mentalnog zdravlja. Buduća istraživanja bi trebala ispitati ovu pretpostavku.

6.5. Ograničenja istraživanja

Treba napomenuti nekoliko ograničenja ovog istraživanja. Prvo, korišten je transverzalni nacrt koji omogućuje samo ispitivanje korelacija između varijabli, ali ne i uzročno-posljedičnu vezu. Stoga bi u budućnosti trebalo provesti longitudinalna istraživanja kako bi se približilo utvrđivanju uzročno-posljedičnih odnosa između nepovoljnih obiteljskih okolnosti, parentifikacije i problema mentalnog zdravlja. Iako ni longitudinalni nacrti ne mogu sa sigurnošću utvrditi uzroke nekog fenomena, ipak mogu utvrditi da jedan fenomen prethodi drugome (Allen, 2007). Nadalje, ograničenje istraživanja vezano je i za prikupljeni uzorak. Uzorak ovog istraživanja čine sudionici iz ratom pogođenih zajednica. Jurkovic i suradnici (2005) navode da ratna traumatizacija može imati negativni učinak na roditeljske kapacitete, odnosno, roditelji mogu biti preokupirani prethodnom traumom i manje osjetljivi na potrebe djeteta ili mogu minimizirati potrebe djeteta uspoređujući ih s vlastitim traumatskim iskustvima. Navedeno može dovesti do neadekvatnih roditeljskih postupaka, poput psihološke kontrole povezane s uspjehom, intruzivnosti i očekivanja da djeca zadovolje roditeljske potrebe (Scharf i Mayselles, 2011). Posljedično, adolescenti roditelja koji su doživjeli ratne traume mogu biti preokupirani s financijskom sigurnošću, socijalnim statusom, mogu stavljati naglasak na akademska postignuća adolescenata biti preokupirani životnom fragilnošću i osjećati pritisak da moraju zadovoljiti potrebe roditelja (Bender, 2004; Scharf i Mayselles, 2011). Osim toga, uzorak ovog istraživanja činili su roditelji i djeca iz zajednica s izraženijim tradicionalnim vrijednostima, a u kojima je moguće da je oslanjanje na obiteljske resurse izraženije nego u zajednicama s izraženijim individualističkim resursima. Iako je korišten probabilistički uzorak, rezultate nije moguće generalizirati na zajednice u kojima je moguće da je individualnost izraženija, orijentiranost na obitelj slabija i u kojima su roditelji doživjeli manje traumatskih događaja povezanih s ratom. Osim navedenoga, 44% adolescenata u ovom uzorku je navelo kako su doživjeli potres u Zagrebu u ožujku 2020. godine, a 13% izjavljuje da su pretrpjeli manju materijalnu štetu. Vezano za potres u Sisačko-moslavačkoj županiji, 53.9% adolescenata je doživjelo potres, 25% je pretrpjelo manju materijalnu štetu, 4.5% veću materijalnu štetu, a 3.7% je moralo iseliti iz kuće zbog oštećenja uzrokovanih potresom. U

trenutku provođenja istraživanja, 20% sudionika je izjavilo da je još uvijek uznemireno zbog potresa (odgovori od 7 do 10). Istraživanje McDermotta i Cobham (2012) pokazuje da prirodne katastrofe mogu imati negativne posljedice na adekvatno funkcioniranje obitelji i roditeljske postupke. U takvim situacijama djeca mogu osjetiti roditeljski stres i preuzimati uloge u obitelji koje su razvojno neprikladne (Caruana, 2010). Nadalje, uzorak su činili samo učenici prvih razreda srednjih škola te njihovi roditelji. S obzirom da su učenici prvih razreda tek upisali srednju školu, moguće je da su u vrijeme provođenja istraživanja još bili u fazi prilagodbe, stvaranja novih odnosa i snalaženja s novim obvezama. Moguće je da se to odrazilo na samopoštovanje učenika te je stoga izostao moderacijski učinak.

Osim uzorka, u istraživanju su prisutna i ograničenja vezana za mjerne instrumente. Treba podsjetiti da je Cohenov d pokazao male učinke u razinama parentifikacije, a što se može pripisati korištenom mjernom instrumentu za ispitivanje parentifikacije.

Prvo, instrument Upitnik parentifikacije (*Parentification Questionnaire*) mjeri parentifikaciju samo pomoću odgovora „točno“ i „netočno“, a čime se propušta ispitati veći varijabilitet iskustava. Također, dihotomne varijable smanjuju opažene učinke i mogućnost dobivanja značajnih rezultata (Allen, 2007). Iako instrument sadrži i tvrdnje koje teorijski pripadaju instrumentalnoj parentifikaciji, psihometrijski parametri (faktorska zasićenja, pristajanje modela, unutarnja pouzdanost) su se pokazali nezadovoljavajućima. Stoga je u ovom istraživanju ispitana samo emocionalna parentifikacija. U budućim istraživanjima bi trebalo ispitati i instrumentalnu parentifikaciju u slučajevima ekonomskih teškoća obitelji.

Treba napomenuti kako čestice koje ispituju emocionalnu parentifikaciju ispituju ulogu djeteta u obitelji (npr. „Osjećam se kao sudac u obitelji.“) te percepciju zanemarenosti vlastitih potreba (npr. „Često se čini da nitko u mojoj obitelji ne obraća pažnju na moje osjećaje.“). Dvije čestice koje se odnose na ulogu djeteta u obitelji imale su marginalno prihvatljivo faktorsko zasićenje ($\beta = .30$). Za razliku od ekonomskih teškoća kada djeca nastoje ne opterećivati roditelje, u slučajevima roditeljskih sukoba pretpostavka je da će djeca imati aktivniju ulogu u smirivanju roditelja. Stoga je moguće da se ovim instrumentom ne može adekvatno ispitati parentifikacija u slučajevima roditeljskih sukoba. Nadalje, instrumentom se ispituje samo parentifikacija prema roditeljima, ali ne parentifikacija prema braći i sestrama, a što se može pojaviti u situacijama roditeljskih sukoba. Uz to, nije ispitana niti percepcija djeteta o ulozi koju ima u obitelji, a što može ublažiti negativne posljedice parentifikacije, ako dijete ulogu percipira kao pozitivnom

(Dariotis i sur., 2023). Stoga bi u budućim istraživanjima s adolescentima trebalo bi koristiti Upitnik parentifikacije za mlade (*Parentification Questionnaire for Youth*, PQY; Borchet et al., 2020) koji ispituje parentifikaciju kao multidimenzionalni konstrukt kroz četiri subskale, odnosno emocionalnu parentifikaciju prema roditeljima, instrumentalnu parentifikaciju prema roditeljima, osjećaj nepravde uloge u obitelji, zadovoljstvo ulogom u obitelji te dvije subskale za adolescente koji imaju braću i sestre (emocionalna i instrumentalna parentifikacija prema braći i sestrama). Uz različite vrste parentifikacije, trebalo bi ispitati i broj djece u obitelji te starost djeteta, s obzirom da je najstarije dijete u obitelji u većem riziku od parentifikacije nego što su mlađa djeca.

Nadalje, u istraživanju je korištena samo jedna čestica kako bi se ispitali roditeljski sukobi. Također, ispitana je samo učestalost roditeljskih sukoba, ali ne i sadržaj tih sukoba, koliko dijete osjeća da ti sukobi ugrožavaju dobrobit obitelji te način na koji se sukobi rješavaju (Moura i sur., 2010). Harris i suradnici (2024) u svom pregledu mjernih instrumenata korištenih za ispitivanje izloženosti nasilju u obitelji predlažu korištenje Upitnika o djetetovoj izloženosti nasilju u obitelji (*The Child Exposure to Domestic Violence Scale*, Edleson i sur., 2008). Upitnikom se ispituje učestalost nasilja u obitelji („nikad“, „ponekad“, „često“), kako je dijete saznalo za nasilje („vidio/vidjela posljedice“, „čuo/čula o tome poslije“, „čuo/čula sam dok se događalo“, „čuo/čula sam iz daleka“, „bio/bila sam blizu kad se događalo“) te koliko je dijete često interveniralo („nikad“, „ponekad“, „često“). Harris i suradnici (2024) navode kako ovaj upitnik odgovara Holdenovoj (2003) taksonomiji jer ispituje nekoliko kategorija izloženosti nasilju, poput svjedočenja, viđenja posljedica, saznanju nakon što se nasilje dogodilo te interveniranju. Osim navedenog upitnika, Moura i suradnici (2010) navode Upitnik djetetove percepcije roditeljskog sukoba (*Children's Perception of Interparental Conflict Scale*, CPIC; Grych i sur., 1992). Upitnik sadrži sedam subskala kojima se ispituje sadržaj konflikta (učestalost, intenzitet i način rješavanja), ugroženost (percepcija ugroženosti i efikasnosti suočavanja) te samookrivljanje. S obzirom da navedeni mjerni instrumenti obuhvaćaju i druge aspekte osim učestalosti sukoba, buduća istraživanja bi trebala koristiti ove ili slične mjerne instrumente.

Ograničenja ovog istraživanja vezana su i za korišteni mjerni instrument DASS-21 koji je često korišteni mjerni instrument za ispitivanje simptoma depresivnosti, anksioznosti i stresa kako među odraslom populacijom, tako i među mladima. No, recentnija istraživanja pokazuju kako predviđena faktorska struktura, tri faktora nižeg reda i jedan faktor višeg reda, među adolescentima

nije zadovoljavajuća (Jovanović i sur., 2021; Shaw i sur., 2017; Willemsen i sur., 2011). Prema Duffyu i suradnicima (2005) razlog tome može biti što mladi prilikom odgovaranja više izvještavaju o općem osjećaju negativnog raspoloženja nego o diferencijaciji depresivnosti, anksioznosti i stresa. Patrick i suradnici (2010) također navode kako djeca i adolescenti teže nego odrasli diferenciraju između depresivnosti i anksioznosti te da je u mlađoj populaciji nemoguće odvojiti ova dva konstrukta. Cummings i suradnici (2014) podržavaju ove tvrdnje, navodeći kako je vidljiv komorbiditet depresivnosti i anksioznosti, posebice u razvojnoj fazi, što i potvrđuju visoke korelacije faktora u prethodnim istraživanjima ($r = .70 - .90$). No, rezultati o faktorskoj strukturi DASS-21 su neujednačeni (Iannatone i sur., 2024; Jovanović i sur., 2021; Szabo, 2010). Yeung i suradnici (2020) su u svom sustavnom pregledu i meta-analizi o uporabi DASS-21 utvrdili kako sljedeći modeli DASS-21 imaju adekvatne parametre pristajanja modela: jednofaktorski model, trofaktorski model, bifaktorski model s općim faktorom i dva specifična faktora depresivnosti i anksioznosti te bifaktorski model s jednim općim faktorom i tri faktora depresivnosti, anksioznosti i stresa. Treba napomenuti kako sustavni pregled Yeung i suradnika (2020) ne diferencira uporabu DASS-21 među odraslima i među adolescentima. Stoga su potrebna daljnja istraživanja i meta-analize o adekvatnim modelima DASS-21 među adolescentima. U dosadašnjoj literaturi, kao alternativu DASS-21 Szabo i Lovibond (2022) su razvili DASS-Y(outh). Autori su u suradnji s adolescentima dio tvrdnji iz DASS-21 prilagodili jeziku djece i adolescenata (npr. „Mrzio sam svoj život“ umjesto „Život mi se činio besmislenim.“). Autori su konfirmatornom faktorskom analizom utvrdili da DASS-Y ima adekvatno pristajanje ($CFI = 0.93$, $TLI = 0.92$, $RMSEA = 0.045$, $RMSEA\ 90\% \ C.I. = 0.042-0.048$, $SRMR = 0.047$). U budućim istraživanjima u Hrvatskoj bi trebalo ispitati psihometrijske karakteristike ovog mjernog instrumenta.

Kao jedno od ograničenja istraživanja je i mjerenje samopoštovanja. U ovom istraživanju ispitano je samo generalno samopoštovanje, a Van Zanden i suradnici (2015) navode kako je samopoštovanje multidimenzionalni konstrukt koji se proteže u nekoliko domena, poput akademskog postignuća, fizičkog izgleda, odnosa s drugima, itd. Osim različitih domena, van der Kaap-Deeder i suradnici (2016) navode da samopoštovanje može biti „istinsko samopoštovanje“ ili samopoštovanje koje je temeljeno na ispunjavanju standarda koja osoba sama postavlja ili joj postavljaju drugi. U slučaju potonjeg, osoba će iskazivati niže razine samopoštovanja ako ne ispuni svoje ili tuđe standarde. S obzirom da u ovom istraživanju nije ispitana pozadina i vrsta

samopoštovanja, buduća istraživanja bi trebala uzeti u obzir multidimenzionalnost samopoštovanja.

Osim mjernih instrumenata, ograničenja istraživanja vezana su i za statističke obrade. U ovom radu je korišteno strukturalno modeliranje kao metoda ispitivanja odnosa varijabli. Prilikom strukturalnog modeliranja važno je odabrati adekvatne procjenitelje parametara pristajanja, poput ML, MLR, WLSMV i drugih. Prema Kyriazos i Poga-Kyrizaou (2023) te Li (2016) WLSMV adekvatnije procjenjuje parametre modela kada tvrdnje sadrže od 2 do 4 odgovora nego MLR. Podsjetimo, parentifikacija i problemi mentalnog zdravlja mjereni su tvrdnjama s odgovorima „točno – netočno“, odnosno od 0 do 3. Odabir MLR-a je mogao imati učinak na pristajanje modela u konfirmatornim faktorskim analizama te pokazati adekvatno pristajanje, iako bi WLSMV možda pokazao drugačije. No, Kyriazos i Poga-Kyrizaou (2023) navode da u slučaju različitih čestica analize u studiji trebaju biti ujednačene. Stoga je MLR odabran jer su druge varijable (roditeljski sukobi, psihička agresija, percipirane financijske teškoće i samopoštovanje) mjereni na Likertovim ljestvicama od 1 do 5(6). Nadalje, korišten je model depresivnosti i anksioznosti sa zajedničkim faktorom višeg reda. Kline (2015) navodi kako za identifikaciju modela, faktor višeg reda mora imati najmanje tri faktora nižeg reda. Kako su u ovom modelu prisutna samo dva faktora nižeg reda, njihova zasićenja su postavljena na 1. Time je zapravo propušteno ispitati adekvatno pristajanje modela s faktorom višeg reda i njegovu mjernu invarijantnost. No, takav model je odabran iz razloga što prethodna istraživanja pokazuju komorbiditet depresivnosti i anksioznosti među adolescentima te visoku korelaciju depresivnosti i anksioznosti mjerenih pomoću DASS-21 (Cummings i sur., 2014; Jovanović i sur., 2021; Szabo, 2010; Tully i sur., 2009).

Dio ograničenja istraživanja vezan je uz način provođenja istraživanja. S adolescentima je istraživanje provedeno u školama, a roditelji su upitnike ispunjavali kod kuće. U dijelu razreda nije bilo moguće osigurati da svaki učenik sjedi sam za vrijeme istraživanja. Gnambs i Kaspar (2014) navode kako osjećaj prisutnosti promatrača može povećati socijalno poželjno odgovaranje na osjetljiva pitanja čak i kada nema direktne interakcije s promatračem. Stoga je moguće da su učenici, zbog straha da će drugi vidjeti njihove odgovore davali više socijalno poželjnih odgovora na pitanja o doživljenom nasilju u obitelji i problemima mentalnog zdravlja.

6.6. Preporuke za daljnja istraživanja

Vezano za buduća istraživanja, prema Denzinu (1970) postoji nekoliko vrsta triangulacije kako bi se na različite načine odgovorilo na istraživačka pitanja. Tako se triangulacija odnosi na prikupljanje podataka kroz nekoliko različitih strategija uzorkovanja, u različita vremena, različitim kontekstima i kroz različite metode istraživanja. Stoga bi pojavu parentifikacije i njene posljedice trebalo bi ispitati u različitim dobnim skupinama kako bi se utvrdilo koja su djeca i u kojim okolnostima u riziku od preuzimanja razvojno neprikladnih uloga. Uz korištenje adekvatnijih mjernih instrumenata s mogućnostima većeg varijabiliteta, trebalo bi ponovno ispitati rodne razlike u parentifikaciji. Također, istraživanje bi trebalo provesti i u drugim dijelovima Hrvatske gdje su vrijednosne orijentacije potencijalno drugačije, gdje su ekonomske teškoće manje izražene i gdje postoji veća dostupnost socijalnih usluga. Također, pojavu parentifikacije trebalo bi ispitati u jednoroditeljskim obiteljima s obzirom na njihove specifičnosti i veći rizik od siromaštva i socijalne isključenosti nego dvoroditeljske obitelji (DZS, 2024a). Ispitivanje mjerne invarijantnosti pokazalo je jednako pristajanje modela parentifikacije kod djevojaka i mladića. No, rezultati multigrupne analize su ukazali na razlike u faktorskim zasićenjima u slučajevima psihičke agresije. Buduća istraživanja bi trebala ispitati, ne samo razlike u parentifikaciji između djevojaka i mladića, već i razlike u manifestiranju parentifikacije u različitim situacijama.

Uz navedeno, buduća istraživanja bi trebala ispitati dodatne čimbenike koji pridonose parentifikaciji u slučajevima ekonomskih teškoća jer majčine percipirane financijske teškoće objašnjavaju tek 4% varijance emocionalne parentifikacije. Prije svega, trebalo bi ispitati kako adolescenti doživljavaju financijsku situaciju u obitelji i odnos s parentifikacijom. Nadalje, u raspravi je navedeno kako ekonomske teškoće mogu značiti da će se adolescenti odricati stvari koje su njima važne, poput upisa određene srednje škole jer u drugoj potencijalno postoji plaćena praksa, odnosno, adolescenti će to možda napraviti zbog osjećaja da moraju financijski pomoći obitelji. To može narušiti njihovu temeljnu psihološku potrebu za autonomijom. Buduća istraživanja bi trebala ispitati instrumentalnu parentifikaciju, kako je ona povezana s psihološkim potrebama i emocionalnom parentifikacijom. Osim čimbenika rizika, buduća istraživanja bi trebala ispitati čimbenike otpornosti, poput socijalne podrške i potencijalne pozitivne ishode uslijed parentifikacije (Masiran i sur., 2023).

Nadalje, nepovoljne obiteljske okolnosti i posljedice istih bi trebalo ispitati kroz drugačije metodološke pristupe. Percy- Smith (2014) i Bettencourt (2020) navode kako se istraživanja o

djeci provode na djeci, iz perspektive odraslih, ali ne s djecom. Posljednjih nekoliko godina u literaturi su prisutni prijedlozi provođenja participativnih istraživanja s djecom (Morrison, 2023). U participativnim istraživanjima djeca i mladi imaju priliku izraziti svoje mišljenje te kreirati odluke koje ih se tiču. To se odnosi na postavljanje ciljeva istraživanja, odabir načina provođenja istraživanja, diseminaciju rezultata, davanje prijedloga za unapređenje onoga što je njima važno i druge akcije u zajednici (Rodriguez i Brown, 2009). U takvim istraživanjima, djeca i mladi donose svoje znanje kroz proživljeno iskustvo, a stručnjaci donose znanje o istraživanjima i različitim društvenim kontekstima te pružaju podršku djeci u provođenju istraživanja (Grace i Langhout, 2014). Kroz participativna istraživanja djeca mogu poboljšati interpersonalne, kognitivne, akademske i zagovaračke vještine (Anyon i sur., 2018). Osim pozitivnih razvojnih ishoda, participativna istraživanja omogućavaju da djeca interpretiraju rezultate istraživanja i kreiraju vlastite prijedloge o promjenama koje su njima važne, a vezane su za nepovoljna iskustva koja su proživjeli (Racine i sur., 2023). Stoga, participativna istraživanja s djecom i mladima o siromaštvu i mentalnom zdravlju bi mogla doprinijeti tome da prakse vezane uz borbu protiv siromaštva i razvijanje usluga za obitelji i mentalno zdravlje budu prilagođene djeci i mladima (Lolacono-Merves i sur., 2015).

6.7. Znanstveni i praktični doprinos istraživanja

Iako je koncept parentifikacije osmišljen 1970-ih godina, ovo je prvo istraživanje o tom konceptu u Hrvatskoj. Istraživanje podupire dosadašnje spoznaje iz kvalitativnih radova u domaćem kontekstu, kao i međunarodne spoznaje o pojavi parentifikacije uslijed ekonomskih teškoća i njenih nepovoljnih ishoda po adolescente. Time daje doprinos razumijevanju emocionalne parentifikacije kroz model obiteljskog stresa. Osim toga, istraživanje je pokazalo povezanost doživljene psihičke agresije i emocionalne parentifikacije. Iako stilovi privrženosti nisu ispitani u ovome radu, teorija privrženosti može poslužiti kao objašnjenje ove povezanosti. Rezultati istraživanja jasno ukazuju na to da je emocionalna parentifikacija povezana s internaliziranim problemima i kod djevojaka i kod mladića.

Stoga, ovo istraživanje može biti korisno stručnjacima pomažućih profesija koji rade s obiteljima u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti te nasilja u obitelji. Prije svega, istraživanje pokazuje kako jedan od rizičnih čimbenika za emocionalnu parentifikaciju mogu biti ekonomske teškoće u obitelji. Stručnjaci bi prilikom rada s obitelji trebali ispitati koje uloge

članovi obitelji imaju i evaluirati jesu li one razvojno prikladne. To bi trebali raditi s ciljem preveniranja razvoja problema mentalnog zdravlja, do kojih parentifikacija može voditi. Nadalje, stručnjaci koji rade s adolescentima koji iskazuju probleme mentalnog zdravlja također bi trebali ispitati ulogu adolescenta u obitelji i je li ona opterećujuća za adolescenta. Stručnjaci bi u obje situacije trebali planirati intervencije koje su usmjerene na osvještavanje roditelja o neprikladnim ulogama koje djeca mogu preuzimati, usvajanju roditeljske odgovornosti i osvještavanju o adekvatnim roditeljskim postupcima.

Osim direktnog rada s adolescentima i njihovim obiteljima, bilo bi nužno raditi na razvoju socijalnih usluga koje bi ublažile ekonomske teškoće obitelji, pružile intervencije obiteljima u kojima je prisutno nasilje i gdje su adolescenti u riziku od razvoja problema mentalnog zdravlja. Posebice je to važno za dijelove Hrvatske u kojima su socijalne usluge slabije razvijene, kao što su županije u ovom istraživanju. Između ostaloga, Europska Komisija je 23. travnja 2024. godine donijela Preporuku o razvoju i jačanju integriranih sustava zaštite djece. U toj Preporuci države članice su pozvane promovirati interdisciplinarnu suradnju između različitih dionika i osigurati adekvatno i održivo financiranje organizacijama koje pružaju podršku obiteljima. Osim toga, u Preporuci se navodi važnost koordiniranog pristupa u zaštiti djece koja su izložena siromaštvu, nasilju u obitelji i drugim nepovoljnim okolnostima.

Vezano za ekonomske teškoće, Stubbs i suradnici (2019) u svojoj publikaciji navode nekoliko prijedloga ublažavanja siromaštva. Autori tako navode povećanje iznosa doplatka za djecu, pravovremeno informiranje korisnika Hrvatskog zavoda socijalnog rada o socijalnim pravima, povećanje obuhvata djece iz siromašnih obitelji koje primaju stipendije za školovanje i kasnije studiranje, osigurati dugoročno i održivo financiranje organizacija civilnog društva koje pružaju usluge za djecu iz siromašnih obitelji te aktivnu ulogu donositelja odluka u pomoći u podmiranju komunalnih troškova.

Iako idući prijedlozi nisu proizašli iz ovog istraživanja, važno ih je spomenuti jer su iz dječje perspektive. U istraživanju Eurochilda (2023) o perspektivi djece o siromaštvu, djeca su navela da je potrebno povećanje minimalne plaće, osiguravanje priuštivog stanovanja, osiguravanje obroka u školama, osiguravanje besplatnih obrazovnih materijala, povećanje stipendija za djecu iz siromašnih obitelji, osnivanje fondova unutar škola namijenjenih onima u potrebi, povećanje svijesti o siromaštvu među djecom, ali i odraslima, osiguravanje sigurnih

prostora gdje djeca mogu razgovarati o problemima te veća ekonomska i emocionalna podrška djeci unutar škole.

Rezultati ovog istraživanja u kombinaciji s prethodnim radovima i preporukama mogu poslužiti kreiranju adekvatnih intervencija i politika kojima bi se pružila formalna socijalna podrška obiteljima. Time se može prevenirati djetetovo preuzimanje razvojno neprikladnih uloga i negativne posljedice koje ono donosi.

7. ZAKLJUČAK

Statistički podaci prethodnih istraživanja pokazuju visoku stopu adolescenata koji su izloženi nasilju u obitelji (Ajduković i sur., 2012), visok postotak obitelji koja žive u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti kao (DZS, 2024a) i visok postotak adolescenata koji iskazuju simptome depresivnosti i anksioznosti (Stoltenborgh i sur., 2012; 2015). Iz tog razloga, istraživanja o povezanosti ovih fenomena kroz različite medijatore je važno kako bi se utvrdili mehanizmi koji vode do internaliziranih problema. Detektiranje mehanizama je ključno kako bi se kreirale pravovremene i adekvatne intervencije s ciljem smanjivanja negativnih posljedica. Jedan od mehanizama koji vodi do negativnih posljedica u slučajevima nasilja u obitelji i ekonomskih teškoća jest parentifikacija. S obzirom da nema dosadašnjih istraživanja o parentifikaciji u Hrvatskoj, cilj ovog istraživanja bio je ispitati povezanost emocionalne parentifikacije s internaliziranim problemima adolescenata u slučajevima ekonomskih teškoća i nasilja u obitelji.

Rezultati pokazuju kako su djevojke više nego mladići izloženi psihičkoj agresiji roditelja, roditeljskim sukobima, iskazuju više razine emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema. Psihička agresija pokazala se pozitivno povezana s emocionalnom parentifikacijom adolescenata, a emocionalna parentifikacija pozitivno povezana s internaliziranim problemima. Suprotno od pretpostavljenog, roditeljski sukobi nisu bili povezani s emocionalnom parentifikacijom. Mogući uzrok izostanka značajne povezanosti je u načinu ispitivanja roditeljskih sukoba, koji nije obuhvatio percepciju roditeljskih sukoba, već samo njihovu učestalost. Nadalje, utvrđen je značajan medijacijski učinak emocionalne parentifikacije između psihičke agresije i internaliziranih problema.

U drugom modelu ispitan je učinak emocionalne parentifikacije na internalizirane probleme u slučaju ekonomskih teškoća. Majčine percipirane ekonomske teškoće povezane su s emocionalnom parentifikacijom adolescenata, a parentifikacija s internaliziranim problemima. Emocionalna parentifikacija je i u ovom modelu utvrđena kao značajan medijator između ekonomskih teškoća i internaliziranih problema. Niti u jednom modelu samopoštovanje nije imalo moderacijski učinak na odnos emocionalne parentifikacije i internaliziranih problema. Iako su rezultati sukladni prethodnim istraživanjima, izostanak moderacijskog učinka samopoštovanja upućuje da je u budućim istraživanjima nužno ispitati druge čimbenike otpornosti uslijed emocionalne parentifikacije.

Istraživanje pokazuje kako je važno prepoznati uloge koje dijete ima u obitelji i u skladu s njima kreirati intervencije. Osim toga, važno je osigurati formalne izvore socijalne podrške za obitelji i adolescente koji se nalaze u nepovoljnim situacijama, kako bi se razvojno neprikladna podrška koju djeca pružaju roditeljima smanjila. Važno je da postoje integrirani pristupi u pružanju podrške obiteljima, koji omogućuju usvajanje adekvatnih roditeljskih postupaka, ali i ublažavanje ekonomskih teškoća obitelji.

LITERATURA

1. Abi Rached, M., Hankir, A., & Zaman, R. (2021). Emotional abuse in women and girls mediated by patriarchal upbringing and its impact on sexism and mental health: A narrative review. *Psychiatria Danubina*, 33(11), 137-144. <https://hrcak.srce.hr/270227>
2. Abraham, K. M., & Stein, C. H. (2013). When Mom has a Mental Illness: Role Reversal and Psychosocial Adjustment Among Emerging Adults. *Journal of Clinical Psychology*, 69(6), 600–615. <https://doi.org/10.1002/jclp.21950>
3. Ajduković, M. i Keresteš, G. (2020). *Etički kodeks istraživanja s djecom. Drugo, revidirano izdanje*. Nacionalno etičko povjerenstvo za istraživanja s djecom.
4. Ajduković, M. i Kožljan, P. (2022). Depresivnost, anksioznost i stres adolescenata prije i za vrijeme četvrtog vala COVID-19 pandemije. *Socijalna psihijatrija*, 50 (4), 389-416. <https://doi.org/10.24869/spsih.2022.389>
5. Ajduković, M., Kregar Orekšović, K. i Laklija, M. (2007). Teorija privrženosti I suvremeni socijalni rad. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 59-91. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/11494>
6. Ajduković, M. i Pećnik, N. (1994). Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji. *Revija za socijalnu politiku*, 1(3), 269-276. <https://doi.org/10.3935/rsp.v1i3.584>
7. Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L., & Sušac, N. (2018). The internalising and externalising problems of adolescents in Croatia: Socio-demographic and family victimisation factors. *International Journal of Social Welfare*, 27(1), 88–100. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12284>
8. Ajduković, M., Rajter, M. i Rezo, I. (2019). Obiteljski odnosi i roditeljstvo u obiteljima različitog prihoda: kako je život u visokom riziku od siromaštva povezan s funkcioniranjem obitelji adolescenata?. *Revija za socijalnu politiku*, 26(1), 69-94. <https://doi.org/10.3935/rsp.v26i1.1602>
9. Ajduković, M., Rimac, I., Rajter, M. i Sušac, N. (2012). Epidemiološko istraživanje prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(3), 367-412. <https://hrcak.srce.hr/96677>
10. Anyon, Y., Bender, K., Kennedy, H., & Dechants, J. (2018). A systematic review of youth participatory action research (YPAR) in the United States: Methodologies, youth outcomes,

- and future directions. *Health Education & Behavior*, 45(6), 865-878. <https://doi.org/10.1177/1090198118769357>
11. Alegre, A. (2011). Parenting styles and children's emotional intelligence: What do we know? *The Family Journal*, 19(1), 56–62.
 12. Allen, M. (2007). The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods.
 13. Alexander, P. C. (2003). Parent-child role reversal: Development of a measure and test of an attachment theory model. *Journal of Systemic Therapies*, 22(2), 31–44. <https://doi.org/10.1521/jsyt.22.2.31.23349>
 14. Alexander, P. C., Teti, L., & Anderson, C. L. (2000). Childhood sexual abuse history and role reversal in parenting. *Child Abuse and Neglect*, 24(6), 829–838.
 15. Alsaad, A. J., Azhar, Y., & Al Nasser, Y. (2023). *Depression in children*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK534797/>
 16. Álvarez, A., Suárez, N., Tuero, E., Núñez, J. C., Valle, A., & Regueiro, B. (2015). Family involvement, adolescent self-concept, and academic performance. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 5(3), 293-311.
 17. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
 18. Ames, C. S., Richardson, J., Payne, S., Smith, P., & Leigh, E. (2014). Mindfulness-based cognitive therapy for depression in adolescents. *Child and adolescent mental health*, 19(1), 74–78. <https://doi.org/10.1111/camh.12034>
 19. Amstad, F. T., Meier, L. L., Fasel, U., Elfering, A., & Semmer, N. K. (2011). A meta-analysis of work–family conflict and various outcomes with a special emphasis on cross-domain versus matching-domain relations. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(2), 151–169. <https://doi.org/10.1037/a0022170>
 20. Ayton, A., Rasool, H., & Cottrell, D. (2003). Deliberate self-harm in children and adolescents: Association with social deprivation. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 12(6), 303-307. <https://doi.org/10.1007/s00787-003-0344-0>
 21. Baggett, E., Shaffer, A., & Muetzelfeld, H. (2015). Father–Daughter Parentification and Young Adult Romantic Relationships Among College Women. *Journal of Family Issues*, 36(6), 760–783. <https://doi.org/10.1177/0192513X13499759>

22. Batterham PJ, Christensen H, Caelear AL. (2013). Anxiety symptoms as precursors of major depression and suicidal ideation. *Depression and Anxiety*, 30,908–916. <https://doi.org/10.1002/da.22066>
23. Behr, D. (2017). Assessing the use of back translation: the shortcomings of back translation as a quality testing method. *International Journal of Social Research Methodology*, 20(6), 573-584. <https://doi.org/10.1080/13645579.2016.1252188>
24. Bekir, P., McLellan, T., Childress, A. R., & Gariti, P. (1993). Role reversals in families of substance abusers: A transgenerational phenomenon. *International Journal of the Addictions*, 28, 613-630.
25. Bender, S. M. (2004). Transgenerational effects of the Holocaust: Past, present, and future. *Journal of Loss and Trauma*, 9(3), 205-215. <https://doi.org/10.1080/15325020490458318>
26. Bernet, W., von Boch-Galhau, W., Baker, A.J., Morrison, S.L. (2010). Parental alienation, DSM-5, and ICD-11. *The American Journal of Family Therapy*, 38(2), 76-187.
27. Bettencourt, G. M. (2020). Embracing problems, processes, and contact zones: Using youth participatory action research to challenge adultism. *Action Research*, 18(2), 153-170. <https://doi.org/10.1177/1476750318789475>
28. Bilić, V., Buljan-Flander, G. & Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
29. Bishop, S., & Ingersoll, G. (1989). Effects of marital conflict and family structure on the self-concepts of pre- and early adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 18(1), 25–38. <https://doi.org/10.1007/bf02139244>
30. Black, B. B., & Weisz, A. N. (2005). Dating violence: A qualitative analysis of Mexican American youths' views. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 13(3), 69–90.
31. Bleidorn, W., Arslan, R. C., Denissen, J. J., Rentfrow, P. J., Gebauer, J. E., Potter, J., et al. (2016). Age and gender differences in self-esteem: A cross-cultural window. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(3), 396-410. <https://doi.org/10.1037/pspp0000078>
32. Blom, N., Kraaykamp, G., & Verbakel, E. (2019). Current and expected economic hardship and satisfaction with family life in Europe. *Journal of Family Issues*, 40(1), 3–32. <https://doi.org/10.1177/0192513X18802328>
33. Branden, N. (1969). *The Psychology of Self-Esteem*. San Francisco, CA: WH Freeman.

34. Borchet, J., Hooper, L.M., Tomek, S. (2022). Parentification in Polish Adolescents: a Prevalence Study. *Journal of Children and Adolescent Trauma* 15, 567–583. <https://doi.org/10.1007/s40653-021-00411-8>
35. Borchet, J., & Lewandowska-Walter, A. (2017). Parentification - its direction and perceived benefits in terms of connections with late adolescents' emotional regulation in the situation of marital conflict. *Current Issues in Personality Psychology*, 5(2), 113–122. <https://doi.org/10.5114/cipp.2017.66092>
36. Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., Połomski, P., Peplińska, A., & Hooper, L. M. (2020). We are in this Together: Retrospective Parentification, Sibling Relationships, and Self-Esteem. *Journal of Child and Family Studies*, 29(10), 2982–2991. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01723-3>
37. Borchet, J., Lewandowska-Walter, A., & Rostowska, T. (2016). The relationship between the experience of parentification and self-esteem among young adults. *Polish Journal of Social Science*, 11(1), 99–113
38. Bordin, I. A., Handegård, B. H., Paula, C. S., Duarte, C. S., & Rønning, J. A. (2022). Home, school, and community violence exposure and emotional and conduct problems among low-income adolescents: The moderating role of age and sex. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 57(1), 95-110. <https://doi.org/10.1007/s00127-021-02143-4>
39. Boszormenyi-Nagy, I. & Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Hagerstown, MD: Harper & Row.
40. Branje, S., de Moor, E. L., Spitzer, J., & Becht, A. I. (2021). Dynamics of Identity Development in Adolescence: A Decade in Review. *Journal of research on adolescence : the official journal of the Society for Research on Adolescence*, 31(4), 908–927. <https://doi.org/10.1111/jora.12678>
41. Broderick, P. C., & Korteland, C. (2002). Coping style and depression in early adolescence: Relationships to gender, gender role, and implicit beliefs. *Sex Roles*, 46(5-6), 201-213.
42. Brown, S., Fite, P. J., Stone, K., Richey, A., & Bortolato, M. (2018). Associations between emotional abuse and neglect and dimensions of alexithymia: The moderating role of sex. *Psychological trauma : theory, research, practice and policy*, 10(3), 300–308. <https://doi.org/10.1037/tra0000279>

43. Byng-Hall, J. (2008). The significance of children fulfilling parental roles: Implications for family therapy. *Journal of Family Therapy*, 30(2), 147–162. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2008.00423.x>
44. Byrne, B. M. (2012). *Structural Equation Modeling with Mplus: Basic Concepts, Applications, and Programming*. London: Routledge.
45. Buljan Flander, G. & Kocijan Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M. usluge.
46. Burton, L. (2007). Childhood adultification in economically disadvantaged families: A conceptual model. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 56(4), 329–345. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2007.00463.x>
47. Burton, S., Hooper, L. M., Tomek, S., Cauley, B., Washington, A., & Pössel, P. (2018). The Mediating Effects of Parentification on the Relation Between Parenting Behavior and Well-Being and Depressive Symptoms in Early Adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 27(12), 4044–4059. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1215-0>
48. Cantón-Cortés, D., Cortés, M. R., & Cantón, J. (2020). Child Sexual Abuse and Suicidal Ideation: The Differential Role of Attachment and Emotional Security in the Family System. *International journal of environmental research and public health*, 17(9), 3163. <https://doi.org/10.3390/ijerph17093163>
49. Champion, J. E., Jaser, S. S., Reeslund, K. L., Simmons, L., Potts, J. E., Shears, A. R., & Compas, B. E. (2009). Caretaking behaviors by adolescent children of mothers with and without a history of depression. *Journal of Family Psychology*, 23(2), 156–166. <https://doi.org/10.1037/a0014978>
50. Chee, L. P., Goh, E. C. L., & Kuczynski, L. (2014). Oversized loads: Child parentification in low-income families and underlying parent-child dynamics. *Families in Society*, 95(3), 204–212. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.2014.95.26>
51. Chiu, A., Falk, A., & Walkup, J. T. (2016). Anxiety Disorders Among Children and Adolescents. *Focus (American Psychiatric Publishing)*, 14(1), 26–33. <https://doi.org/10.1176/appi.focus.20150029>
52. Chung, D. (2007). Making meaning of relationships: Young Women’s experiences and understandings of dating violence. *Violence Against Women*, 13(12), 1274–1295.

53. Cho, A. R., & Lee, S. Y. (2019). Exploring effects of childhood parentification on adult-depressive symptoms in Korean college students. *Journal of Clinical Psychology, 75*(4), 801–813. <https://doi.org/10.1002/jclp.22737>
54. Cheung, G. W., & Rensvold, R. B. (2002). Evaluating goodness-of-fit indexes for testing measurement invariance. *Structural Equation Modeling, 9*(2), 233–255. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0902_5
55. Cohen, S., Murphy, M. L. M., & Prather, A. A. (2019). Ten Surprising Facts About Stressful Life Events and Disease Risk. *Annual review of psychology, 70*, 577–597. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-102857>
56. Callaghan, J. E., Alexander, J. H., Sixsmith, J., & Fellin, L. C. (2016). Children's experiences of domestic violence and abuse: Siblings' accounts of relational coping. *Clinical child psychology and psychiatry, 21*(4), 649–668. <https://doi.org/10.1177/1359104515620250>
57. Caruana, C. (2010). Picking up the Pieces: Family Functioning in the Aftermath of Natural Disaster. *Family Matters, (84)*, 79–88. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.991914259297512>
58. Cicchetti, D., & Doyle, C. (2016). Child maltreatment, attachment and psychopathology: mediating relations. *World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA), 15*(2), 89–90. <https://doi.org/10.1002/wps.20337>
59. Claxton, S. E., Deluca, H. K., & Van Dulmen, M. H. M. (2015). Testing psychometric properties in dyadic data using confirmatory factor analysis: Current practices and recommendations. *TPM-Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology, 22*(2), 181–198.
60. Conger, R. D., Conger, K. J., Elder, G. H., Jr, Lorenz, F. O., Simons, R. L., & Whitbeck, L. B. (1992). A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child development, 63*(3), 526–541. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01644.x>
61. Conger, K. J., Rueter, M. A. & Conger, R. D. (2000.) The role of economic pressure in the lives of parents and their adolescents: The family stress model. In: Crockett L. J. & Silbereisen R. K. (Eds.), *Negotiating adolescence in times of social change* (201-223). Cambridge: Cambridge University Press.

62. Coutinho, F. C., Dias, G. P., do Nascimento Bevilaqua, M. C., Gardino, P. F., Pimentel Rangé, B., & Nardi, A. E. (2010). Current concept of anxiety: implications from Darwin to the DSM-V for the diagnosis of generalized anxiety disorder. *Expert review of neurotherapeutics*, *10*(8), 1307–1320. <https://doi.org/10.1586/ern.10.101>
63. Cox, C. E., Kotch, J. B., & Everson, M. D. (2003). A longitudinal study of modifying influences in the relationship between domestic violence and child maltreatment. *Journal of Family Violence*, *18*(1), 5–17
64. Crawford, T. N., Cohen, P., Midlarsky, E., & Brook, J. S. (2001). Internalizing symptoms in adolescents: Gender differences in vulnerability to parental distress and discord. *Journal of Research on Adolescence*, *11*(1), 95–118. <https://doi.org/10.1111/1532-7795.00005>
65. Cree, V. E. (2003). Worries and problems of young carers: Issues for mental health. *Child and Family Social Work*, *8*, 301–309. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2206.2003.00292.x>
66. Crnković, D. (2017). Anksioznost i kako ju liječiti. *Medicus*, *26*(2 Psihijatrija danas), 185–191. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/189044>
67. Crockett, S. A. (2012). *A Five-Step Guide to Conducting SEM Analysis in Counseling Research*. *Counseling Outcome Research and Evaluation*, *3*(1), 30–47. <https://doi.org/10.1177/2150137811434142>
68. Cummings, E. M. (1998). Children exposed to marital conflict and violence: Conceptual and theoretical directions. In G. W. Holden, R. Geffner, & E. N. Jouriles (Eds.), *Children exposed to marital violence: Theory, research, and applied issues* (pp. 55–93). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10257-002>
69. Cummings, C. M., Caporino, N. E., & Kendall, P. C. (2014). Comorbidity of anxiety and depression in children and adolescents: 20 years after. *Psychological bulletin*, *140*(3), 816–845. <https://doi.org/10.1037/a0034733>
70. Cummings, E. M., & Davies, P. (1996). Emotional security as a regulatory process in normal development and the development of psychopathology. *Development and Psychopathology*, *8*(1), 123–139. <https://doi.org/10.1017/S0954579400007008>
71. Cummings, E. M., & El-Sheikh, M. (1991). Children's coping with angry environments: A process-oriented approach. In E. M. Cummings, A. L. Greene, & K. H. Karraker (Eds.), *Life-span developmental psychology: Perspectives on stress and coping* (pp. 131–150). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

72. Cyranowski, J. M., Frank, E., Young, E., & Shear, M. K. (2000). Adolescent onset of the gender difference in lifetime rates of major depression: A theoretical model. *Archives of General Psychiatry*, *57*(1), 21-27. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.57.1.21>
73. Dariotis, J. K., Chen, F. R., Park, Y. R., Nowak, M. K., French, K. M., & Codamon, A. M. (2023). Parentification Vulnerability, Reactivity, Resilience, and Thriving: A Mixed Methods Systematic Literature Review. *International journal of environmental research and public health*, *20*(13), 6197. <https://doi.org/10.3390/ijerph20136197>
74. Davies, P. T., Forman, E. M., Rasi, J. A., & Stevens, K. I. (2002). Assessing children's emotional security in the interparental relationship: the security in the interparental subsystem scales. *Child Development*, *73*, 544–562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00423>.
75. Davies, P. T., & Woitach, M. J. (2008). Children's Emotional Security in the Interparental Relationship. *Current Directions in Psychological Science*, *17*(4), 269–274. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2008.00588.x>
76. Davies, P. T., Winter, M. A., & Cicchetti, D. (2006). The implications of emotional security theory for understanding and treating childhood psychopathology. *Development and psychopathology*, *18*(3), 707–735. <https://doi.org/10.1017/s0954579406060354>
77. Dearden, C., & Becker, S. (2004). *Young carers in the UK: The 2004 report*. Loughborough University. Online resource. <https://hdl.handle.net/2134/627>
78. Delgado, M., Killoren, S., & Updegraff, K. (2013). Economic hardship and Mexican-origin adolescents' adjustment: Examining adolescents' perceptions of hardship and parent–adolescent relationship quality. *Journal of Family Psychology*, *27*(5), 827–837.
79. Demidenko, N., Tasca, G. A., Kennedy, N., & Bissada, H. (2010). The Mediating Role of Self-Concept in the Relationship Between Attachment Insecurity and Identity Differentiation Among Women with an Eating Disorder. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *29*(10), 1131–1152. <https://doi.org/10.1521/jscp.2010.29.10.1131>
80. Denzin, N. (1970). *The Research Art in Sociology*. London: Butterworth.
81. Dodson, L., & Dickert, J. (2004). Girls' family labor in low-income households: A decade of qualitative research. *Journal of Marriage and Family*, *66*(2), 318–332. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00023.x>

82. Domagała-Zysk, E. (2006). The significance of adolescents' relationships with significant others and school failure. *School Psychology International*, 27(2), 232–247. <https://doi.org/10.1177/0143034306064550>
83. Doucet, M., & Fortin, A. (2010). La parentification et les conflits de loyauté chez l'enfant exposé à la violence conjugale: Contribution du point de vue de l'enfant sur la violence [Parentification and loyalty conflicts in children exposed to domestic violence: Contribution of children's appraisal of violence]. *Enfance*, 62(2), 201–221. <https://doi.org/10.4074/S0013754510002041>
84. Doucet, M., & Fortin, A. (2014). Examen des profils d'adaptation chez les enfants exposés à la violence conjugale. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, 46(2), 162-174. <https://doi.org/10.1037/a0028368>
85. Družić Ljubotina, O., Sabolić, T., & Kletečki Radović, M. (2017). Život obitelji s djecom u uvjetima siromaštva iz perspektive roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 243-276. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.185>
86. Državni zavod za statistiku (2024a). Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2023. godini. <https://podaci.dzs.hr/2024/hr/77038#:~:text=Prema%20podacima%20Ankete%2C%20stopa%20rizika,12%20440%20eura%20na%20godinu.>
87. Državni zavod za statistiku (2024b). Vrijednost indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti 2024. <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednost-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2024/5508>
88. Duffy, C. J., Cunningham, E. G., & Moore, S. M. (2005). Brief report: The factor structure of mood states in an early adolescent sample. *Journal of Adolescence*, 28, 677–680.
89. Dvir, Y., Ford, J. D., Hill, M., & Frazier, J. A. (2014). Childhood maltreatment, emotional dysregulation, and psychiatric comorbidities. *Harvard review of psychiatry*, 22(3), 149–161. <https://doi.org/10.1097/HRP.0000000000000014>
90. East, P. L. (2010). Children's provision of family caregiving: Benefit or burden? *Child Development Perspectives*, 4(1), 55-61. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2009.00118.x>
91. East, P. L., Weisner, T. S., & Reyes, B. T. (2006). Youths' caretaking of their adolescent sisters' children: Its cost and benefits for youths' development. *Applied Developmental Science*, 10, 86–95.

92. Edleson, J. L., Shin, N., & Armendariz, K. K. J. (2008). Measuring children's exposure to domestic violence: The development and testing of the Child Exposure to Domestic Violence (CEDV) Scale. *Children and Youth Services Review*, 30(5), 502–521. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2007.11.006>
93. Edwards, C., Bolton, R., Salazar, M., Vives-Cases, C., & Daoud, N. (2022). Young people's constructions of gender norms and attitudes towards violence against women: a critical review of qualitative empirical literature. *Journal of Gender Studies*, 33(1), 100–111. <https://doi.org/10.1080/09589236.2022.2119374>
94. Elder, G. H., Jr. (1974). *Children of the great depression. Social change in life experience*. Chicago: University of Chicago Press.
95. Ellonen, N., Kääriäinen, J., Sariola, H., Helweg-Larsen, K., & Bøving Larsen, H. (2011). Adolescents' experiences of parental violence in Danish and Finnish families: A comparative perspective. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 12(2), 173-197. <https://doi.org/10.1080/14043858.2011.622076>
96. Emmen, R. A., Malda, M., Mesman, J., van Ijzendoorn, M. H., Prevoe, M. J., & Yeniad, N. (2013). Socioeconomic status and parenting in ethnic minority families: testing a minority family stress model. *Journal of family psychology : JFP : journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, 27(6), 896–904. <https://doi.org/10.1037/a0034693>
97. Estévez, E., Murgui, S., & Musitu, G. (2009). Psychological adjustment in bullies and victims of school violence. *European Journal of Psychology of Education*, 24(4), 473–483. <https://doi.org/10.1007/BF03178762>
98. Eurochild. (2023). *Poverty takes away the right to childhood Children's perceptions of poverty in 4 EU Member States*. <https://www.eurochild.org/resource/poverty-takes-away-the-right-to-childhood/>
99. Eskelä-Haapanen, S., Vasalampi, K., & Lerkkanen, M. K. (2021). Students' Positive Expectations and Concerns Prior to the School Transition to Lower Secondary School. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(7), 1252–1265. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1791248>
100. Estévez, E., Murgui, S., Musitu, G., & Moreno, D. (2008). Family climate, school climate, and adolescent life satisfaction. *Revista Mexicana de Psicología*, 25(1), 119-128.

101. Ercegovac, I. R. i Penezić, Z. (2019). Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa (DASS). U A. Proroković, V. Čubela Adorić, Z. Penezić i I. T. Junaković (Ur.), *Zbirka psiholoških skala i upitnika* (svezak 6, str. 17-24). Zadar, Hrvatska.
102. Eurostat (2021). *Glossary: Material Deprivation*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Material_deprivation
103. Eurostat (2024). *Living conditions in Europe - material deprivation and economic strain*. https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_material_deprivation_and_economic_strain#Key_findings
104. Euser, S., Alink, L. R., Pannebakker, F., Vogels, T., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van IJzendoorn, M. H. (2013). The prevalence of child maltreatment in the Netherlands across a 5-year period. *Child abuse & neglect, 37*(10), 841–851. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.07.004>
105. Fitzgerald, M. M., Schneider, R. A., Salstrom, S., Zinzow, H. M., Jackson, J., & Fossel, R. V. (2008). Child sexual abuse, early family risk, and childhood parentification: Pathways to current psychosocial adjustment. *Journal of Family Psychology, 22*(2), 320–324. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.22.2.320>
106. Fosco, G. M., & Grych, J. H. (2007). Emotional expression in the family as a context for children's appraisals of interparental conflict. *Journal of Family Psychology, 21*(2), 248–258. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.2.248>
107. Friedline, T., Chen, Z., & Morrow, S. (2021). Families' financial stress & well-being: The importance of the economy and economic environments. *Journal of Family and Economic Issues, 42*(Suppl 1), 34–51. <https://doi.org/10.1007/s10834-020-09694-9>
108. George, C., & Solomon, J. (2008). The caregiving system: A behavioral systems approach to parenting. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed., pp. 833–856). The Guilford Press.
109. Gnambs, T., & Kaspar, K. (2015). Disclosure of sensitive behaviors across self-administered survey modes: A meta-analysis. *Behavior Research Methods, 47*, 1237-1259. <https://doi.org/10.3758/s13428-014-0533-4>
110. Godsall, R., & Jurkovic, G.J. (1995). The parentification questionnaire-youth.
111. Godsall, R. E., Jurkovic, G. J., Emshoff, J., Anderson, L., & Stanwyck, D. (2004). Why some kids do well in bad situations: Relation of parental alcohol misuse and parentification to

- children's self-concept. *Substance Use & Misuse*, 39(5), 789–809. <https://doi.org/10.1081/JA120034016>
112. Goldner, L., Sachar, S. C., & Abir, A. (2019). Mother-Adolescent Parentification, Enmeshment and Adolescents' Intimacy: The Mediating Role of Rejection Sensitivity. *Journal of Child and Family Studies*, 28(1), 192–201. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1244-8>
 113. Goldner, L., Abir, A., & Sachar, C. S. (2017). Adolescents' True-Self Behavior and Parent-Adolescent Boundary Dissolution: The Mediating Role of Rejection Sensitivity. *Child Indicators Research*, 10(2), 381–402. <https://doi.org/10.1007/s12187-016-9379-x>
 114. Gomez-Baya, D., Babić Čikeš, A., Hirnstein, M., Kurtović, A., Vrdoljak, G., & Wiium, N. (2022). Positive Youth Development and Depression: An Examination of Gender Differences in Croatia and Spain. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.689354>
 115. Grace, S., & Langhout, R. D. (2014). Questioning our questions: Assessing question asking practices to evaluate a yPAR program. *Urban Review*, 46(4), 703–724. <https://doi.org/10.1007/s11256-014-0279-4>
 116. Griffin, D. W., & Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 430-445.
 117. Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108(2), 267–290. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.2.267>
 118. Guille, L. (2004). Men who batter and their children: An integrated review. *Aggression and Violent Behaviour*, 9, 129–163.
 119. Gunzler, D., Chen, T., Wu, P., & Zhang, H. (2013). Introduction to mediation analysis with structural equation modeling. *Shanghai Archives of Psychiatry*, 25(6), 390-394. <https://doi.org/10.3969/j.issn.1002-0829.2013.06.009>
 120. Haefner J. (2014). An application of Bowen family systems theory. *Issues in mental health nursing*, 35(11), 835–841. <https://doi.org/10.3109/01612840.2014.921257>

121. Halman, L., Reeskens, T., Sieben, I., & Zundert, M. van. (2022). Atlas of European Values: Change and Continuity in Turbulent Times. *Open Press TiU*. <https://doi.org/10.26116/6p8v-tt12>
122. Harris, R. J., Channon, A. A., & Morgan, S. A. (2024). Childhood exposure to domestic violence: Can global estimates on the scale of exposure be obtained using existing measures? *Frontiers in Public Health, 12*, 1181837. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1181837>
123. Harrison, D., Albanese, P., & Berman, R. (2014). Parent-adolescent relationships in military families affected by post-traumatic stress disorder. *Canadian Social Work Review / Revue Canadienne de Service Social, 31*(1), 85–107. <http://www.jstor.org/stable/43486312>
124. Haxhe, S. (2016). Parentification and Related Processes: Distinction and Implications for Clinical Practice. *Journal of Family Psychotherapy, 27*(3), 185-199.
125. Hay, I., Ashman, A.F., & Van Kraayenoord, C.E. (1998). The influence of gender, academic achievement and non-school factors upon pre-adolescent self-concept. *Educational Psychology, 18*, 461–470
126. Hietamäki, J., Huttunen, M., & Husso, M. (2021). Gender differences in witnessing and the prevalence of intimate partner violence from the perspective of children in Finland. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(9), 4724. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094724>
127. Hoffman, Y., & Shrira, A. (2019). Variables Connecting Parental PTSD to Offspring Successful Aging: Parent-Child Role Reversal, Secondary Traumatization, and Depressive Symptoms. *Frontiers in psychiatry, 10*, 718. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00718>
128. Holden, G. W. (2003). Children exposed to domestic violence and child abuse: Terminology and taxonomy. *Clinical Child and Family Psychology Review, 6*(3), 151-160. <https://doi.org/10.1023/A:1024906315255>
129. Holsen, I., Geldhof, J., Larsen, T., & Aardal, E. (2017). The five Cs of positive youth development in Norway: Assessment and associations with positive and negative outcomes. *International Journal of Behavioral Development, 41*(5), 559–569. <https://doi.org/10.1177/0165025416645668>
130. Holt, S., Buckley, H., & Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect, 32*(8), 797-810. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.02.004>

131. Hooper, L. M. (2007). The Application of Attachment Theory and Family Systems Theory to the Phenomena of Parentification. *The Family Journal*, 15(3), 217-223.
132. Hooper, L. M., Tomek, S. E., Doehler, K., & Jankowski, P. J. (2012). Patterns of Self-Reported Alcohol Use, Depressive Symptoms, and Body Mass Index in a Family Sample: The Buffering Effects of Parentification. *The Family Journal*, 20(2), 164–178. <https://doi.org/10.1177/1066480711435320>
133. Hooper, L. M., Tomek, S., Bond, J. M., & Reif, M. S. (2015). Race/Ethnicity, Gender, Parentification, and Psychological Functioning: Comparisons Among a Nationwide University Sample. *The Family Journal*, 23(1), 33–48. <https://doi.org/10.1177/1066480714547187>
134. Hoyle, H.R. (2012). *Handbook of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
135. Hyysalo, N., Sorsa, M., & Flykt, M. (2023). Preschool children's coping and caregiver support in families with maternal substance misuse: A qualitative study. *Nordic Psychology*, 75(3), 273-294. <https://doi.org/10.1080/19012276.2022.2085160>
136. Hu, L.-t., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
137. Jankowski, P. J., Hooper, L. M., Sandage, S. J., & Hannah, N. J. (2013). Parentification and mental health symptoms: Mediator effects of perceived unfairness and differentiation of self. *Journal of Family Therapy*, 35(1), 43–65. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2011.00574.x>
138. Iannattone, S., Mignemi, G., Pivetta, E., Gatta, M., Sica, C., Cardi, V., Canale, N., Spoto, A., & Bottesi, G. (2024). Are anxiety, depression, and stress distinguishable in Italian adolescents? an examination through the Depression Anxiety Stress Scales-21. *PLoS one*, 19(2), e0299229. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0299229>
139. Inglis, G., Jenkins, P., McHardy, F., Sosu, E., & Wilson, C. (2022). Poverty stigma, mental health, and well-being: A rapid review and synthesis of quantitative and qualitative research. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 33(4), 783-806. <https://doi.org/10.1002/casp.2677>
140. Jindal-Snape, D., & Miller, D. J. (2008). A challenge of living? Understanding the psychosocial processes of the child during primary-secondary transition through resilience and self-

- esteem theories. *Educational Psychology Review*, 20(3), 217–236. <https://doi.org/10.1007/s10648-008-9074-7>
141. Jovanović, V., Gavrilov-Jerković, V., & Lazić, M. (2021). Can adolescents differentiate between depression, anxiety, and stress? Testing competing models of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS-21). *Current Psychology*, 40(12), 6045–6056. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00540-2>
142. Jugović, I. & Kamenov, Ž. (2008). Razvoj instrumenta za ispitivanje rodnih uloga u adolescenciji. *Suvremena psihologija*, 11 (1), 93-106. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/81401>
143. Jurkovic, G. J., Jessee, E. H., & Goglia, L. R. (1991). Treatment of parental children and their families: Conceptual and technical issues. *American Journal of Family Therapy*, 19(4), 302–314. <https://doi.org/10.1080/01926189108250862>
144. Jurkovic, G. J., Kuperminc, G. P., Sarac, T., & Weisshaar, D. (2005). Role of filial responsibility in the post-war adjustment of Bosnian young adolescents. *Journal of Emotional Abuse*, 5(4), 219-235. https://doi.org/10.1300/J135v05n04_03
145. Jurkovic, G. J., Thirkield, A., & Morrell, R. (2001). Parentification of adult children of divorce: A multidimensional analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(3), 245–257. <https://doi.org/10.1023/A:1010349925974>
146. Kane, A., Yarker, J., & Lewis, R. (2021). Measuring self-confidence in workplace settings: A conceptual and methodological review of measures of self-confidence, self-efficacy and self-esteem. *International Coaching Psychology Review*, 16(1), 67-78. <https://doi.org/10.53841/bpsicpr.2021.16.1.67>
147. Karakus, , Ö. (2012). Relation between childhood abuse and self-esteem in adolescence. *International Journal of Human Sciences*, 2(9), 753–763
148. Katz, J., Petracca, M., & Rabinowitz, J. (2009). A retrospective study of daughters' emotional role reversal with parents, attachment anxiety, excessive reassurance-seeking, and depressive symptoms. *American Journal of Family Therapy*, 37(3), 185–195. <https://doi.org/10.1080/01926180802405596>
149. Keresteš, G., Brković, I. i Kuterovac Jagodić, G. (2011). Doživljaj kompetentnosti u roditeljskoj ulozi i sukobi između roditelja i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 14 (1), 17-34. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/83104>

150. Kerr, M. & Bowen, M. (1988). *Family evaluation: An approach based on Bowen theory*. New York: Norton.
151. Kieling, C., Baker-Henningham, H., Belfer, M., Conti, G., Ertem, I., Omigbodun, O., Rohde, L. A., Srinath, S., Ulkuer, N., & Rahman, A. (2011). Child and adolescent mental health worldwide: Evidence for action. *The Lancet*, 378(9801), 1515–1525.
152. King, R. B., & Datu, J. A. (2017). Happy classes make happy students: Classmates' well-being predicts individual student well-being. *Journal of School Psychology*, 65, 116-128.
153. Kline, R. (2016). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
154. Kletečki Radović, M., Vejmělka, L., & Družić Ljubotina, O. (2017). Učinak siromaštva na dobrobit i kvalitetu života obitelji iz perspektive djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 199-242. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.181>
155. Kohn, P. M., & Macdonald, J. E. (1992). The Survey of Recent Life Experiences: a decontaminated Hassles Scale for adults. *Journal of behavioral medicine*, 15(2), 221–236. <https://doi.org/10.1007/BF00848327>
156. Kong, J. (2018). Effect of Caring for an Abusive Parent on Mental Health: The Mediating Role of Self-Esteem. *The Gerontologist*, 58(3), 456–466, <https://doi.org/10.1093/geront/gnx053>
157. Kuperminc, Gabriel P.; Jurkovic, Gregory J.; Casey, S. (2009). Relation of filial responsibility to the personal and social adjustment of Latino adolescents from immigrant families.. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 14–22. <https://doi.org/10.1037/a0014064>
158. Kyriazos, T., & Poga-Kyriazou, M. (2023). Applied psychometrics: Estimator considerations in commonly encountered conditions in CFA, SEM, and EFA practice. *Psychology*, 14(5), Article 145043. <https://doi.org/10.4236/psych.2023.145043>
159. Lachowicz-Tabaczek, K., & Śniecińska, J. (2011). Self-concept and self-esteem: How the content of the self-concept reveals sources and functions of self-esteem. *Polish Psychological Bulletin*, 2(1), 24-35. <https://doi.org/10.2478/v10059-011-0005-y>
160. Lansford, J. E., Chang, L., Dodge, K. A., Malone, P. S., Oburu, P., Palmérus, K., Bacchini, D., Pastorelli, C., Bombi, A. S., Zelli, A., Tapanya, S., Chaudhary, N., Deater-Deckard, K., Manke, B., & Quinn, N. (2005). Physical discipline and children's adjustment: cultural

- normativeness as a moderator. *Child development*, 76(6), 1234–1246.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00847.x>
161. Lansford, J. E., Godwin, J., Al-Hassan, S. M., Bacchini, D., Bornstein, M. H., Chang, L., Chen, B. B., Deater-Deckard, K., Di Giunta, L., Dodge, K. A., Malone, P. S., Oburu, P., Pastorelli, C., Skinner, A. T., Sorbring, E., Steinberg, L., Tapanya, S., Alampay, L. P., Uribe Tirado, L. M., & Zelli, A. (2018). Longitudinal associations between parenting and youth adjustment in twelve cultural groups: Cultural normativeness of parenting as a moderator. *Developmental psychology*, 54(2), 362–377.
<https://doi.org/10.1037/dev0000416>
 162. Lansford, J. E., Sharma, C., Malone, P. S., Woodlief, D., Dodge, K. A., Oburu, P., ... Di Giunta, L. (2014). Corporal Punishment, Maternal Warmth, and Child Adjustment: A Longitudinal Study in Eight Countries. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 43(4), 670–685. <https://doi.org/10.1080/15374416.2014.893518>
 163. Lawrence, J., Ashford, K., & Dent, P. (2006). Gender differences in coping strategies of undergraduate students and their impact on self-esteem and attainment. *Active Learning in Higher Education*, 7(3), 273–281.
 164. Leary, M. R., & Baumeister, R. F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. U M. P. Zanna (ur.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 32, str. 1–62). New York, NY: Academic Press.
 165. Levendosky, A. A., Huth-Bocks, A. C., Semel, M. A., & Shapiro, D. L. (2002). Trauma Symptoms in Preschool-Age Children Exposed to Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 17(2), 150-164. <https://doi.org/10.1177/0886260502017002003>
 166. Leung, C. L. K., Bender, M., & Kwok, S. Y. C. L. (2017). A comparison of positive youth development against depression and suicidal ideation in youth from Hong Kong and the Netherlands. *International journal of adolescent medicine and health*, 32(2), <https://doi.org/10.1515/ijamh-2017-0105>
 167. Lin, G.-C., Wen, Z., Marsh, H. W., & Lin, H.-S. (2010). Structural equation models of latent interactions: Clarification of orthogonalizing and double-mean-centering strategies. *Structural Equation Modeling*, 17(3), 374–391. <https://doi.org/10.1080/10705511.2010.488999>

168. LoIacono Merves, M., Rodgers, C. R. R., Silver, E. J., Sclafane, J. H., & Bauman, L. J. (2015). Engaging and sustaining adolescents in community-based participatory research: Structuring a youth-friendly community-based participatory research environment. *Family & Community Health, 38*(1), 22-32. <https://doi.org/10.1097/FCH.0000000000000057>
169. Lovibond, S.H. & Lovibond, P.F. (1995). Manual for the Depression Anxiety Stress Scales. (2nd. Ed.) Sydney: Psychology Foundation.
170. Low, N., & Mounts, N. S. (2022). Economic stress, parenting, and adolescents' adjustment during the COVID-19 pandemic. *Family Relations, 71*(1), 90–107. <https://doi.org/10.1111/fare.12623>
171. Luther, S. S. (1999). *Poverty and children's adjustment*. Thousand Oaks, CA: Sage.
172. Madden, A. R., & Shaffer, A. (2016). The Relation Between Parentification and Dating Communication: The Role of Romantic Attachment-Related Cognitions. *Family Journal, 24*(3), 313–318. <https://doi.org/10.1177/1066480716648682>
173. Liu, C. H., & Doan, S. N. (2020). Psychosocial stress contagion in children and families during the COVID-19 pandemic. *Clinical Pediatrics, 59*(9–10), 853–855 <https://doi.org/10.1177%2F0009922820927044>
174. Mahalik, J. R., Morray, E. B., Coonerty-Femiano, A., Ludlow, L. H., Slattery, S. M., & Smiler, A. (2005). Development of the Conformity to Feminine Norms Inventory. *Sex Roles, 52*(7-8), 417-435. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-3709-7>
175. Marsh, H. W. (1992). Self Description Questionnaire (SDQ) II: A theoretical and empirical basis for the measurement of multiple dimensions of adolescent self-concept. Penrith, New South Wales, Australia: University of Western Sydney, SELF Research Centre.
176. Marsh, H.W., & Martin, A.J. (2011). Academic self-concept and academic achievement: Relations and causal ordering. *British Journal of Educational Psychology, 81*(1), 59–77, <https://doi.org/10.1348/000709910X503501>
177. Marsh, H. W., Wen, Z., & Hau, K. T. (2004). Structural equation models of latent interactions: evaluation of alternative estimation strategies and indicator construction. *Psychological methods, 9*(3), 275–300. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.9.3.275>

178. Marotta, S. A. (2003). Integrative systemic approaches to attachment-related trauma. U P. Erdman i T. Caffery (Ur.), *Attachment and family systems: Conceptual, empirical, and therapeutic relatedness* (str. 225-240). New York: Taylor & Francis
179. Marsa-Sambola, F., Williams, J., Muldoon, J., Lawrence, A., Connor, M., & Currie, C. (2017). Quality of life and adolescents' communication with their significant others (mother, father, and best friend): the mediating effect of attachment to pets. *Attachment & Human Development, 19*(3), 278–297. <https://doi.org/10.1080/14616734.2017.1293702>
180. Martin, M. J., Sturge-Apple, M. L., Davies, P. T., Romero, C. V., & Buckholz, A. (2017). A process model of the implications of spillover from coparenting conflicts into the parent-child attachment relationship in adolescence. *Development and psychopathology, 29*(2), 417–431. <https://doi.org/10.1017/S0954579417000086>
181. Martínez, R. S., Aricak, O. T., Graves, M. N., Peters-Myszak, J., & Nellis, L. (2011). Changes in perceived social support and socioemotional adjustment across the elementary to junior high school transition. *Journal of Youth and Adolescence, 40*(5), 519–530. <https://doi.org/10.1007/s10964-010-9572-z>
182. Marvin, R. S., & Stewart, R. B. (1990). A family systems framework for the study of attachment. U M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (ur.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (str. 51–86). The University of Chicago Press.
183. Masarik, A. S., & Conger, R. D. (2017). Stress and child development: A review of the Family Stress Model. *Current Opinion in Psychology, 13*, 85–90. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.05.008>
184. Masiran, R., Ibrahim, N., Awang, H., & Lim, P. Y. (2023). The positive and negative aspects of parentification: An integrated review. *Children and Youth Services Review, 144*, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2022.106709>
185. Maslowsky, J., Jager, J., & Hemken, D. (2015). Estimating and interpreting latent variable interactions: A tutorial for applying the latent moderated structural equations method. *International journal of behavioral development, 39*(1), 87–96. <https://doi.org/10.1177/0165025414552301>

186. Mastari, L., Spruyt, B., & Siongers, J. (2019). Benevolent and Hostile Sexism in Social Spheres: The Impact of Parents, School and Romance on Belgian Adolescents' Sexist Attitudes. *Frontiers in sociology, 4*, 47. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2019.00047>
187. Matud, M. P. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and Individual Differences, 37*(7), 1401–1415.
188. Mays, C. J., & Krueger, L. E. (2021). Does Locus of Control Influence Parentification and Anxiety in Father–Daughter Relationships? *Journal of Family Issues, 42*(12), 2881–2895. <https://doi.org/10.1177/0192513X21993187>
189. Maurović, I. (2015). Otpornost adolescenata u dječjim domovima. Doktorski rad. Zagreb: Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
190. McCormick, C.B., & Kennedy J.H. (1994). Parent–child attachment working models and self-esteem in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 23*, 1–18
191. McDermott, B. M., & Cobham, V. E. (2012). Family functioning in the aftermath of a natural disaster. *BMC Psychiatry, 12*, 55. <https://doi.org/10.1186/1471-244X-12-55>
192. McEwen, C. A., & McEwen, B. S. (2017). Social structure, adversity, toxic stress, and intergenerational poverty: An early childhood model. *Annual Review of Sociology, 43*, 445–472. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053252>
193. McGee, C. (2000). Childhood experiences of domestic violence. London: Jessica Kingsley Publishers
194. McMahan, T. J., & Luthar, S. S. (2007). Defining characteristics and potential consequences of caretaking burden among children living in urban poverty. *American Journal of Orthopsychiatry, 77*(2), 267–281. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.77.2.267>
195. Milfont, T. L., & Fischer, R. (2010). Testing measurement invariance across groups: Applications in cross-cultural research. *International Journal of Psychological Research, 3*(1), 111-121.
196. Mistry, R. S., Lowe, E. D., Benner, A. D., & Chien, N. (2008.) Expanding the family economic stress model: Insights from a mixed-methods approach. *Journal of Marriage and Family, 70* (1), 196-209.
197. Mossakowski, K. N. (2013). Disadvantaged family background and depression among young adults in the United States: The roles of chronic stress and self-esteem. *Stress and Health, 31*(1), 52-62. <https://doi.org/10.1002/smi.2526>

198. Morrison, F. (2023). Theoretical grounding on children's participation in research on maltreatment. In M. Roth, R. Alfandari, & G. Crous (Eds.), *Participatory research on child maltreatment with children and adult survivors (Emerald Studies in Child Centred Practice)* (pp. 13-26). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80455-526-220231002>
199. Moura, O., dos Santos, R. A., Rocha, M., & Matos, P. M. (2010). Children's Perception of Interparental Conflict Scale (CPIC): Factor Structure and Invariance Across Adolescents and Emerging Adults. *International Journal of Testing, 10*(4), 364–382. <https://doi.org/10.1080/15305058.2010.487964>
200. Mrug, S., Madan, A., & Windle, M. (2016). Emotional desensitization to violence contributes to adolescents' violent behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology, 44*(1), 75-86. <https://doi.org/10.1007/s10802-015-9986-x>
201. Naughton, A. M., Cowley, L. E., Tempest, V., Maguire, S. A., Mann, M. K., & Kemp, A. M. (2017). Ask Me! self-reported features of adolescents experiencing neglect or emotional maltreatment: a rapid systematic review. *Child: care, health and development, 43*(3), 348–360. <https://doi.org/10.1111/cch.12440>
202. Nikolaidis, G., Petroulaki, K., Zarokosta, F., Tsirigoti, A., Hazizaj, A., Cenko, E., Brkic-Smigoc, J., Vajzovic, E., Stancheva, V., Chinceva, S., Ajdukovic, M., Rajter, M., Raleva, M., Trpcevska, L., Roth, M., Antal, I., Ispanovic, V., Hanak, N., Olmezoglu-Sofuoglu, Z., Umit-Bal, I., ... Browne, K. (2018). Lifetime and past-year prevalence of children's exposure to violence in 9 Balkan countries: the BECAN study. *Child and adolescent psychiatry and mental health, 12*, 1. <https://doi.org/10.1186/s13034-017-0208-x>
203. Nelis, S., & Bukowski, W. M. (2019). Daily Affect and Self-Esteem in Early Adolescence: Correlates of Mean Levels and Within-Person Variability. *Psychologica Belgica, 59*(1), 96–115. <https://doi.org/10.5334/pb.467>
204. Neppl, T. K., Senia, J. M., & Donnellan, M. B. (2016). Effects of economic hardship: Testing the family stress model over time. *Journal of Family Psychology, 30*(1), 12–21. <https://doi.org/10.1037/fam0000168>
205. Newcomb, M. D. (1996). Pseudomaturity among Adolescents: Construct Validation, Sex Differences, and Associations in Adulthood. *Journal of Drug Issues, 26*(2), 477–504. <https://doi.org/10.1177/002204269602600209>

206. Newland, R. P., Crnic, K. A., Cox, M. J., Mills-Koonce, W. R., & Family Life Project Key Investigators (2013). The family model stress and maternal psychological symptoms: mediated pathways from economic hardship to parenting. *Journal of family psychology : JFP : journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, 27(1), 96–105. <https://doi.org/10.1037/a0031112>
207. Nuttall, Amy K.; Valentino, Kristin (2016). An Ecological-Transactional Model of Generational Boundary Dissolution Across Development. *Marriage & Family Review*, 53(2), 105-150. <https://doi.org/10.1080/01494929.2016.1178203>
208. Novak, M., Ferić, M. i Mihić, J. (2019). Kako je biti adolescent u Hrvatskoj danas? Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Zagreb, 13.12.2019.
209. Novak, M., Mihić, J., Gačal, H. i Šutić, L. (2024). *Testiranje 5c modela pozitivnog razvoja mladih: tradicionalno i digitalno mobilno mjerenje (P.R.O.T.E.C.T.)*. Okrugli stol, Zagreb. <https://protect5c.wordpress.com/2024/01/26/odrzano-predstavljanje-druge-tocke-projekta-p-r-o-t-e-c-t-na-okruglim-stolovima-u-zagrebu-i-varazdinskoj-zupaniji/>
210. Ohene, S., Ireland, M., McNeely, C., & Borowsky, I. W. (2006). Parental expectations, physical punishment, and violence among adolescents who score positive on a psychosocial screening test in primary care. *Pediatrics*, 117, 441-447.
211. O’Koon, J. (1997). Attachment to parents and peers in late adolescence and their relationship with self-image. *Adolescence*, 32, 471–453.
212. Okada, R. (2010). A meta-analytic review of the relation between self-esteem level and self-esteem instability. *Personality and Individual Differences*, 48(2), 243–246. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.10.012>
213. Orth, U., & Robins, R. W. (2013). Understanding the Link Between Low Self-Esteem and Depression. *Current Directions in Psychological Science*, 22(6), 455–460. <http://www.jstor.org/stable/44318705>
214. Passarelli, M., Casetta, L., Rizzi, L., & Perrella, R. (2021). Responses to Stress: Investigating the Role of Gender, Social Relationships, and Touch Avoidance in Italy. *International journal of environmental research and public health*, 18(2), 600. <https://doi.org/10.3390/ijerph18020600>
215. Patrick, J., Dyck, M., & Bramston, P. (2010). Depression anxiety stress scale: Is it valid for children and adolescents? *Journal of Clinical Psychology*, 66, 996–1007.

216. Paykel E. S. (2008). Basic concepts of depression. *Dialogues in clinical neuroscience*, 10(3), 279–289. <https://doi.org/10.31887/DCNS.2008.10.3/espaykel>
217. Percy-Smith, B. (2014). Reclaiming children's participation as an empowering social process. In C. Burke & K. Jones (Eds.), *Education, childhood and anarchism: Talking Colin Ward* (pp. 209–220). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203386187>
218. Peris, T. S., Goeke-Morey, M., Cummings, E. M., & Emery, R. E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: Empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 633–642. <https://doi.org/10.1037/a0012792>
219. Perrin, M. B., Ehrenberg, M. F., & Hunter, M. A. (2013). Boundary diffusion, individuation, and adjustment: Comparison of young adults raised in divorced versus intact families. *Family Relations*, 62(5), 768–782. <https://doi.org/10.1111/fare.12040>
220. Phares, V., Fields, S. i Kamboukos, D. Fathers' and Mothers' Involvement with Their Adolescents. *J Child Fam Stud* **18**, 1–9 (2009). <https://doi.org/10.1007/s10826-008-9200-7>
221. Pianta, R.C., Hambre, B.K., & Allen, J.P. (2012). Teacher-student relationships and engagement: Conceptualizing, measuring, and improving the capacity of classroom interactions. U: S.L. Christenson, A.L. Reschly, & C. Wylie (Ur.), *Handbook of Research on Student Engagement* (str. 365-386). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2018-7_17
222. Połomski, P., Peplińska, A., Lewandowska-Walter, A., & Borchet, J. (2021). Exploring resiliency and parentification in polish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21). <https://doi.org/10.3390/ijerph182111454>
223. Ponnet, K. (2014). Financial Stress, Parent Functioning and Adolescent Problem Behavior: An Actor–Partner Interdependence Approach to Family Stress Processes in Low-, Middle-, and High-Income Families. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(10), 1752–1769. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0159-y>
224. Povedano-Diaz, A., Muñoz-Rivas, M., & Vera-Perea, M. (2019). Adolescents' Life Satisfaction: The Role of Classroom, Family, Self-Concept and Gender. *International journal of environmental research and public health*, 17(1), 19. <https://doi.org/10.3390/ijerph17010019>

225. Putnick, D. L., & Bornstein, M. H. (2016). Measurement Invariance Conventions and Reporting: The State of the Art and Future Directions for Psychological Research. *Developmental review : DR, 41*, 71–90. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2016.06.004>
226. Quint, J., Griffin, K. M., Kaufman, J., Landers, P., & Utterback, A. (2018). *Experiences of parents and children living in poverty: A review of the qualitative literature* (OPRE Report 2018-30). Washington, DC: Office of Planning, Research, and Evaluation, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services.
227. Racine, N., Greer, K., Dimitropoulos, G., Collin-Vézina, D., Henderson, J. L., & Madigan, S. (2023). Youth engagement in child maltreatment research: Gaps, barriers, and approaches. *Child abuse & neglect, 139*, 106127. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106127>
228. Rajhvajn Bulat, L. (2011). *Okolinske i osobne odrednice seksualnog ponašanja adolescentica*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
229. Rezo, I., Rajter, M. i Ajduković, M. (2019). Doprinos modela obiteljskoga stresa u objašnjenju rizika za zlostavljanje adolescenata u obitelji. *Društvena istraživanja, 28*(4), 669-689. <https://doi.org/10.5559/di.28.4.06>
230. Riggs, S. (2010). Childhood emotional abuse and the attachment system across the life cycle: What theory and research tell us. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 19*, 5–51. <https://doi.org/10.1037/a0021319>
231. Rodriguez, L. F., & Brown, T. M. (2009). From voice to agency: Guiding principles for participatory action research with youth. In T. M. Brown & L. F. Rodriguez (Eds.), *Youth in participatory action research: New directions for youth development* (Vol. 123, pp. 19–34). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
232. Rohner, R. P., Bourque, S. L., & Elordi, C. A. (1996). Children's perceptions of corporal punishment, caretaker acceptance, and psychological adjustment in a poor, biracial southern community. *Journal of Marriage and the Family, 58*(4), 842-852. <https://doi.org/10.2307/353974>
233. Rothbaum, F., Rosen, K., Ujiie, T., & Uchida, N. (2002). Family systems theory, attachment theory, and culture. *Family process, 41*(3), 328–350. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2002.41305.x>

234. Ručević, S. i Duvnjak, I. (2010). Povezanost reaktivne i proaktivne agresije, privrženosti i samopoštovanja adolescenata. *Psihologijske teme*, 19 (1), 103-121. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/56831>
235. Ryan, R. i Deci, E. (2017). *Self-Determination Theory. Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. The Guilford Press.
236. Salk, R. H., Hyde, J. S., & Abramson, L. Y. (2017). Gender differences in depression in representative national samples: Meta-analyses of diagnoses and symptoms. *Psychological Bulletin*, 143(8), 783-822. <https://doi.org/10.1037/bul0000102>
237. Sandanger, I., Nygård, J. F., Sørensen, T., & Moum, T. (2004). Is women's mental health more susceptible than men's to the influence of surrounding stress? *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(3), 177-184. <https://doi.org/10.1007/s00127-004-0728-6>
238. Scharf, M., & Mayseless, O. (2011). Disorganizing experiences in second- and third-generation holocaust survivors. *Qualitative health research*, 21(11), 1539–1553. <https://doi.org/10.1177/1049732310393747>
239. Schier, K., Herke, M., Nickel, R., Egle, U. T., & Hardt, J. (2015). Long-Term Sequelae of Emotional Parentification: A Cross-Validation Study Using Sequences of Regressions. *Journal of Child and Family Studies*, 24(5), 1307–1321. <https://doi.org/10.1007/s10826-014-9938-z>
240. Schoemann, A. M., & Jorgensen, T. D. (2021). Testing and interpreting latent variable interactions using the semTools package. *Psych*, 3(3), 322-335. <https://doi.org/10.3390/psych3030024>
241. Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2016). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling (4th Ed.)*. New York: Routledge.
242. Shaffer, A. & Egeland, B. (2011). Intergenerational transmission of familial boundary dissolution: Observations and psychosocial outcomes in adolescence. *Family Relations*, 60(3), 290–302. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2011.00653.x>
243. Shaw, T., Campbell, M. A., Runions, K. C., & Zubrick, S. R. (2017). Properties of the DASS-21 in an Australian Community Adolescent Population. *Journal of clinical psychology*, 73(7), 879–892. <https://doi.org/10.1002/jclp.22376>

244. Siffert, A., Schwarz, B., & Stutz, M. (2012). Marital Conflict and Early Adolescents' Self-Evaluation: *The Role of Parenting Quality and Early Adolescents' Appraisals*, 41(6), 749–763. <https://doi.org/10.1007/s10964-011-9703-1>
245. Sebastian, C., Burnett, S., & Blakemore, S.-J. (2008). Development of the self-concept during adolescence. *Trends in Cognitive Sciences*, 12(11), 441-446. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2008.07.008>
246. Sekulić, D. (2014). *Identitet i vrijednosti*. Zagreb: Politička kultura.
247. Sowislo, J. F., Orth, U. (2013). Does low self-esteem predict depression and anxiety? A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin*, 139(1), 213–240. <https://doi.org/10.1037/a0028931>
248. Sroufe, L. A., Jacobvitz, D., Mangelsdorf, S., DeAngelo, E., & Ward, M. J. (1985). Generalized boundary dissolution between mothers and their preschool children: A relationship systems approach. *Child Development*, 56(2), 317. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.ep7251594>
249. Steiner, M., Dunn, E., & Born, L. (2003). Hormones and mood: From menarche to menopause and beyond. *Journal of Affective Disorders*, 74(1), 67-83. [https://doi.org/10.1016/s0165-0327\(02\)00432-9](https://doi.org/10.1016/s0165-0327(02)00432-9)
250. Stevenson-Hinde, J. (1990). Attachment within family systems: An overview. *Infant Mental Health Journal*, 11(3), 218–227. [https://doi.org/10.1002/1097-0355\(199023\)11:3<218::AID-IMHJ2280110304>3.0.CO;2-1](https://doi.org/10.1002/1097-0355(199023)11:3<218::AID-IMHJ2280110304>3.0.CO;2-1)
251. Stein, J. A., Leslie, M. B., & Nyamathi, A. (2002). Relative contributions of parent substance use and childhood maltreatment to chronic homelessness, depression, and substance abuse problems among homeless women: Mediating roles of self-esteem and abuse in adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 26, 1011–1027. [http://dx.doi.org/10.1016/S0145-2134\(02\)00382-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0145-2134(02)00382-4)
252. Stein, J. A., Riedel, M., & Rotheram-Borus, M. J. (1999). Parentification and its impact on adolescent children of parents with AIDS. *Family Process*, 38(2), 193–208. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1999.00193.x>
253. Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Alink, L. R. A., & van IJzendoorn, M. H. (2012). The Universality of Childhood Emotional Abuse: A Meta-Analysis of Worldwide Prevalence. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 21(8), 870–890. <https://doi.org/10.1080/10926771.2012.708014>

254. Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., Alink, L. R. A., & van IJzendoorn, M. H. (2015). The prevalence of child maltreatment across the globe: Review of a series of meta-analyses. *Child Abuse Review*, 24(1), 37-50. <https://doi.org/10.1002/car.2353>
255. Straus, M. A., Hamby, S. L., Finkelhor, D., Moore, D. W., & Runyan, D. (1998). Identification of child maltreatment with the Parent-Child Conflict Tactics Scales: development and psychometric data for a national sample of American parents. *Child abuse & neglect*, 22(4), 249–270. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(97\)00174-9](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(97)00174-9)
256. Stubbs, P., Ledić, M., Rubil, I., & Zrinščak, S. (2017). *Dječje siromaštvo i strategije nošenja sa siromaštvom kućanstava u Hrvatskoj*. EI ZG i Zaklada Adris, Ekonomski fakultet Zagreb.
257. Svjetska zdravstvena organizacija (2021). Mental health of adolescents 2021. Posjećeno (21.2.2023.) <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>
258. Szabó M. (2010). The short version of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS-21): factor structure in a young adolescent sample. *Journal of adolescence*, 33(1), 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.05.014>
259. Szabo, M., & Lovibond, P. F. (2022). Development and psychometric properties of the DASS-Youth (DASS-Y): An extension of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) to adolescents and children. *Frontiers in Psychology*, 13, 766890. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.766890>
260. Šućur, Z. (2006). Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 37 (3-4), 131-147. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/13210>
261. Tasew, A. S., Getahun, K. K., & Prete, G. (2021). Marital conflict among couples: The case of Durbete town, Amhara Region, Ethiopia. *Cogent Psychology*, 8(1). <https://doi.org/10.1080/23311908.2021.1903127>
262. Taylor, S., Calkins, C. A., Xia, Y., & Dalla, R. L. (2021). Adolescent perceptions of dating violence: A qualitative study. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(1–2), 448–468.
263. Thastum, M., Johansen, M. B., Gubba, L., Olesen, L. B., & Romer, G. (2008). Coping, social relations, and communication: a qualitative exploratory study of children of parents with cancer. *Clinical child psychology and psychiatry*, 13(1), 123–138. <https://doi.org/10.1177/1359104507086345>

264. Tonkin, S. E., & Watt, H. M. G. (2003). Self-concept over the transition from primary to secondary school: A case study on a program for girls. *Issues in Educational Research, 13*(2), 27–54.
265. Tedgard, E., Rastam, M. i Wirtberg, I. (2018): An upbringing with substance-abusing parents: Experiences of parentification and dysfunctional communication. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs, 36*(3), 1-25.
266. Tracy, M., Zimmerman, F. J., Galea, S., McCauley, E., & Stoep, A. V. (2008). What explains the relation between family poverty and childhood depressive symptoms?. *Journal of psychiatric research, 42*(14), 1163–1175. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2008.01.011>
267. Tucak, I., Lacković-Grgin, K., Penezić, Z., & Nekić, M. (2007). Uloga nekih mehanizama samoevaluacije i samoregulacije u održavanju samopoštovanja. *Društvena istraživanja, 16*(3), 515-531. <https://hrcak.srce.hr/19082>
268. Tully, P. J., Zajac, I. T., & Venning, A. J. (2009). The structure of anxiety and depression in a normative sample of younger and older Australian adolescents. *Journal of abnormal child psychology, 37*(5), 717–726. <https://doi.org/10.1007/s10802-009-9306-4>
269. Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2002). Self-esteem and socioeconomic status: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review, 6*(1), 59–71. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0601_3
270. van Berkel, S. R., Prevoo, M. J. L., Linting, M., Pannebakker, F. D., & Alink, L. R. A. (2020). Prevalence of child maltreatment in the Netherlands: An update and cross-time comparison. *Child abuse & neglect, 103*, 104439. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104439>
271. van der Kaap-Deeder, J., Wouters, S., Verschueren, K., Briers, V., Deeren, B., & Vansteenkiste, M. (2016). The pursuit of self-esteem and its motivational implications. *Psychologica Belgica, 56*(3), 143–168. <https://doi.org/10.5334/pb.277>
272. Van der Mijl, R. C. W., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2017). *The Positive Effects of Parentification: An Exploratory Study among Students* (Vol. 26).
273. Van Loon, L. M., Van de Ven, M. O., Van Doesum, K. T., Hosman, C. M., & Witteman, C. L. (2017). Parentification, Stress, and Problem Behavior of Adolescents who have a Parent with Mental Health Problems. *Family process, 56*(1), 141–153. <https://doi.org/10.1111/famp.12165>

274. Van Zanden, B., Marsh, H. W., Seaton, M., & Parker, P. (2015). Self-concept: From unidimensional to multidimensional and beyond. In J. D. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (pp. 460-468). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.25089-7>
275. von Boch-Galhau, W. (2018). Parental Alienation (Syndrome)-A serious form of psychological child abuse. *Mental Health, 13*, 725-739.
276. Vernig, P. M. (2011). Family Roles in Homes With Alcohol-Dependent Parents: An Evidence-Based Review. *Substance Use & Misuse, 46*(4), 535–542. <https://doi.org/10.3109/10826084.2010.501676>
277. Walker, J. P., & Lee, R. E. (1998). Uncovering strengths of children of alcoholic parents. *Contemporary Family Therapy: An International Journal, 20*(4), 521–538. <https://doi.org/10.1023/A:1021684317493>
278. Walker, R., Kyomuhendo, G. B., Chase, E., Choudhry, S., Gubrium, E. K., Nicola, J. Y., & Ming, Y. (2013). Poverty in global perspective: Is shame a common denominator? *Journal of Social Policy, 42*(2), 215-233. <https://doi.org/10.1017/S0047279412000979>
279. Waters, S., Lester, L., & Cross, D. (2014). Transition to secondary school: Expectation versus experience. *Australian Journal of Education, 58*(2), 153–166. <https://doi.org/10.1177/0004944114523371>
280. Widaman, K. F., & Reise, S. P. (1997). Exploring the measurement invariance of psychological instruments: Applications in the substance use domain. In K. J. Bryant, M. Windle, & S. G. West (Eds.), *The science of prevention: Methodological advances from alcohol and substance abuse research* (pp. 281–324). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10222-009>
281. Willemsen, J., Markey, S., Declercq, F., & Vanheule, S. (2011). Negative emotionality in a large community sample of adolescents: The factor structure and measurement invariance of the short version of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS-21). *Stress and Health, 27*(3), e120-e128. <https://doi.org/10.1002/smi.1342>
282. Witt, A., Glaesmer, H., Jud, A., Plener, P. L., Brähler, E., Brown, R. C., & Fegert, J. M. (2018). Trends in child maltreatment in Germany: comparison of two representative population-based studies. *Child and adolescent psychiatry and mental health, 12*, 24. <https://doi.org/10.1186/s13034-018-0232-5>

283. Wegscheider, S. (1981). *Another Chance: Hope and Health for the Alcoholic Family*. Palo Alto, CA: Science and Behavior Books
284. Weiss, R. S. (1979). Growing up a little faster: The experience of growing up in a single-parent household. *Journal of Social Issues*, 35(4), 97–111. Wells, M., & Jones, R. (1998). Relationship among childhood parentification, splitting, and dissociation: Preliminary findings. *The American Journal of Family Therapy*, 26(4), 331–339. <https://doi.org/10.1080/01926189808251111>
285. Yeung, A. Y., Yuliawati, L., & Cheung, S.-H. (2020). A systematic review and meta-analytic factor analysis of the Depression Anxiety Stress Scales. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 27(4), Article e12362. <https://doi.org/10.1037/h0101782>
286. Zeedyk, M. S., Gallacher, J., Henderson, M., Hope, G., Husband, B., & Lindsay, K. (2003). Negotiating the transition from primary to secondary school: Perceptions of pupils, parents and teachers. *School Psychology International*, 24(1), 67–79. <https://doi.org/10.1177/0143034303024001010>
287. Zimet, D. M., & Jacob, T. (2001). Influences of marital conflict on child adjustment: Review of theory and research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4(4), 319–335. <https://doi.org/10.1023/A:1013595304718>
288. Żarczyńska-Hyla, J., Zdaniuk, B., Piechnik-Borusowska, J., & Kromolicka, B. (2019). Parentification in the experience of Polish adolescents. The role of socio-demographic factors and emotional consequences for parentified youth. *New Educational Review*, 55(1), 135–146. <https://doi.org/10.15804/tner.2019.55.1.11>

ŽIVOTOPIS AUTORA

Luka Stanić rođen je 17. listopada 1996. (Osijek, Hrvatska). Preddiplomski sveučilišni studij socijalnog rada završio je 2019. godine, a diplomski sveučilišni studij socijalnog rada 2020. godine, oba na Sveučilištu u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada. Poslijediplomski doktorski studij socijalnog rada i socijalne politike upisao je 2020. godine.

Tijekom diplomskog studija, od 2019. do 2020. godine, bio je volonter na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu, Centra za omladinske i rodne studije te sudjelovao na projektu „Supporting Evidence-based Education of Youth Workers“. Od travnja 2021. do prosinca 2022. godine radio je u Ambidekster klubu, organizaciji civilnog društva koje pruža usluge savjetovanja, psihosocijalne podrške te neformalnog obrazovanja za djecu, mlade i obitelji u riziku. Od prosinca 2022. godine je asistent na Katedri za teorije i metode socijalnog rada, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

Od veljače 2022. godine predstavnik je doktorskih studenata socijalnog rada u časopisu „Ljetopis socijalnog rada“ te je član međunarodne organizacije „Radicalisation Awareness Network“.

Ima četiri objavljena znanstvena članka:

- Stanić, L. (2021). »Zašto djeca nisu oduzeta na vrijeme?«: Analiza medijskih izvještaja o socijalnim radnicima povodom medijski eksponiranih slučajeva zlostavljanja djeteta. *Ljetopis socijalnog rada*, 28 (2), 317-351. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v28i2.411>
- Stanić, L., Rezo Bagarić, I. i Ajduković, M. (2022). Zašto svajpamo na Tinderu? Psihološki korelati uporabe Tindera. *Društvena istraživanja*, 31 (4), 703-723. <https://doi.org/10.5559/di.31.4.07>
- Stanić, L. (2022). Uloga nepovoljnih životnih iskustava u dječjoj dobi u razvoju problematične uporabe medija i interneta - pregled istraživanja. *Kriminologija & socijalna integracija*, 30 (2), 188-206. <https://doi.org/10.31299/ksi.30.2.3>
- Stanić, L. (2024). Uloga obiteljskih i školskih čimbenika u razvoju problematične uporabe interneta i problema mentalnoga zdravlja. *Psihologijske teme*, 33 (2), 235-258. <https://doi.org/10.31820/pt.33.2.1>